

Rudolf Steiner

**DARURI ANTROPOSOFICE PENTRU
VIAȚĂ**

GA 181

Ciclu de 7 conferințe ținute în Berlin
între 30 martie și 21 mai 1918

Traducere după:

Rudolf Steiner

ERDENSTERBEN UND WELTENLEBEN

ANTHROPOSOPHISCHE LEBENSGABEN

BEWUSSTSEINS-NOTWENDIGKEITEN FÜR GEGENWART UND
ZUKUNFT

După stenograme nerevizuite de conferențiar, editate de

Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung

Editura Rudolf Steiner, Dornach/Elveția 1991

GA 181

Traducere: Delia Popescu

Revizuire: Andrea Dumitrescu

©2020 BIBLIOTECA ANTROPOSOFICĂ pentru prezenta
traducere în limba română

Biblioteca antroposofică: www.spiritualrs.net

CUPRINS

CONFERINȚA I — *Berlin, 30 martie 1918*.....6

Pământul ca ființă însuflețită. Diferitele forțe în diferitele domenii ale Pământului. Dependența oamenilor de aceste forțe. Sufletele popoarelor. Acțiunea Spiritului poporului în procesele materiale. Italia: acțiunea Spiritului poporului prin aer. Franța: acțiunea Spiritului poporului prin elementul fluid. Marea Britanie: acțiunea Spiritului poporului prin elementul pământos. America: acțiunea Spiritului poporului prin forțele subpământene. Rusia: acțiunea Spiritului poporului prin lumina reflectată de sol. Europa Centrală: acțiunea Spiritului poporului prin căldură asupra capului. Contrastul dintre Est și Vest. Învingerea dependenței de Spiritul poporului printr-o înțelegere a Misteriului de pe Golgota.

CONFERINȚA a II-a — *Berlin, 1 aprilie 1918*.....20

Unilateralitatea științei moderne. Necesitatea de a arunca lumină asupra lucrurilor din diverse părți. Ziduri spirituale ridicate între Cer și Pământ prin sistemul copernican despre lume și filosofia kantiană (teoria cunoașterii). Pământul din perspectiva omului aflat între moarte și o nouă naștere: emisfera estică violet-albăstrui, emisfera vestică roșu-arzător; mijlocul: verzuu. Ierusalimul ca formațiune cristalină strălucitoare. Spiritualul nu poate fi calculat; de la concepția exterioară trebuie trecut la cea imaginativă. Separarea în două a omului: cap și restul organismului. Darwinismul și kantianismul sunt legate de animalitatea eterică ce se exprimă în capul omului. În evoluția de pe Jupiter omul va fi devenit înger.

CONFERINȚA a III-a — *Berlin, 2 aprilie 1918*.....35

Necesitatea de noi reprezentări. Pierderea vechilor reprezentări spirituale datorită romanismului, de exemplu prin distrugerea vechiului locaș celtic de cultură Alesia. Anumite concepții, de exemplu în privința esenței reprezentărilor senzoriale, trebuie să sufere o transformare. Critica „științei lipsite de prejudecăți”, care

în realitate nu ascultă decât de autoritatea Conciliului de la Constantinopole din 869 (abolirea trihotomiei); Wundt, Frohschammer, dr. Johannes Müller. – Tripla dezvoltare a vieții dintre moarte și o nouă naștere: 1) Configurarea „omului sufletească” (corporalitate spirituală imaginativă); 2) Dezvoltarea „sufletului vieții” (inspirație); 3) Configurarea „sine sufletești” (partea intuitivă a sufletului). Preexistența sufletului ca gând de viitor, viața pământească drept continuare a unei existențe spirituale.

CONFERINȚA a IV-a — Berlin, 9 aprilie 1918.....54

Necesitatea de a face accesibile anumite adevăruri oculte. Taina contradicției dintre omul viu și cadavru. Dizolvarea cadavrului în Univers ca imagine exterioară pentru conștiința de Eu. Trei forțe duc după moarte particulele materiale individuale ale omului în Univers: forța de verticalizare, capacitatea de vorbire și cea de gândire. Imaginativ: o linie de forță dreaptă și două în formă de spirală. Incarnatul omenesc ca expresie a lumii de amintire de după moarte. Reținerea unor astfel de adevăruri oculte este un factor de putere în viața politică. Strădania popoarelor vorbitoare de limbă engleză înspre domnia asupra lumii. Devalorizarea limbajului la omenirea vorbitoare de limbă engleză. Contrastul dintre Est și Vest în privința limbajului. Cunoașterea ocultă trebuie pusă în slujba tuturor, și numai a unei părți a omenirii.

CONFERINȚA a V-a — Berlin, 16 aprilie 1918.....67

Referire la conferința publică din seara precedentă: «Lumea umană și lumea animală» (GA 67). Importanța conceperii și a morții în viața animalului. Trăirea Eului în om le cuprinde pe amândouă laolaltă. La animale, o urmă a conștiinței de Eu în clipa morții. Concepere și moarte în capul omenesc. Gândul este născut din voință; atunci când voim, gândul moare în voință. Unilateralitatea lui Schopenhauer. Brutalitatea concepției științifice actuale: Hertwig, Mauthner. Este necesară o gândire puternică și curajoasă. Activitatea puterilor ahrimanice: separarea Soarelui de Christos. Iulian Apostatul. Legea conservării absolute a substanței și forței reprezintă o concepție științifică greșită. Julius Robert Mayer. Istoria filozofiei a lui Ueberweg. Joule. Helmholtz. Darwin. Lamarck. «Lemnul pentru corăbii și cultura arborilor» de Patrick Matthew. Craniul lui Hamerling.

CONFERINȚA a VI-a — Berlin, 14 mai 1918.....82

Relativ la importanța științei spirituale pentru timpul nostru. Întemeierea ei este încă fragmentară. Obiectele științei spirituale: ființa omului, personalitatea lui suprasensibilă, naștere și moarte; evoluția Pământului și a Universului; satisfacere mai cuprinzătoare și mai completă a dorinței omenești de a cunoaște. Importanța pentru viața sufletească omenească: percepție, reprezentare, simțire, voință. — Omul-cap, omul-trunchi, omul extremităților. Evoluția în sensul științelor naturii: doar în omul-trunchi. Involuția capului omenească, exemplu: ochiul, unde dezvoltarea fizică este blocată pentru a face loc spiritual-sufletescului. Percepție și reprezentare, „procesul de foame” din cap. Acțiunea Eului din încarnarea precedentă în percepție, a vieții dintre moarte și o nouă naștere în reprezentare. Știința spirituală este remediul împotriva filistinismului timpului nostru. Leninismul: cuplarea laolaltă a unor contraste groțesti. Timpul nostru dă naștere filistinismului în sentiment și neîndemânării în voință. Examinarea celor dotați și altele asemănătoare ca produs al influențelor ahrimanice. Articol despre psihotehnică. Referiri favorabile la «Despre transcendența sufletului» a lui Max Dessoir și «Studii despre Kant».

CONFERINȚA a VII-a — Berlin, 21 mai 1918.....100

Sensul vestirii de Rusalii: individualizarea. Știința spirituală ca un fel de vestire de Rusalii. Este necesară răbdarea. Știința spirituală urmează să curgă în întreaga viață a omeneirii. Aplicarea asupra științei istoriei. Omul este un instrument pentru ca spiritualul să poată curge din lumea spirituală în viața pământească. Ordinea noastră socială nu ține cont decât de omul ca „persoană”. Caricaturi în această direcție: Lenin și Troțki. Oamenii trebuie să învețe să diferențieze esențialul de neesențial, să dezvolte un simț pentru marile perspective ale lumii, pe care știința spirituală le poate deschide. Exemplu: decăderea Imperiului Britanic și trecerea la pan-anglo-americanism. Influențele forțelor trecute ale vieții spirituale în sufletul omului asemănător continuării acțiunii sunetelor dintr-o melodie. Proveniența spirituală a întregii vieți; transformarea conceptelor: cerința necesară a timpului nostru. — Relativ la «Faust»-ul lui Goethe și modul în care este el explicat în ziua de azi (Faust și Wagner, Faust și Gretchen). Figura lui Mefistofel, transformarea ei de la luciferic la ahrimanic. —

Apropierea tinerilor de știința spirituală. Actualul sector universitar. Minunea de Rusalii trebuie să se împlinească în fiecare om individual și în întreaga omenire.

NOTE.....118

CONFERINȚA I

Berlin, 30 martie 1918

Acela care a preluat în sens corect ceea ce a fost expus în ultimele conferințe asupra modului în care sufletul omenesc poate oarecum determina relația sa cu lumile suprasensibile, cum poate el lucra din sine însuși la această relație, acela nu trebuie să se sperie că pe de altă parte este tot pur adevăr faptul că omul ca atare este într-un anumit mod dependent de întregul Univers, de întreg mediul înconjurător. Între acestea două pendulează, oscilează, de fapt, înainte și înapoi, viața omenească: între stabilirea liberă a unei relații cu lumea suprasensibilă și dependența de mediul înconjurător, de întregul Univers, și aceasta mai cu seamă datorită faptului că între naștere și moarte omul este legat de un anumit corp fizic. O porțiune din această dependență de Univers vrem să o discutăm zilele acestea într-un anumit context, într-un context care poate fi evident pentru sufletul omenesc în acest timp prezent.

Din diverse aspecte pe care vi le-ați însușit din știința spirituală vă va fi devenit clar că întregul nostru Pământ, pe care noi îl locuim ca omenire în ansamblu, este un fel de mare ființă, că noi înșine suntem înăuntrul acestei mari ființe ca mădule ale ei; și în diferite conferințe 1 eu am vorbit despre fenomenele individuale ale vieții acestei mari ființe care este Pământul nostru: Viața Pământului se exprimă în cele mai variate moduri. Printre altele ea se exprimă însă și prin aceea că există anumite relații între regiunile distincte ale Pământului și omul care locuiește pe Pământ. Așa cum este adevărat – dar acesta este un adevăr foarte superficial – că pe de o parte neamul omenesc este o unitate, tot așa este adevărat și că părțile distincte ale neamului omenesc, care sunt distribuite pe diferitele zone ale Pământului, sunt diferențiate după aceste zone, sunt dependente de ele, dependente nu numai de multele forțe pe care le studiază științele naturii exterioare și geografia, ci dependente și de multe forțe mai tainice ale fiecărei zone a suprafeței Pământului. Există anumite relații interioare, care nu se află chiar în sfera superficialității natural-științifice, ale omului cu solul pe care locuiește, cu partea Pământului de unde își are originea. Acest lucru poate fi cel mai bine văzut din faptul că astfel de relații se

stabilesc în decursul, chiar dacă nu al perioadelor mai scurte, dar în decursul perioadelor istorice mai îndelungate. El ar putea fi văzut deja din transformarea pe care o parcurg oamenii europeni care se mută în America și se stabilesc acolo, chiar dacă, bineînțeles, răstimpul de colonizare a Americii de către europeni este încă atât de scurt, încât ceea ce intră aici în considerare este deocamdată doar schițat, dar schițat în mod intens și limpede. Configurația exterioară a omului european se schimbă – până acum, cum spuneam, ea este doar schițată – atunci când el locuiește în America, nu imediat, dar în succesiunea generațiilor. În alcătuirea brațelor și a mâinilor, de exemplu, dar și în rest, în fizionomie, europenii devin – dar nu vă imaginați lucrurile drastic, ci doar ca indicii – asemănători vechilor indieni, ei preiau treptat particularitățile vechilor indieni.

Aceste lucruri sunt pentru început, în mare, ceea ce ne indică anumite corelații între marele organism al Pământului și măduarele, elementele componente individuale ale acestui organism, adică părțile individuale ale populației Pământului. Noi știm că omul, așa cum trăiește el pe Pământ, se află în corelație cu entități suprasensibile, cu entități ale ierarhiilor superioare. Despre ceea ce se numește Suflet al poporului, noi știm că el nu este acel lucru abstract nesubstanțial despre care vorbesc în ziua de azi oamenii cu convingeri materialiste, ci noi știm că Sufletul poporului este un fel de Arhanghel. Este suficient să citiți ciclul de conferințe ținut la Kristiania despre Sufletele popoarelor² și veți găsi că un Suflet al poporului este o ființă concretă, reală, în care omul este oarecum înglobat cu viața sa. În general, omul prin ființa sa se află într-o continuă legătură cu entitățile de mai sus și de mai jos ale Ierarhiilor superioare. Vrem să avem în vedere astăzi și în aceste zile în general, această legătură dintr-o anumită perspectivă – astfel de lucruri pot fi discutate întotdeauna numai din perspective particulare.

Pentru a cuprinde corect cu privirea o considerație ca aceea de astăzi, trebuie să ne clarificăm că pentru observatorul spiritual-științific de fapt nu există deloc ceea ce perspectiva materialistă numește materie sau substanță; aceasta se dizolvă în spirit, pentru un mod de considerare care pătrunde cu adevărat în detalii. Eu am folosit adesea o comparație³ pentru a clarifica cum stau aceste lucruri. Considerați apa. Ea poate îngheța, atunci este gheață și arată cu totul

altfel. Gheața e gheață, apa e apă; dar gheața e și ea apă, numai că în altă formă. Aproximativ la fel este și cu ceea ce se numește materie: ea este spirit în altă formă, spirit trecut într-o altă formă, ca apa în gheață. De aceea, atunci când vorbim spiritual-științific, avem spiritualul în vedere, chiar și atunci când vorbim despre procese materiale. Peste tot este spiritul care acționează. Faptul că spiritul activ se exprimă și în procesele materiale, ține de o formă particulară de apariție a spiritului. Dar peste tot este spirit activ. Așadar și atunci când avem în vedere fenomene mai mult materiale, vorbim de fapt despre moduri de acțiune ale spiritului, așa cum se arată ele într-un anumit domeniu ca procese exterioare, mai mult sau mai puțin materiale.

În om au loc continuu procese materiale, care sunt propriu-zis procese spirituale. Omul mănâncă. Prin aceasta el preia în propriul său organism substanțe ale lumii exterioare. Substanțele solide care sunt fluidizate, sunt ingerate în organismul omenesc și parcurg în felul acesta o transformare. Organismul omenesc constă din tot felul de substanțe posibile pe care el le preia din afară, dar nu numai că el ingerează aceste substanțe, ci prin faptul că le ingerează, ele trec printr-un anumit proces. Căldura corpului este condiționată de căldura absorbită și de procesele pe care substanțele ingerate le suferă în organismul nostru. Respirăm. Prin respirație preluăm oxigenul; dar noi nu preluăm numai oxigenul în noi, ci prin faptul că în procesele noastre respiratorii suntem interconectați cu ceea ce se desfășoară în lumea exterioară, în atmosferă, noi suntem și înăuntrul ritmului întregului Univers. Propriul nostru ritm este încadrat în ritmul întregului Univers. Eu am arătat odată acest raport numeric⁴. Așadar, și prin procesele ritmice, pe care le parcurgem în propriul nostru organism, noi ne aflăm într-o anumită relație cu mediul înconjurător. Prin aceste procese, care deci se derulează prin aceea că procesele exterioare din natură intervin în noi și acționează mai departe în noi, sunt realmente intermediare acele acțiuni care, de exemplu, sunt exercitate de Spiritul poporului asupra omului individual. Noi nu doar inspirăm oxigenul, ci în inspirarea oxigenului trăiește ceva spiritual, și în inspirarea oxigenului poate trăi Spiritul poporului. Noi nu doar mâncăm, substanțele sunt și prelucrate în noi. Dar acest proces material este totodată unul spiritual, și în timp ce preluăm substanțe în noi și le prelucrăm în noi, în acest proces poate trăi Spiritul poporului. Viața Spiritului poporului

împreună cu noi nu este doar ceva abstract, ci în ceea ce noi facem zilnic și înfăptuiește organismul nostru, se întipărește viața Spiritului poporului. Procesele materiale sunt totodată expresie a modurilor spirituale de acțiune. Spiritul poporului trebuie să ia această cale ocolită intrând în noi prin respirație, prin hrană, ș.a.m.d.

Spiritele individuale ale popoarelor, pe care le-am expus diferențiat în ciclul de conferințe despre *Misiunea sufletelor câtorva popoare în legătură cu mitologia nord-germană* din alte puncte de vedere, acționează în privința a ceea ce tocmai am indicat, în moduri diferite asupra oamenilor, și prin aceasta se definesc caracterele individuale ale popoarelor pe Pământ. Caracterele individuale ale popoarelor depind de Spiritele popoarelor. Dar dacă urmărim spiritual-științific pe ce căi ocolite acționează spiritele individuale ale popoarelor, rezultă, de exemplu, următoarele.

Omul respiră. Datorită acestui fapt, el se află într-o corelație continuă cu aerul care-l înconjoară. El îl inspiră și expiră. Și dacă, într-un caz specific, Spiritul poporului alege prin configurația Pământului și prin circumstanțe de diverse feluri tocmai calea ocolită prin respirație, provocând în felul acesta prin respirație configurația particulară, caracteristica respectivului popor, atunci putem spune: Spiritul poporului acționează prin intermediul aerului asupra poporului respectiv. – Anume, acesta este cazul într-un grad deosebit de proeminent la acele populații care au locuit vreodată peninsula italiană. Pe peninsula italiană aerul este intermediar pentru acțiunile Spiritului poporului asupra oamenilor. Putem spune că aerul Italiei este acel mijloc, acel mediu prin care își imprimă Spiritul poporului influențele sale în oamenii care locuiesc peninsula italică, pentru a le da configurația particulară prin care ei sunt exact poporul italian, au fost vechiul popor roman, ș.a.m.d. Așadar ceea ce aparent sunt efecte materiale, poate fi cercetat în fundamentele sale spirituale atunci când mergem pe căile spiritual-științifice.

Acum se poate pune întrebarea: Cum este cu celelalte Spirite ale popoarelor? Dacă ne uităm la alte zone ale Pământului, ce mijloace aleg Spiritele popoarelor pentru a face să se exprime acolo configurația particulară a popoarelor? La popoarele care au locuit sau locuiesc în ziua de azi în Franța actuală, Spiritul poporului acționează pe calea ocolită prin elementul fluid, prin tot ceea ce nu numai intră ca fluid în

corpurile noastre, ci și acționează ca fluid în aceste corpuri. Așadar prin modul în care ceea ce este fluid afectează și acționează asupra organismului, vibrează și țese Spiritul poporului, determinând în felul acesta respectivul caracter al poporului. Acesta este cazul popoarelor care au locuit sau locuiesc Franța actuală.

Numai că nu vom înțelege complet aceste lucruri dacă examinăm doar unilateral această relație a omului cu mediul său înconjurător. Aceasta ar da o viziune foarte unilaterală, dacă aveți în vedere doar aceasta. Trebuie să vă amintiți, în acest sens, ceea ce am spus deja adesea ⁵: Omul este o ființă duală; capul și restul organismului lucrează separat. – De fapt, efectul despre care am vorbit acum în privința poporului italian și a celui francez are loc numai asupra restului organismului, în afara capului, iar de la cap pornește un alt efect. Și abia prin îmbinarea efectului care pornește de la cap și a celui care vine din restul organismului ia naștere în mod deplin ceea ce se întipărește în caracterul poporului. Efectul care pornește de la cap este, ca să spunem așa, neutralizat de efectul care pornește din restul organismului. De aceea am putea spune: Împreună cu ceea ce inspiră locuitorul Italiei prin aer, care este determinant în respirație în general pentru restul organismului în afara capului, împreună cu acesta acționează, pornind de la cap, configurația sistemului nervos al capului, așa cum este el diferențiat spiritual, așadar în măsura în care omul este om al nervilor capului. În Franța este altfel. Ceea ce trăiește în organism ca ritm, este un ritm specific pentru organism și unul specific pentru cap; capul își are propriul său ritm. În timp ce în Italia activitatea nervilor capului este cea care acționează împreună cu ceea ce aerul cauzează în om, în Franța este ritmul, mișcarea ritmică a capului, vibrarea ritmului din cap împreună cu ceea ce prin fluid este cauzat în organism. Astfel, prin conlucrarea specifică între omul individual în cap și ceea ce Spiritul poporului cauzează din mediul înconjurător, se clădește caracterul poporului.

De aici putem vedea: Putem studia ceea ce este răspândit ca mădulare pe organismul Pământului dacă acceptăm să observăm aceste lucruri spiritual-științific. Căci omenirea nu va înțelege realmente configurația caracteristică de pe Pământ dacă nu va lua în considerare acest fel de lucruri.

În continuare, ne punem problema altor caractere ale popoarelor, ne punem problema caracterului poporului britanic. Așa cum Spiritul poporului naturii italiene acționează prin aer, așa cum cel al naturii franceze acționează prin apă, tot așa Spiritul poporului naturii britanice acționează prin tot ceea ce este pământos, în special prin sare și compușii săi din organism. Elementul solid este cel principal. În timp ce elementul fluid acționează în caracterul poporului francez, în natura britanică avem activ elementul solidificator, elementul salin prin tot ceea ce intră prin aer și hrană în organism. Aceasta determină configurația particulară a caracterului poporului britanic. Dar și aici acționează pornind din cap ceva neutralizator asupra celor care vin din mediul înconjurător. Exact la fel cum există ritm în restul organismului și în cap, tot așa există și digestie, metabolism în restul organismului și în cap. Modul în care organismul capului își efectuează metabolismul său, modul în care face acest schimb de substanțe acționează împreună cu elementul sare în organism, și aceasta determină caracterul poporului britanic. Așadar, pământosul în corelație cu metabolismul capului formează caracterul poporului britanic. Și putem spune: În timp ce Sufletul poporului acționează prin elementul salin, i se opune, pornind de la cap, particularitatea metabolismului capului.

Veți putea studia toate trăsăturile individuale ale caracterului unui popor dacă aveți în vedere aceste metamorfoze particulare din modurile de acțiune ale sufletelor popoarelor.

Ne punem mai departe problema Occidentului. La americani este iarăși altfel, acolo acționează un element subpământesc. Așadar în timp ce la natura britanică avem de a face cu pământescul, cu sarea, la caracterul poporului american este activ un element subpământesc, ceva care vibrează sub pământ. Acest element are acolo o influență mai cu seamă asupra organismului. În special prin curenții subpământești magnetici și electrici acționează în sus, în caracterul poporului american, Spiritul poporului. Și împotriva acestuia curge iarăși dinspre cap ceva care neutralizează influența curenților subpământești magnetici și electrici: acestora li se opune ceea ce este într-adevăr voința omenească. Aceasta este particularitatea caracterului poporului american. În timp ce la caracterul poporului britanic a trebuit să spunem că el depinde esențialmente de elementul pământos, în măsura

în care omul îl preia în organismul său și acesta intră apoi în interacțiune cu metabolismul capului, tot așa la americani voința, în măsura în care se manifestă în popor, acționează împreună cu ceva care vine în sus din subpământ, și aceasta imprimă caracterul poporului american. De aceasta este legat și ceea ce am expus eu chiar în conferința publică^[6]. Omul se poate afla, cu întreaga sa personalitate liberă, în corelație numai cu elementele de deasupra Pământului și de pe Pământ. Atunci când el este influențat prin acțiunea subterană a Sufletului poporului, atunci el nu își formează sufletul poporului în libertate, ci atunci el este, ca să spunem așa, posedat de Sufletul poporului. Și eu am arătat în conferința publică că americanul poate spune același lucru pe care îl spune și central-europeanul Hermann Grimm^[7], și totuși nu este același lucru. În timp ce la Hermann Grimm se observă că totul este cucerit omenește, la Woodrow Wilson^[8] este așa că el este omenește posedat de acestea.

De aici puteți vedea un aspect – este important, deoarece timpul nostru actual necesită să aibă în vedere și așa ceva –: Atunci când în ziua de azi doi, trei oameni spun același lucru, ceea ce spun este considerat exclusiv din punctul de vedere al conținutului, este considerat în mod abstract. Dar doi oameni pot spune exact același lucru^[9] din punctul de vedere al conținutului; fraza poate suna la unul exact la fel ca la celălalt. Unul dintre ei poate avea în sufletul său lucruri cucerite, dobândite de el însuși, iar celălalt le poate avea primindu-le prin posedare. Deseori nu conținutul constituie esențialul, ci gradul în care cele spuse de respectivul om sunt lucrarea proprie a sufletului, sau dacă le-a primit prin posedare. Acest aspect este important. În ziua de azi oamenii nu mai au simț al lucrurilor decât în abstract. Se poate vedea la Hermann Grimm că el a spus numai lucruri pe care le-a răsucit de zece ori pe față și pe dos în sufletul său, și se pot lua fraze din spusele lui Wilson și scrie pe ele „Hermann Grimm”, și viceversa, dar nu aceasta este important. Hermann Grimm are ceva realizat prin muncă, Woodrow Wilson are ceva posedat, venit în el de la entitățile subpământene. Aceste lucruri pot fi cunoscute, nu este nevoie să le abordăm cu emoții sau pasiuni, ci ele pot fi cunoscute într-unul totuși obiectiv.

Ne punem în continuare întrebări, pentru moment ne uităm dincolo de Germania și privim spre est. Atunci când observăm ființa estică,

care abia după ce se va ridica treptat din haos, va începe să strălucească în înfățișarea sa originală, ne întâmpină acolo ceva particular. Așa cum Spiritul poporului acționează la italieni prin aer, așa cum acționează el la poporul francez prin apă, la englezi prin elementul pământos și la americani printr-un element subpământesc, tot așa acționează Spiritul poporului la poporul rus, slav, prin lumină. Într-adevăr acționează în lumina vibrantă acest Spirit al poporului în Orient. Și atunci când, cândva, se va fi desprins din învelișurile embrionare ceea ce va crește în viitor în Orient, atunci se va arăta și că modul de acțiune al Spiritului poporului din Estul european este cu totul diferit decât modul de acțiune al Spiritului poporului din Occident. Căci, deși trebuie să spun: Spiritul poporului acționează prin lumină – aspectul curios este totuși că el nu acționează direct prin lumina care vibrează, ci el acționează prin aceea că lumina se cufundă mai întâi în sol și este reflectată de sol. Și această lumină care se urcă înapoi de la pământ, este cea de care se slujește Spiritul poporului în cazul rusului, pentru a acționa asupra lui. Dar ea nu acționează asupra organismului, ci acționează de-a dreptul asupra capului, asupra modului de a gândi, asupra modului în care se dezvoltă reprezentările, sentimentele, ș.a.m.d. Aici, deci, modul de acțiune al Spiritului poporului este exact opus celui din Occident, unde acționează din restul organismului și ceva i se opune din cap. În Orient, el acționează prin lumină. Lumina care se revărsă înapoi de la sol este mijlocul de acțiune pentru Spiritul poporului, și aceasta acționează mai ales asupra capului. Și în acest caz ceea ce reacționează, vine din restul organismului, în special din organismul inimii. Ceea ce vine înapoi se îndreaptă la rândul său înspre cap și modifică influența care pornește de acolo. Astăzi este încă în haos, încă în învelișuri embrionare. Este ritmul respirator cel care se adaugă și el în cap și neutralizează ceea ce vine pe calea îndirectă, prin lumină, de la Spiritul poporului. Ceea ce iese astfel la iveală în Orientul apropiat există într-o măsură și mai mare atunci când mergem mai departe în Orient. Mai ales aceasta este particularitatea Orientului asiatic, anume că Spiritul poporului acționează parțial de asemenea prin lumina care este primită de sol și radiată înapoi și care acționează asupra capului. Sau Spiritul poporului acționează de asemenea prin ceea ce nu mai este lumină, prin ceea ce nu mai este deloc vizibil: armonia sferelor, care vibrează prin toate și care, pentru omenirea

spirituală a Orientului asiatic, este echivalentă cu acțiunea Spiritului poporului, Spiritul poporului acționând direct prin armonia sferelor, care însă este radiată înapoi de Pământ și acționează asupra capului. Iar în întâmpinarea acesteia acționează ritmul respirator. Și aici se află taina care constă în aceea că în Orient căutătorul spiritului a căutat întotdeauna să ajungă în legătură cu spiritul printr-o pregătire deosebită a respirației. Dacă studiați yoga veți vedea că necesită să antrenați respirația într-un mod special. Aceasta se bazează pe faptul că individul, ca membru al întregii omeniri, nu ca individ, caută să găsească spiritualitatea prin spiritul poporului; el o caută în modul care este într-adevăr întemeiat pe caracterului poporului său. Așadar, cu cât ajungem mai departe în Orient, cu atât mai mult vom găsi acest lucru. Desigur, aceste efecte ale caracterului poporului s-ar putea vedea în rafinatele ce apar mai mult sau mai puțin, dar și în degenerări, așa cum se vedește așa ceva uneori în abateri, în devieri. Populații individuale și rase întregi împărtășesc aceste abateri într-o măsură accentuată, prin aceea că apar, de exemplu, dizarmonii, atunci când influența capului concordă cu influența restului organismului, ș.a.m.d. Dar poate că nu este recomandabil astăzi să intrăm în detalii tocmai în privința dizarmoniilor, deoarece dintr-un motiv sau altul, fiind într-un anumit popor trebuie să iubești alte popoare. Circumstanțele impun acest lucru; la unele lucruri s-ar putea ca oamenii să reacționeze emoțional în loc să le cuprindă cu rațiunea, și atunci probabil că nu ar fi înțelese. Cândva, când vor veni alte timpuri, se va putea vorbi, probabil, și despre popoarele estice și alte probleme asemănătoare.

Acum putem pune întrebarea: Cum stau lucrurile la popoarele din Europa Centrală? Vorbim mai mult despre condițiile geografice; așadar nu avem în vedere Europa Centrală din punctul de vedere al relațiilor social-politice. Eu nu am răspuns la aceste întrebări pe care le punem nici în termeni de rase, ci este vorba, după cum vedeți, de condiții spiritual-geografice. Putem vorbi așadar despre o Europă Centrală, din care Franța și Italia nu fac parte.

Particularitatea sufletelor popoarelor care acționează în Europa Centrală este – așa cum am expus pentru alte zone că acolo acționează prin aer, apă, elementul salin ș.a.m.d. – că aici se acționează în mod direct prin căldură. Spiritul poporului alege în Europa Centrală drept cale ocolită, mediul căldurii. Și anume, acesta nu este fix și permanent

stabilit, ci poate fi individualizat. Pot exista oameni în Europa Centrală la care această influență a Spiritului poporului să fie diferită, o dată din restul organismului și altă dată asupra capului; și de asemenea, în funcție dacă aerul exterior încălzește direct, sau dacă încălzirea se face prin mâncăruri sau respirație. Toate acestea constituie mediu pentru Spiritul poporului. Iar ceea ce acționează aici împotriva acestei acțiuni este tot căldura, astfel încât în Europa Centrală căldura, în măsura în care are efecte externe, este mediu pentru Spiritul poporului. Și ceea ce îi vine în întâmpinare este pe de altă parte căldura proprie auto-generată care vine din interior. De aceea putem spune: Căldurii care acționează în organism prin Spiritul poporului i se opune căldura proprie a capului. Dacă căldura Spiritului poporului acționează prin cap, atunci înspre ea curge căldura restului organismului. Căldura acționează asupra căldurii, și ea acționează mai ales așa că depinde în special de capacitatea de percepție, de vitalitatea mai mare sau mai mică a activității senzoriale. Un om care este un spirit activ, care privește cu iubire lucrurile din jurul său, dezvoltă o căldură proprie mai mare. Un om care este superficial, care nu simte prea mult, care trece peste toate, dezvoltă puțină căldură proprie. Această trăire-împreună cu mediul înconjurător, prin aceea că omul are inima sau ochii deschiși față de mediul înconjurător, este ceea ce întâmpină căldura care acționează prin Spiritul poporului, astfel încât aici căldura este întâmpinată de căldură. Aceasta este particularitatea modului de acțiune a Spiritului poporului în Europa Centrală, și pe aceasta se bazează multe din natura caracterului poporului, deoarece căldură cu căldură sunt atât de intim înrudite. Celelalte moduri de acțiune nu sunt atât de strâns înrudite între ele: voința nu este înrudită cu electricul în același mod, nici salinul cu elementul digestiv al capului și nici celelalte moduri de acțiune expuse nu sunt înrudite în același fel. Dar căldura determină caracterul [central] european, care se exprimă și în a se contopi mai mult sau mai puțin cu toate. – Noi nu vrem să vorbim în sens evaluativ, ci numai să caracterizăm, și de aceea fiecare le poate considera cum vrea: ca virtute sau defect. – Căldura întâlnește căldură: aceasta dă maleabilitate, plasticitate, capacitatea de a se acomoda cu toate, chiar și cu caracterul popoarelor străine. Oh, dacă urmărim istoria, ea ne arată cum semințiile germane individuale au fost înglobate în popoare străine, au adoptat un element străin. Aceasta vă

va confirma tot ceea ce am spus acum. În cele expuse astăzi devine evidentă în cea mai mare măsură și marea contradicție dintre Orientul asiatic și Occidentul american. Am putea spune: Lumina, și chiar ceea ce se află deasupra luminii, în eteric, este cea de care se slujește Sufletul poporului în Orient, pentru a ajunge la oameni, chiar dacă este reflectată înapoi de pe pământ. Elementul subpământesc, ceea ce se află sub Pământ, este în Occident. – Aceasta ne poate conduce adânc în viața organic-sufletească a întregului organism al Pământului în conviețuirea sa cu omenirea. Nu este câtuși de puțin intenția mea să rănesc vreo parte a populațiilor Pământului, sau să spun ceva măgulitor pentru o altă parte. Dar este totuși adevărat: Pe de o parte afluența îndreptată spre spiritual în Orient, pe de altă parte, dezvoltând greutate în jos, încâtușându-l pe om de Pământ, este caracteristica pe măsură ce ne îndreptăm spre Occident. Dacă aceasta concordă mai mult sau mai puțin cu caracterul poporului american o las în seama judecății fiecăruia. Un flux ascendent, așa spune, în Orient; o retragere în reflux, o acționare în interiorul Pământului în Occident. Așa este viața.

Desigur, nu dintr-o dată, dar în decursul vieții, de-a lungul generațiilor, omul devine asemănător condițiilor pământești, se adaptează la ele. Așadar dacă un european merge în Orient, are acolo copii, și copiii lui au copii la rândul lor, circumstanțele dominante determină ca această situație să se dezvolte. Aceasta acționează în om. Este realmente așa: Așa cum în organismul nostru fizic din umăr nu va crește niciodată un nas, ci întotdeauna un braț, tot așa, în America nu se vor forma niciodată yoghini buni. Se poate transplanta, și în sere se pot crește tot felul de plante, dar nu de asta este vorba, ci de dezvoltarea naturală în contextul natural. Toate acestea sunt evidente, sunt certe. Biologia natural-științifică nu este deloc cea care lămurește cum sunt diversele condiții pământești. Pentru aceasta trebuie, de exemplu, luate în considerare diferitele moduri de acțiune ale sufletelor popoarelor, așa cum le-am discutat noi astăzi, cum cele nerevelate se exprimă în ceea ce este vizibil.

Așadar omul este încadrat în modurile de acțiune care sunt corelate cu Pământul. Dacă considerați cu atenție acest lucru, așa spune că, pe de o parte, veți avea în fața sufletelor dumneavoastră într-un mod de-a dreptul apăsător cât de mult este de fapt omul dependent de puterile

care sunt interconectate în modul descris, cu peticul de pământ pe care l-a pus karma într-o încarnare. Desigur, este legat de karma sa faptul că el este situat acolo. Dar, cu toate acestea, relațiile caracterizate au poate ceva apăsător, și senzația de apăsare, dacă nu cuprindem cu privirea toate circumstanțele, devine și mai mare. Mai ales dacă ne întoarcem în timpurile mai vechi ale evoluției Pământului, vom găsi că, cu cât ne întoarcem mai mult în urmă, cu atât mai mare devine dependența despre care am vorbit și cu atât mai mult se diferențiază – din astfel de impulsuri – omenirea pe suprafața Pământului. Totuși, evoluția Pământului poartă deja în sine posibilitatea ca oamenii să învingă treptat această dependență, chiar dacă nu în configurație exterioară, măcar în viața lor interioară.

Ce ar fi trebuit să se petreacă – hai să ne punem această întrebare –, ce ar fi de imaginat că ar trebui să se întâmple pentru ca această dependență de peticul de pământ să fie atenuată într-un fel, astfel încât omul să fie cumva ridicat de la această necesitate caracterizată aici la o anumită libertate?

Pentru aceasta trebuia să se fi petrecut odată, în timpul evoluției omenirii pe Pământ, ceva care să fi contrazis în mod direct această dependență a omului de peticul de pământ. Am discutat acum toate impulsurile care îl fac pe om să apară dependent de peticul său de pământ. Și am spus: Trebuie, de asemenea, să se fi petrecut ceva care să contrazică această dependență, ceva care să acționeze din sens opus acestor raporturi. Este totuși de înțeles: Acest ceva care ar trăi pe Pământ, care este diferit decât tot ceea ce acționează prin această dependență, ar acționa asupra acestei situații echilibrator, neutralizant. Ce poate fi aceasta?

La începutul erei noastre s-a petrecut Misteriul de pe Golgota. Noi am reliefat în decursul timpului multe particularități ale acestuia. Dar este nevoie să vă aduceți în fața sufletului doar o singură însușire foarte frapantă, foarte generală, bine cunoscută a Misteriului de pe Golgota, și veți vedea cum chiar și prin ceva aflat așa de la suprafața lucrurilor, acest Misteriu de pe Golgota se prezintă ca fiind ceva deosebit, unic în viața pământească. Christos Iisus a trăit într-un popor care a avut un caracter pronunțat al poporului, un popor care face tot ceea ce face dintr-un caracter pronunțat al poporului. Dar ceea ce se petrece cu Christos Iisus, ceea ce se săvârșește din caracterul poporului: Misteriul

de pe Golgota, moartea pe Golgota, aceasta se află în contradicție totală cu acest caracter al poporului. Căci poporul în cadrul căruia se desfășoară Misteriul de pe Golgota, nici nu îl preia în confesiunea sa, nici nu îl mărturisește în mod personal, individual pe Christos Iisus, ci îl ucide, strigă: Răstignește-L! Răstignește-L! – Se petrece ceva care nu poate fi destinat *unui* popor; se petrece ceva care are un sens numai dacă este gândit în contradicție cu ceea ce poate rezulta din caracterul poporului; ceva pe care poporul îl respinge, îl anulează din sine, îl nimicește. Aceasta este taina Misteriului de pe Golgota. De aceea el nu are un caracter al poporului, nu crește din caracterul poporului, ci contrazice tot ceea ce am caracterizat anterior drept dependență a omului de caracterul poporului. Este un eveniment și o entitate pe Pământ care nu au nimic de a face cu caracterul poporului, pentru că numai ceea ce nimicește în acest caz – moartea – are ceva de a face cu acest caracter al poporului. Căci acest eveniment nu are de a face nici cu caracterul poporului iudeu, nici cu caracterul poporului roman care acționa în același ținut; căci evreii strigau: Răstignește-L, iar romanul nu îi poate găsi nicio vină, ceea ce înseamnă că el nu știe ce să facă cu ceea ce se petrece în fața lui. Întregul eveniment se ridică în afara a ceea ce se poate petrece pornind din caracterul poporului. În felul acesta, Misteriul de pe Golgota devine un eveniment care, dacă îl studiați îndeaproape, nu poate fi comparat cu nici un altul. Martiri au existat, desigur, și în alte părți, dar nu din aceste motive care sunt valabile pentru Misteriul de pe Golgota. Cu cât studiați mai mult Misteriul de pe Golgota, cu atât mai mult veți găsi că el s-a petrecut tocmai pentru că nu are nicio legătură cu un caracter particular al unui popor, ci se află în legătură cu întreaga omenire. De aceea putem între-adevăr spune: Pe de o parte avem în evoluția omenirii acel principiu care se extinde în așa fel asupra omenirii încât acționează diferențind. Apoi, pe de altă parte, din acest ceva diferențiat crește ceva care nu face parte din diferențiat, ci își are specificul tocmai în aceea că este independent de caracterul poporului.

În orice privință se va recunoaște din ce în ce mai mult că lucrul esențial în privința Misteriului de pe Golgota este că pentru a fi înțeles este necesară o înțelegere individuală. Pe măsură ce-l vom înțelege tot mai mult, cu timpul vom spune: Putem înțelege într-un mod și altul condițiile pământești, situația umană; Misteriul de pe Golgota însă este

ceva aparte, el trebuie înțeles drept ceva individual, special, el nu poate fi abordat altfel pentru a fi înțeles. Puteți căuta în orice sferă: Astăzi am urmărit în sfera Sufletelor popoarelor ceea ce acționează în omenire. Putem explica toate lucrurile pornind de la specificul Sufletelor popoarelor, de la începutul omenirii pe Pământ și până în ziua de azi – cu excepția Misteriului de pe Golgota și a ceea ce este legat de el. Astfel se pot găsi toate domeniile posibile despre care am putea spune: Pe de o parte se află tot restul și pe de alta Misteriul de pe Golgota și efectele sale. – Eu am accentuat deja adesea¹⁰: Teologii savanți trebuie să recunoască în ziua de azi că nu se poate găsi nicio dovadă istorică a Misteriului de pe Golgota, pentru a fi încadrat în istorie. Nu se introduc în șirul evenimentelor în istorie evenimentele pentru care nu se pot găsi dovezi istorice – cu excepția Misteriului de pe Golgota și a celor legate de el! Căci acesta, ca eveniment unic, trebuie să fie suprasensibil; pentru el nu trebuie să existe nicio dovadă istorică. Misteriul de pe Golgota nu este menit să fie acceptat de nici un om care pretinde numai dovezi istorice materiale. El are efectul corect numai asupra celui om care se înalță la a accepta ceva ca petrecut istoric, pentru care nu există dovezi. Evoluția se va desfășura în așa fel încât dovezile exterioare pentru Misteriul de pe Golgota vor fi spulberate, vor dispărea; critica le va înlătura. Dar înțelegerea spirituală a evoluției omenirii va plasa totuși acest Misteriu de pe Golgota ca pivot al tuturor evenimentelor pământești. El trebuie cuprins spiritual, încadrat spiritual în procesul istoric al omenirii. Aceasta este taina sa. Oamenii vor învăța studiindu-l din ce în ce mai mult să nu mai caute dovezi istorice, ci să caute posibilitatea de a realiza că aici este necesară o înțelegere suprasensibilă a unui eveniment care s-a desfășurat în mod sensibil pe Pământul fizic, pentru ca omul să poată înțelege legătura sa cu dezvoltarea istorică pământească a omenirii în sensul deplin al cuvântului. Despre aceasta vrem să vorbim în continuare data viitoare.

CONFERINȚA a II-a

Berlin, 1 aprilie 1918

Atunci când am încercat alaltăieri să expun influențarea omului prin partea Pământului pe care se dezvoltă el ca om fizic, aveam cu precădere în vedere să subliniez în mod clar cum întregul Pământ este un organism, un organism însuflețit, spiritualizat. Căci așa cum își are un organism elementele sale componente individuale, diferite, diferențiate, fiecare dintre ele având sarcina sa anumită – brațele nu au sarcina picioarelor, inima nu are sarcina creierului ș.a.m.d. –, tot așa, dacă considerăm Pământul ca întreg, ca organism însuflețit, spiritualizat, fiecare parte a Pământului își are sarcina sa deosebită. Această sarcină particulară a elementelor componente organice omenești este evidentă prin configurația acestor elemente componente individuale. Brațele sunt altfel formate decât picioarele, inima altfel decât creierul. La Pământ, acest aspect nu este atât de limpede în privința fizicului. Cel care consideră doar ca geograf materialist continentele individuale sau altfel de părți ale Pământului, clasificate dintr-un punct de vedere sau altul, acela nu realizează din capul locului că aceste diverse elemente componente ale Pământului au diverse moduri de acțiune. Acest aspect este observabil doar pentru acela care, ca să spunem așa, poate cuprinde cu privirea sufletescul și spiritualul Pământului. A-ți da seama de aceasta înseamnă însă, realmente, să te înalți în mod concret la concepția că Pământul este un organism însuflețit, pătruns de spirit, și că omul, așa cum trăiește el pe Pământ, este un element component în cadrul acestui organism.

Dacă se ia aceasta în considerare, apar unele întrebări, și cine consideră viața omului ca și cum ea s-ar desfășura numai o singură dată între naștere și moarte, aceluia îi va fi foarte dificil să o scoată la capăt rezonabil cu aceste întrebări. Căci omul, așa cum este el ca om fizic o dată, poate fi integrat numai într-o anumită parte a Pământului. El ar fi așadar condamnat să fie întru totul specializat, diferențiat de acea parte anumită a Pământului, să nu poată fi cumva un întreg, ci numai un element component în organismului Pământului. Dar, pe de altă parte, tocmai din această înțelegere a însuflețirii, pătrunderii cu spirit a Pământului, rezultă o cunoaștere importantă, cunoașterea că

ființa propriu-zisă, mai profundă a omului, căreia omul îi spune în adevăratul înțeles „Eu”, nu poate fi corelată direct, ci numai indirect cu această diferențiere a omului de pe Pământ, că miezul ființial spiritual-sufletesc al omului într-un fel doar locuiește în ceea ce devine specific datorită particularităților Pământului. Așadar din așa ceva omul își poate însuși treptat tocmai cunoașterea că ceea ce ne întâmpină mai întâi la om nu poate fi același lucru cu miezul său spiritual-sufletesc, că oarecum aceea în care ne întâmpină omul nu poate fi decât locuința omului, locuința determinată prin condițiile specifice ale Pământului. – Eu nu menționez acest lucru pentru că el poate apărea drept un adevăr ieșit din comun pentru cel familiarizat cu știința spirituală. Ci pentru că cele menționate arată că reflectarea adevărată, pătrunzătoare asupra condițiilor Pământului îi poate duce pe oameni ca prin această reflectare pur rațională, să se formeze în sensul științei spirituale. Căci trebuie înlăturată una dintre cele mai fatale prejudecăți, care se exprimă în aceea că oamenii spun că știința spirituală ar putea fi înțeleasă doar de acela care vede în lumea spirituală! – Aceasta este prejudecata care vrea mereu să se afirme, așa spune, spre liniștirea tuturor celor comozi, și care, pentru că nu se declară competenți de a putea ajunge la cunoașterea clarvăzătoare, ar dori să prezinte știința spirituală ca pe un fel de improvizare sau oricum ceva care nu ar privi câtuși de puțin omenirea. În realitate, gândirea cuprinzătoare, pătrunzătoare poate realmente înțelege spiritual-științificul. Numai că gândirea trebuie să fie chiar pătrunzătoare, cuprinzătoare. Această gândire trebuie să fie pregătită să vină cu fenomenele vieții la ceea ce constată știința spirituală. Cel care ia ceea ce îi este accesibil drept cunoaștere asupra însușirilor caracterului diferitelor popoare de pe Pământ, ale diversilor locuitori ai Pământului, și le studiază în corelație cu ceea ce îi spune știința spirituală, acela va recunoaște deja: pe însușirile de caracter ale popoarelor se adevărește ceea ce am expus aici ultima oară. Trebuie să luăm cu adevărat ceea ce ne oferă viața și să apelăm la această cunoaștere spirituală pentru studiul lor. Trebuie să fim dispuși să verificăm fără prejudecăți cunoștințele spiritual-științifice pe experiențele vieții; atunci pătrunderea rațională a lucrurilor duce la recunoașterea științei spirituale.

Acest aspect este foarte important de accentuat în timpul actual. Căci putem spune: Tradițiile, care conțin una sau alta în sens spiritual-științific, sunt mult mai răspândite decât se crede de obicei. Dar există o anumită opinie, care își avea buna ei justificare până la apropierea timpului istoric contemporan, dar care este cultivată în continuare și în timpul nostru de unii cunoscători spiritual-științifici, opinia că anumite cunoștințe mai profunde asupra vieții nu ar trebui împărtășite public. Eu am expus adesea motivele¹ pentru care oamenii care știu ceva despre aceste lucruri, nu doresc să fie comunicate, și am indicat și de ce aceste motive nu mai sunt valabile în ziua de azi. Dar într-o anumită privință tocmai această situație prezintă o dificultate. Căci nu avem numai împotrivirea celei mai mari părți a omenirii față de știința spirituală, ci avem împotrivă și părerea celor care știu ceva: că este greșit să faci cunoscut publicului lucruri din sursele științei spirituale așa cum faci cunoscut publicului alte adevăruri. Cei care cred că vălul tainei asupra anumitor lucruri nu trebuie încă ridicat, vor fi vindecați de acest lucru, dacă vor recunoaște importanța celor spuse, de exemplu – ce-i drept, într-o formă oarecum științifică, dar suficient de limpede, după mine –, în Cuvântul înainte și Introducerea de la cartea mea *Despre enigma omului*².

Anume, este necesar ca acest concept despre adevăr și corectitudine, pe care majoritatea oamenilor îl mai au încă în ziua de azi, să fie depășit. Majoritatea oamenilor au în ziua de azi conceptul: Ceva este corect – ceva este incorect. Dar eu trebuie să accentuez mereu și am accentuat în mod deosebit și în Cuvântul înainte de la *Despre enigma omului*: Ceea ce constituie părerea individuală a omului despre un lucru dintr-o anumită perspectivă, arată ca fotografia unui obiect dintr-o anumită parte. Dacă fotografiem un copac mai întâi dintr-o parte, apoi dintr-altă parte, atunci cea de-a doua imagine este, totuși, o imagine a aceluiași copac, doar arată diferit. Numai în ziua de azi, când oamenii au devenit atât de abstracți, când s-au obișnuit atât de mult cu aspectele teoretice, în ciuda faptului că ei cred că sunt oameni ai realității, în ziua de azi o părere asupra unui lucru este considerată ca fiind atotcuprinzătoare, ca și cum ar cuprinde realitatea. Oamenii cred că realitatea se poate exprima într-un gând. Ei sunt deosebit de aroganți în această credință că se poate exprima realitatea printr-un gând. Adică aroganți în felul următor. Oamenii spun: Avem

în ziua de azi concepția copernicană despre lume. Și omenirea de dinainte de Copernic³ – ei nu exprimă lucrurile atât de direct, dar le gândesc așa – erau cu toții copii, ca să nu spună chiar proști, pentru că încă nu aveau concepția copernicană despre lume! Aceasta este corectă, așa gândesc oamenii, celelalte concepții despre lume sunt incorecte. – Această concepție este ceva ce trebuie depășit. Viziunea copernicană asupra lumii este și ea o viziune, un anumit mod al omului de a-și forma gânduri, reprezentări, imagini. Există, desigur, în ziua de azi, oameni care de îndată ce observă că știința spirituală poate oferi o viziune, o viziune regulată asupra unui lucru, o combat opunându-i o altă viziune asupra acelui lucru. Dar ei nu ar contesta-o dacă ar ști că asupra unui lucru există păreri diferite. Numai că astăzi unii oameni mai vor ceva cu totul aparte, care se poate compara cu situația când aflându-ne, de exemplu, într-o încăpăre, am spune: Atunci când am iluminat încăpărea dintr-un punct și o privim din acel loc datorită iluminării, aceasta ne oferă totuși întotdeauna numai o vedere din acea perspectivă; aceasta nu este realitatea; mai degrabă stingem lumina, facem întuneric în cameră și pipăim fiecare lucru în parte. Atunci toți cei care vor pipăi lucrurile în felul acesta, au aceeași perspectivă. Dacă privim camera în lumină, atunci cel care stă acolo are acea vedere, un altul, care stă în altă parte, are altă vedere, ș.a.m.d. – Astfel, în ziua de azi, un anumit ideal al științelor naturii ar dori să stingă lumina și doar să pipăie lucrurile. În contrast cu aceasta, știința spirituală trebuie în orice caz să aprindă lumina. Atunci însă vederile vor fi, desigur, ceva considerat din diverse perspective.

Noi chiar punem la bază strădania de a merge împrejurul lucrurilor pentru a ajunge în diferite puncte, pentru a privi din diferite puncte – ne străduim să facem aceasta deja de ani de zile – să avem vederi din diferite perspective. La aceasta, unii ar putea spune: Una o contrazice pe cealaltă. – Însă exact acesta este esențialul, că în sensul pe care tocmai l-am spus, una o contrazice pe cealaltă, deci în felul acesta dobândim vederea din toate laturile asupra unui lucru. Și chiar despre aceasta este vorba. Numai că acest lucru nu este deloc comod. Căci oamenii ar prefera să aibă o cărțuție, pe cât posibil de subțire, în care să fie notificată o întreagă viziune asupra lumii. Sau dacă vor să audă vorbindu-se de mai multe ori despre concepții despre lume, ar dori să li se spună mereu același lucru. Desigur că acesta nu se poate. Ciclurile

noastre de conferințe se înmulțesc⁴, devin tot mai multe, pentru a arunca lumină asupra lucrurilor din diferite părți, pentru a dobândi viziuni, vederi, din diferite puncte de vedere, care abia atunci pot oferi o imagine de ansamblu a realității. Cu toate aceste – cele tocmai spuse vă vor permite să înțelegeți – trebuie să-i ofensezi pe oameni într-o anumită privință, atunci când cu adevărurile spiritual-științifice trebuie tot mai mult să încalci prejudecățile declarate și arătate. Mai cu seamă însă acolo unde „păcătuim” împotriva cerinței anumitor ocultiști de a nu împărtăși publicului lucruri importante, trebuie să vorbești despre lucruri care șochează lumea, poate îi și supără și irită pe oameni, pentru că aceste lucruri, printre multe altele, stârnesc, de exemplu, indignare la toți cei care spun: Ceva poate fi numai corect sau incorect. – Dimpotrivă, trebuie să prindă rădăcini viziunea că în succesiunea stadiilor de evoluție a omenirii nu poate exista niciodată un stadiu în care să se poată spune: Acum avem, în privința vreunui material rezultat din gândire, adevărul absolut –, sau: Acum știm ce este absolut incorect. – Așa ceva nu poate exista. Nu de aceea apar anumite concepții, pentru a li se da, în fine, oamenilor „ceea ce este corect” astfel încât ei să poată privi arogant la strămoși ca la niște copii, ci dintr-un cu totul alt motiv.

Să ne amintim ceva pe care îl știm cu toții. Începând din secolul XV al cronologiei noastre, omenirea a pășit în cea de-a cincea epocă de cultură a evoluției postatlanteene, pe care noi o numim epoca dezvoltării sufletului conștienței. Ceea ce odată cu cea de-a cincea epocă de cultură a ieșit îndeosebi la suprafață, a început așadar cu secolul XV d.Ch. Până atunci a fost sufletul rațiunii sau al simțirii, care a apărut în mod deosebit în decursul evoluției omenirii. Dar pentru ca sufletul conștienței să poată apărea, anumite gânduri, anumite moduri de reprezentare au luat un caracter cu totul specific. Viziunea copernicană asupra lumii nu a apărut pentru că este absolut corectă – faptul că ea trebuia să apară eu l-am accentuat destul de des, și că într-o anumită privință ea este adecvată timpului nostru, voi sublinia iar și iar –, dar ea nu a apărut pentru că ar fi absolut corectă, ci pentru că servește dezvoltării sufletului conștienței, pentru că omul ajunge cel mai bine la dezvoltarea sufletului conștienței atunci când treptat integrează în el, îi intră-n sânge viziunea copernicană asupra lumii, atunci când ajunge ca prin viziunea copernicană asupra lumii să poată

calcula anumite constelații așa cum le calculează perioada contemporană.

Care este așadar lucrul bun în viziunea copernicană asupra lumii? Nu faptul că ar fi spus, în fine, ceea ce este „corect” față de cele „incorecte” din milenii precedente, ci faptul că a înălțat un zid spiritual între Pământ și Cer, între lumea fizică și cea spirituală. Desigur că acum rezultă imediat ceva teribil de paradoxal, ceva care e de la sine înțeles că stârnește indignare în acei oameni care au prejudecățile caracterizate anterior. Dar este adevărat: De aceea au început oamenii să gândească copernican mediul înconjurător, mediul înconjurător cosmic al Pământului, deoarece prin aceea că au plasat reprezentările copernicane în împrejurimile Pământului, au ridicat un zid spiritual. Prin acesta nu poți trece. În felul acesta omul este izolat de spiritual și poate rămâne cu reprezentările sale în împrejurimile Pământului, și din împrejurimile Pământului să dezvolte tocmai sufletul conștiinței. Așadar, pentru ca omul să se limiteze pe cât posibil de egoist la ceea ce este pământesc, a avut parte de viziunea copernicană asupra lumii, care a ridicat un zid spiritual în jurul Pământului. Cu cât viziunea copernicană asupra lumii se configurează mai desăvârșit, cu atât mai sigur este că omul e separat de lumea spirituală prin viziunea exterioară, cu atât mai necesar devine și ca el să regăsească legătura cu spiritualul prin viziunea interioară, prin însuflețirea interiorului său. Se desfășoară lucruri remarcabile în paralel, lucruri cu totul remarcabile. Trebuie să devină aici puțin mai dificil de înțeles când sunt discutate asemenea lucruri, dar, aș spune, deoarece în întreaga lume largă pentru a înțelege aceste lucruri nu este nimic altceva decât antroposofia, antroposofii trebuie să-și dea osteneala să înțeleagă aceste lucruri.

În ziua de azi există ceva ca o teorie a cunoașterii; anume cea știință filosofică ce se bazează pe Kant ⁵, este numită teorie a cunoașterii. Însă această teorie a cunoașterii este într-adevăr, s-ar putea spune, un cui în sicriul cunoașterii omenеști. Luați numai unul din gândurile de bază, așa cum le trece în mod obișnuit prin cap oamenilor asupra teoriei curente a cunoașterii. Acolo se spune: Afară este „lucrul”. Dar ceea ce este acolo afară, nu este de fapt decât vibrație a eterului, ceva care nu are nimic de a face cu sunetul sau culoarea ci este mișcare a celor mai mici particule din spațiu. Afară vibrează aerul,

fără sunet. Aceste oscilații ale aerului ajung la urechea noastră – Schopenhauer^[6] a spus ceva lipsit de respect față de teoria cunoașterii: trâmbițând la urechea noastră – și devin după aceea ceea ce noi numim sunet. Afară este totul mut, acolo sunt doar oscilații ale aerului. Apoi mai sunt afară unde eterice. Acestea ajung la ochi. Dar treaba nu s-a încheiat aici: Undele ajung la ochi; pe retină se produce imaginea; despre această imagine însă omul nu știe nimic decât dacă este cercetată de știință. Apoi procesele se propagă prin nervul văzului. Însă acestea nu pot fi decât de natură materială; ele merg până la scoarța cerebrală și acolo se desfășoară un proces cu totul misterios. Acolo ajunge sufletul ca ce este afară, ce este întunecat și mut, să-și reprezinte luminos și colorat, cald și rece, ș.a.m.d., creând „lucrul” abia acolo, în sine însuși, „visând” întreaga lume.

Acest aspect este foarte ciudat: Aceasta este calea pe care teoria cunoașterii vrea să răzbată de la lumea materială exterioară la spiritul omenesc. Dar ce este, de fapt, în această teorie a cunoașterii? Este curios că dacă rămânem afară la lucruri, care au sunete și culori – teoria cunoașterii numește aceasta realism naiv, propriu oamenilor neînvățați –, atunci avem măcar o lume sonoră și colorată. Dar acum, această lume este adusă conform teoriei cunoașterii, de exemplu, la ochi. Acum avem imaginea pe retină, înăuntru nu avem decât propagarea imaginii prin procesele ce se desfășoară în nervul optic; în creierul mare nu se află nimic din lumea exterioară, dar interiorul face ca prin farmec să apară din nou, din oscilații, întreaga lume din afară. Față de acestea, ai sentimentul: Este baronul Münchhausen, care se trage în sus de propriul său păr! Mai întâi se îndepărtează totul și nu mai avem nimic, decât unde cerebrale, și după aceea sufletul creează iarăși lumea exterioară, pe care în prealabil a îndepărtat-o, ca Münchhausen, care se prinde de propriul său păr și se ridică trăgându-se în sus. Dar aceasta este știință filosofică temeinică, și cine nu o are, nu se află la înălțimea cunoașterii actuale!

Este ciudat: Se încearcă urmărirea întregii lumi în diversitatea ei, până înăuntru, în om. Și ce avem la urmă? Anume, procesele din scoarța creierului mare nu sunt deloc așa complicate ca procesele din nervul optic, ci ele sunt cele mai simple. Dacă cercetăm cum este lumea în om, ajungem la ceva extrem de simplu. Oamenii caută spiritul, dar ajung numai la un spirit care visează lumea. Aici trebuie

făcut un salt, căci până acum nu i-a reușit nimănui să distileze din acestea spiritul. În căutarea spiritului se ajunge mai întâi la undele cerebrale, apoi ceea ce nu mai este aici, trebuie creat din nou. Aceasta este calea pe care a luat-o știința, pentru a ajunge de la lumea exterioară a simțurilor înăuntru, la spirit.

Pe Pământ avem o multitudine de condiții de viață, de influențe caracteristice vieții, o mare varietate, în fața căreia ne minunăm cu venerație. Dacă vom considera diversitatea oamenilor de pe întinderea Pământului – indiferent de faptul că anumite caractere umane individuale ne par simpatice sau antipatice, căci nu despre asta este vorba –, și reflectăm ce iese la iveală ca deosebiri între oameni, este practic tot atât de diversă pe cât este lumea senzorială de afară în raport cu omul. În acele timpuri preistorice în care au trăit oamenii considerați acum „copii” sau chiar „animale”, oamenii au încercat să înțeleagă această diversitate a Pământului înălțându-se la cer, înălțându-se de la senzorial-sensibil la spiritual. Acest lucru nu-l mai fac acum oamenii. Urcând de la Pământul divers, din ce în ce mai departe, este așa ca și cum de la lumea sensibilă exterioară, prin ochi și creier ajungi la spiritul omenesc. Dar aici ajungi de fapt doar la ceea ce își reprezintă copernicanismul din marele Cosmos spiritual. Exact așa cum epistemologia fiziologică a recurs la metoda de a înălța un panou în undele creierului pentru a nu ajunge de la lumea exterioară la sufletul omenesc, tot așa închide mental lumea copernicanismul, exact față de lumea spirituală.

Atunci când vrei să cunoști valoarea unei viziuni asupra lumii, trebuie să știi considerentul din care este prezentă acea viziune asupra lumii. Considerentul copernicanismului nu este acela de a pune ceea ce este corect în locul a ceva incorect, ci acela de a închide lumea cu scânduri, pentru ca omul să-și poată dezvolta sufletul conștiinței înăuntru al acestei barăci terestre. Despre aceasta este vorba. Aceste lucruri trebuie privite cu sânge rece și cu energie. Trebuie ca omul să poată zdruncina mai întâi în sine însuși cele pe care cei ce acceptă cu comoditate viziunea actuală asupra lumii le cred ca fiind așa trainice. Atât timp cât omul nu le poate zdruncina, atât timp nu va putea înțelege că, de fapt, prin copernicanism lumea este închisă cu scânduri, atât timp nu va ajunge să dobândească o relație cu știința spirituală. Căci această știință spirituală necesită unele lucruri.

Imaginați-vă numai, făcând abstracție de Pământ, ce este Cosmosul pentru simpla viziune copernicană asupra lumii: o problemă de calcul matematic! Pentru știința spirituală el nu poate fi o problemă de calcul matematic, ci trebuie să fie ceva care îți oferă exact cunoașterea spirituală. De ce avem o geologie care crede că Pământul s-a dezvoltat numai prin lumea pur minerală? Deoarece viziunea copernicană asupra lumii trebuia să aducă, bineînțeles, actuala geologie materialistă! Căci aceasta nu are nimic în sine care ar putea arăta cum ar trebui înțeles dinspre Cosmos sau dinspre spiritual, Pământul ca ființă însuflețită, impregnată cu spirit. Un Univers gândit copernican nu ar putea fi decât un Pământ mort! Un Pământ viu, însuflețit și impregnat cu spirit, trebuie înfățișat pornind dintr-un alt Cosmos, realmente dintr-un alt Cosmos decât cel copernican. Aici, firește, putem indica întotdeauna numai unele trăsături ale ființei Pământ, cum se prezintă Pământul când este privit din Cosmos.

Oare este aceasta o reprezentare întru totul ireală: să-ți reprezinti Pământul din Cosmos? Nu este o reprezentare ireală, este o reprezentare foarte reală, o reprezentare pe care, de exemplu, Herman Grimm a avut-o cândva în minte; dar el s-a scuzat imediat după ce a notat această reprezentare. Într-un eseu din anul 1858^[7] el spune că ne-am putea reprezenta – dar remarcă imediat: „Eu nu pun aici ceva în care cred cu convingere, este doar o fantezie” –, că sufletul omului, dacă este eliberat de trup, s-ar mișca liber în Cosmos în jurul Pământului și ar contempla atunci Pământul din afară, în această mișcare liberă; în acest caz, ceea ce se petrece pe Pământ i-ar apărea omului într-o cu totul altă lumină – este de părere Herman Grimm. Omul ar învăța să cunoască toate evenimentele dintr-un alt punct de vedere. El ar putea, de exemplu, privi în inimile omenești ca într-un „stup de sticlă”. Gândurile născute în inimile omenești ar ieși ca albinele dintr-un stup de sticlă! – Aceasta este o imagine frumoasă. – Și apoi urmează să ne reprezentăm următoarele: După ce omul a plutit un timp în jurul Pământului, l-a privit din afară, ar ajunge să se reîntrepeze pe Pământ. El ar avea un tată și o mamă, ar avea o patrie și tot ceea ce există pe Pământ, și acum trebuie să le uite pe toate pe care le-a viețuit din altă perspectivă. Și dacă ar fi un istoric în sens actual – Hermann Grimm descrie aici lucrurile subiectiv –, el nu ar

putea altfel decât să le uite pe celelalte, deoarece cu celelalte reprezentări nu se poate scrie istoria.

Aceasta este o idee care se apropie foarte mult de adevăr. Pentru că este pe deplin corect că între moarte și o nouă naștere sufletul omenesc plutește în jurul Pământului, dar – după cum am descris adesea – condiționat de legăturile karmice, privește în jos, spre Pământ. Apoi, sufletul are întru totul sentimentul: Acest Pământ este un organism însuflețit și impregnat cu spirit, și încetează prejudecata că el ar fi ceva neînsuflețit, doar ceva geologic. Și atunci Pământul apare bine diferențiat, atunci el devine atât de diferențiat pentru contemplarea dintre moarte și o nouă naștere, încât realmente Orientul, de exemplu, arată altfel decât Occidentul american. Cu morții nu poți vorbi despre Pământ așa cum vorbești cu geologii despre el; pentru că ideile geologice morții nu le înțeleg. Dar ei știu: Dacă privești din spațiul cosmic în jos Orientul, începând din Asia până departe, în Rusia, Pământul apare ca învăluit într-o strălucire albastruie, albastrui-violetă; așa este văzut Pământul dinspre spațiul cosmic pe această parte. Dacă ne îndreptăm înspre emisfera occidentală, dacă o privim acolo unde este ea americană, ne apare mai mult sau mai puțin într-un roșu aprins. Aveți aici o polaritate a Pământului, privită din Cosmos. Pe aceasta, desigur, nu o poate da din sine viziunea copernicană asupra lumii; dar este un mod diferit de a privi lucrurile, dintr-un punct de vedere diferit. Iar cel care are această perspectivă, înțelege acum: Acest Pământ, acest organism însuflețit al Pământului se prezintă în afară altfel în jumătatea sa estică decât în cea vestică. În cea estică își are învăluirea sa albastră, în cea vestică are ca o izbucnire în flăcări a interiorului său înspre afară, de unde acest roșu arzător înspre afară. – Aici aveți unul dintre exemplele de cum omul se poate orienta între moarte și o nouă naștere pe baza a ceea ce învață el atunci să recunoască. El învață să recunoască configurația Pământului, aspectul diferit al Pământului conform Cosmosului și conform spiritualului. El învață să recunoască: Pământul este pe de o parte violet-albastrui, pe de altă parte roșu-arzător. Și în funcție de necesitățile sale spirituale, pe care le va elabora din karma sa, acest aspect este determinant pentru el cu privire la unde vrea să se reîncorporeze. Desigur că trebuie să ne reprezentăm lucrurile cu mult mai complicat decât am spus eu acum. Dar din astfel de raporturi dezvoltă omul între moarte și noua naștere

forțele care îl aduc apoi la a se încorpora într-o anumită corporalitate moștenită a unui copil.

Acestea sunt numai două determinări prin culoare, pe care le-am indicat. Mai sunt, desigur, în afară de culori și alte determinări, multe altele. Vreau deocamdată să menționez că între est și vest, la mijloc, Pământul este mai verzui, văzut dinspre afară – pentru ținuturile noastre, de exemplu, este verzui. Astfel încât într-adevăr este dată prin aceasta deja o tripartiție, care poate oferi informații importante asupra modului în care omul poate face ca ceea ce vede între moarte și o nouă naștere, să fie determinant pentru sine pentru a apărea aici sau acolo pe Pământ.

Dacă ținem cont de acest lucru, vom dobândi treptat ideea că în relația dintre omul întrupat aici în trupul fizic și omul destrupat anumite lucruri joacă un rol care mai întotdeauna nu sunt deloc luate în considerare. Dacă mergem într-o țară străină și vrem să-i înțelegem pe oameni, trebuie să ne însușim limba lor. De asemenea, dacă vrem să ajungem să ne înțelegem cu morții, trebuie să ne însușim treptat limbajul morților. Acesta este însă totodată și limbajul științei spirituale, căci toți așa-numiții vii și toți așa-numiții morți vorbesc această limbă. Este ceea ce ajunge de dincolo încoace, și de aici, dincolo. Dar deosebit de important este să ne însușim nu reprezentări pur abstracte, ci imagini din Univers. Dobândim o imagine a Pământului dacă ne reprezentăm: O sferă plutind în spațiul cosmic, care într-o parte licărește albastrui-violet, pe cealaltă parte arde roșiatic-gălbui, scânteind; iar între ele este o centură verde. Reprezentările imaginative îl duc treptat pe om dincolo în lumea spirituală. Despre aceasta este vorba. Desigur că suntem nevoiți să prezentăm astfel de reprezentări imaginative atunci când vorbim cu seriozitate despre lumile spirituale, și în plus este necesar nu numai să nu crezi că la astfel de reprezentări imaginative este vorba de oarece născociri, ci trebuie să te bazezi pe faptul că se face ceva din aceasta. – Să cuprindem încă o dată cu privirea: Pământul estic, licărind în violet-albastrui, Pământul vestic, radiind gălbui-roșiatic. Dar aici mai intervin diverse diferențieri. Atunci când un mort contemplă în prezentul nostru ciclu evolutiv anumite puncte, din acel loc însemnat aici pe Pământ prin aceea că este Palestina, că este Ierusalim, în mijlocul albastrului-violet el vede ceva din formațiunea

aurie, din formațiunea cristalină aurie, care apoi se însuflețește: acesta este Ierusalimul, văzut din spirit! Este ceea ce apare și în Apocalipsă – atunci când vorbesc despre imaginațiuni drept „Ierusalim ceresc”. Acestea nu sunt lucruri născocite, sunt lucruri care pot fi văzute. Din punct de vedere spiritual, cu Misteriul de pe Golgota a fost așa cum putem avea experiența în observația fizică atunci când în ziua de azi astronomul își îndreaptă telescopul înspre spațiul cosmic și vede ceea ce îl transpune în uimire, minunare, ca de exemplu aprinderea deodată a unei stele. Spiritual, contemplat din Univers, evenimentul de pe Golgota a fost aprinderea unei stele de aur în aura albastră a Pământului, din jumătatea estică a Pământului. Aici aveți imaginațiunea pentru ceea ce am dezvoltat alaltăieri în încheiere. Este cu adevărat vorba ca prin astfel de imaginațiuni să ne creăm din nou reprezentări despre Univers, care încadrează sufletul omenesc în spiritul acestui Univers.

Dacă încercați să vă alăturați cu gândul cuiva care a murit, imaginându-vă formațiunea cristalină a Ierusalimului ceresc clădindu-se în strălucire aurie înăuntrul aurei violet-albăstrui a Pământului, acest lucru vă va apropia; căci aceasta este ceva care face parte din imaginațiunile în care moare cineva: Ex Deo nascimur – In Christo morimur!

Există un mijloc prin care omul se poate închide față de realitatea spirituală, și există unul prin care el se poate apropia de ea. Te poți închide față de realitatea spirituală încercând să calculezi realitatea. Este drept că matematica este încă spirit, chiar spirit pur, dar atunci când este aplicată asupra realității fizice ea este mijlocul de închidere față de spiritual. În măsura în care calculați, în acea măsură vă închideți față de spirit. Kant a spus odată^[8]. Este atâta știință în lume, câtă matematică se află în ea. – Dar, din celălalt punct de vedere, care este la fel de justificat, s-ar putea spune și: Este atâta întuneric în lume, cât au reușit oamenii să calculeze din lume. Și ne apropiem de viața spirituală atunci când de la viziunea exterioară, în special de la ideile abstracte, reușim să avansăm tot mai mult la imaginațiuni, la reprezentările în imagini. Copernic i-a adus pe oameni la a calcula Universul. Viziunea opusă trebuie să-i aducă pe oameni la a-și reprezenta în imagini din nou Universul, la a gândi un Univers cu care sufletul omenesc să se poată identifica, astfel încât Pământul să ne

apară ca organismul care strălucește în Univers: albastru-violet, cu Ierusalimul ceresc radiind auriu, pe de o parte, și scânteind galben-roșiatic pe de altă parte.

De unde provine albastrul-violet din aura Pământului? Dacă privim această parte a sferei Pământului, dispare fizicul Pământului atunci când este văzut din afară; aura de lumină devine tot mai transparentă, și întunericul Pământului dispare. Aceasta creează albastrul prin care privești acolo. Puteți să vă explicați fenomenul din *Teoria culorilor* a lui Goethe. Deoarece însă interiorul Pământului scânteiază în afară din jumătatea vestică, scânteiază în așa fel încât acolo este adevărat ceea ce am descris ieri: în America omul este determinat de subpământesc, de ceea ce se află sub Pământ, de aceea radiază și scânteiază și interiorul Pământului ca o sclipire roșiatic-gălbuie, ca un foc galben-roșiatic care aruncă scânteii în afară, în Univers. –Aceasta ar fi doar o imagine schițată foarte slab. Cu toate acestea, ar trebui să vă arate cum este totuși posibil în ziua de azi să nu vorbim numai în gânduri generale, abstracte despre lumea în care trăim între moarte și o nouă naștere, ci în reprezentări foarte, foarte concrete. Până la urmă, toate acestea sunt adecvate să ne pregătească sufletul pentru a ajunge să dobândească o legătură cu lumea spirituală, o legătură cu Ierarhiile superioare, o legătură cu acea lume în care trăiește omul între moarte și o nouă naștere. Dar despre asta aș dori să vorbesc mâine în mod special. Astăzi vreau doar să menționez încă un lucru.

Această epocă actuală a evoluției omenirii, a cincea postatlanteană, care există pentru formarea sufletului conștiinței, conține multe taine. Una dintre acestea este păzită deosebit de bine de cei care cred că omenirii actuale nu ar trebui să-i fie împărtășite încă asemenea adevăruri. Aceste lucruri sunt iarăși întru câtva dificile. Dar întrucât în întreaga lume largă nu mai există nimeni care să aibă bunăvoința să accepte astfel de lucruri, trebuie dumneavoastră să binevoiți să acceptați astfel de lucruri. – În decursul acestei epoci de cultură a noastră, care a început cu secolul XV al cronologiei noastre, a început să se afirme un dor remarcabil al oamenilor, care mai întâi trăiește în subconștient, dar trebuie să fie adus din ce în ce mai mult sus în conștiință. Acest dor provine de la ceva cu totul precis.

Eu am spus adesea⁹: Omul este o ființă duală. El este o ființă multi-divizată, dar în special una duală, și constă ca atare din cap și restul

organismului. Capul, spuneam eu, este în special cel asupra căruia ar trebui aplicată teoria darwinistă^[10], deoarece capul este cel de la care se poate merge înapoi la formele animale. În timpul vechii Luni omul avea forme animale, dar nu din cele ale animalelor actuale, ci o formă animală încă spirituală, eterică. Aceasta s-a învârtos în forma capului omenesc. Și acum, când animalele se dezvoltă pe Pământ așa cum sunt, omul nu se mai dezvoltă în cadrul acelorași condiții care au existat cândva pentru capul său, căci pe acesta el l-a moștenit, ci în conformitate cu condițiile restului organismului. Dar acesta nu provine de la animale. Capul provine din animale, dar numai din animalele eterice. Purtăm, prin urmare, în capul nostru o animalitate, dar o animalitate eterică. Aceasta a venit în inconstientul oamenilor din cea de-a cincea epocă de cultură. Din ce în ce mai mult ei simțeau: Este ceva de la animal în om – dar ei nu-și mai puteau reprezenta spiritual acest lucru. Și-au băgat în cap că omul ar trebui să se simtă „animalic”, ceea ce a culminat apoi în teoria lui Darwin despre descendența omului din animal. Dar acest lucru nu și-a găsit exprimarea numai în Teoria evoluționistă a lui Darwin^[11]. Animalul percepe altfel lucrurile decât omul; el se află într-o legătură mai intimă cu lucrurile decât omul. Omul este chiar de aceea această ființă eminentă pe Pământ, pentru că se separă de lucruri, pentru ca abia apoi să fie nevoit să creeze din nou, din proprie inițiativă punțile față de lucruri. Animalul trăiește lumea exterioară mai în sine decât omul. Dacă ar avea aptitudini filosofice, el nu ar vorbi de granițele cunoașterii, deoarece pentru animal nu există granițe ale cunoașterii în sensul în care vorbește omul despre ele; acestea apar abia și exact prin organizarea superioară a omului. Animalul simte într-un fel prin sufletul său de grup întregul Univers în sine, el nu are granițe ale cunoașterii, nu știe nimic despre aceasta. – Aceasta au început oamenii tot mai mult să simtă: Omul poartă un animal în sine. Dar nu voiau să și-o reprezinte spiritual, suprasensibil, eteric; ei gândeau că din punct de vedere fizic este înrudit omul cu animalul. Acum, voiau și ca omul să aibă subconstient o cunoaștere precum animalul. Dar au putut doar dovedi că pe aceasta nu putea să o aibă. Animalul trăiește cu „lucrul în sine”. Omului, „lucrul în sine” îi este necunoscut, atunci când spune: Aș dori de fapt să fiu un animal, aș dori să am lumea așa bine precum animalul, dar nu pot să o am așa bine. – Faptul de a constata un „lucru în sine” care ne opune granițe

de cunoaștere, provine din dorul omului de a se simți animal și totuși de a realiza că nu poate avea o astfel de cunoaștere precum animalul. Aceasta este taina kantianismului! Viziunea epocii actuale este intim legată de mișcarea omenirii moderne înspre conștientizării animalității, ceea ce de asemenea poate fi spus și despre granițele cunoașterii. Cei din vechime au știut că animalul nu are granițe ale cunoașterii; de aceea ei resimțeau drept o fericire să înțeleagă, de exemplu, limba animalelor. Cunoașteți cu toții legenda corespunzătoare¹².

Acesta este unul dintre lucrurile pe care l-au știut cei din vechime: că animalul nu are granițe ale cunoașterii în sensul în care le cunoaște omul timpurilor moderne. Dar ei mai știau și altceva: că acele ființe care fac parte din ierarhia Îngerilor, sunt ființe libere, ființe având libertatea voinței. Și ei știau că omul se află pe calea înspre Înger. Atunci când starea de Pământ va fi înlocuită cu aceea de Jupiter, omul se va afla pe treapta de Înger. Acum el se află pe calea spre libertate. Libertatea se dezvoltă în el. – Dar ce îi mai rămâne timpului care vine treptat odată cu dezvoltarea sufletului conștienței, dacă omenirea respinge dezvoltarea înspre treapta de Înger? Îi mai rămâne gândul: Libertatea este o iluzie! Omul este supus, în privința activității sale, necesității naturale. Pe cât de multe granițe de cunoaștere sunt înălțate, pe atât de mult este respinsă evoluția spre libertate. Acest lucru este strâns legat de ceea ce a rezultat apoi, numai că într-un sens mai grosier, în statuarea descendenței omului din animal, în timp ce în realitate el are o descendență atât de complicată, așa cum v-am explicat.

V-am pretins astăzi înțelegerea câtorva idei dificile, dar ele erau necesare, și mâine vom putea vorbi dintr-un anume punct de vedere, îndeosebi despre relația dintre actuala viață terestră în trup fizic și viața dintre moarte și o nouă naștere. Atunci, ideile nu vor fi atât de dificile. Ceea ce ați fost astăzi atât de buni să ascultați relativ la reprezentări mai dificile vă va ajuta mâine în privința altor reprezentări.

CONFERINȚA a III-a

Berlin, 2 aprilie 1918

Prin reprezentările pe care le-am dezvoltat ieri aici am vrut să indic mai cu seamă că în cadrul evoluției omenirii este necesar să ne întipărim anumite idei noi, încă inexistente – cel puțin în actualul ciclu temporal – ale culturii spirituale. Este ceva foarte important ca anumite idei, încă neexistente în prezent, sau cel puțin neutilizate în prezent, să intre din nou în viața spirituală omenească. Dacă urmărim viața spirituală a perioadei contemporane în cele mai diverse ramificații ale ei, caracteristica ei este că în ciuda întregii aroganțe, a întregii înfumurări care iese uneori la iveală în această viață spirituală, ea nu a apărut cu idei noi. Chiar dacă au apărut tot felul de viziuni asupra lumii în domeniul etic, artistic, chiar și filosofic sau în diverse domenii științifice: ele toate folosesc idei vechi, valabile de mult timp, care apoi sunt aruncate claie peste grămadă ca într-un caleidoscop. Dar noi avem nevoie de idei noi. Tocmai astfel de idei noi, așa cum trebuie să se formeze ele, lipsesc. De aceea, de exemplu, nu pot fi înțelese în ziua de azi anumite adevăruri, adevăruri care au apărut la cei de demult și au fost transmise istoric, idei cum apar de exemplu la Platon^[1] sau Aristotel^[2], cei mai recenti în această privință. În vremurile mai vechi ele erau și mai semnificative, dar în ziua de azi ele fie nu sunt deloc înțelese, fie sunt respinse, dar respinse și doar din motivul că nu sunt înțelese. Vreau să vă expun ca exemplu o astfel de idee.

Atunci când omul vede ceva în ziua de azi, el gândește: Afară este obiectul, care îi trimite lumina; lumina ajunge în ochi, și acolo în acel mod, nu poate spune tainic, dar pasiv se creează ceea ce trăiește sufletul, de exemplu, ca senzație a culorii. La Platon încă se mai găsește o altă reprezentare^[3]. Acolo apare ceva care nu se poate înțelege decât dacă se ia pur literal, ca și cum ochiul trimite ceva la obiect, care cuprinde obiectul într-un mod tainic; ca și cum obiectul ar întinde o antenă care cuprinde obiectul – aceasta se întâmplă la Platon. Cu aceasta, desigur, viziunea natural-științifică mai recentă nu poate face nimic, nu poate înțelege nimic de din ea. Aceasta este o idee pe care o veți găsi consemnată, dacă luați manualele uzuale, sau chiar cărțile savante ale istoriei filosofiei. Dar nici dumneavoastră nu puteți

face mare lucru cu astfel de cărți, pentru că astfel de reprezentări se bazează pe ceva care exista în vechile timpuri: o anumită clarvedere sau clarsimțire atavică, care s-a stins, dar care în timpul nostru trebuie găsită din nou într-un alt mod. Din antichitate s-au pierdut exact idei care trebuie din nou cucerite.

Aceste reprezentări s-au pierdut mai cu seamă prin aceea că peste Europa, și în primul rând peste Europa occidentală, a trebuit să se reverse ceea ce se poate numi cultură latină, cultura romană. Studiul acestei culturi latine, romane, în răspândirea ei în Europa, ar aduce multă lumină dacă ar fi examinată corect. Trebuie să ne fie limpede faptul că din punctul de vedere al sângelui, din ceea ce se numește azi vechii romani, nu mai există nimic în Italia în ziua de azi. Așadar actualii italieni se prea poate să fie răspunzători de unele lucruri din prezentul nostru, dar pentru ceea ce am de spus acum, ei nu sunt în nici un caz răspunzători. Ceea ce a radiat din romanitate nu doar a radiat într-un mod cultural în Europa, ci a fost, pentru anumite concepte fundamentale, de-a dreptul pârjolitor, incinerant pentru concepte care într-un fel trebuie iarăși eliberate din mormântul lor. Este suficient să ne amintim un astfel de fapt, că prin distrugerea aceluia oraș, care a fost nimicit în ultima perioadă înainte de nașterea lui Christos, Alesia⁴, din actuala regiune Cote d'Or din Franța, o parte din vechea cultură celto-galică a fost exterminată complet de către romani. Pe acest loc al vechii Alesia, distruse, Napoleon al III-lea⁵ a pus să se înalțe un monument pentru Vercingetorix!⁶ Cezar⁷ a fost un distrugător al ceea ce a existat ca punct central al vechii culturi celtic-druidice. Era o instituție uriașă de învățământ, cum s-ar numi probabil în ziua de azi. Zeci de mii de europeni studiau acolo în modul în care se studia știința pe atunci. Toate acestea au fost eradicate, și în locul lor s-a pus ceea ce se răspândește ca romanitate. – Aceasta nu este decât o remarcă istorică, ce arată că și în Europa existau idei mai vechi în lăcașuri de cultură din vechime, care au fost exterminate.

Aș vrea să vă fac atenți astăzi cu predilecție asupra a două concepte, care trebuie incorporate științei și vieții în general, pentru ca să fie posibilă o mai bună înțelegere a lumii. Unul dintre ele este ceea ce oferă o idee despre modul în care se realizează propriu-zis perceperea lumii prin simțuri. Anume, aceasta se petrece în felul următor.

Atunci când ne aflăm în fața unui obiect colorat, acesta acționează în mod sigur asupra noastră. Dar ceea ce se desfășoară aici între obiectul colorat și organismul omenesc este un proces de distrugere în organismul omenesc – eu am accentuat aceasta adesea 8 –, este, într-un anumit fel, o moarte în mic, și sistemul nervos este organul pentru procesele de distrugere care se derulează. Aceste distrugerii continue cauzate prin influența lumii de afară asupra organismului nostru, sunt însă pe de altă parte compensate prin acțiunea sângelui. În organismul omenesc are mereu loc o interacțiune între sânge și nerv. Această interacțiune constă în aceea că sângele furnizează un fel de proces vivifiant, nervul un fel de proces de moarte, ceva distructiv. Atunci când ne aflăm în fața unui obiect, de exemplu a unui colorat, care acționează din lumea exterioară asupra noastră, atunci în aparatul nostru nervos are loc un proces de distrugere. Se distruge ceva atât în trupul fizic cât și în cel eteric. Prin faptul că este cauzat un proces de distrugere care se desfășoară pe o traiectorie foarte precisă, se sfredelește un fel de canal în organismul nostru. Așadar atunci când vedem ceva, de la ochi la scoarța cerebrală se sfredelește un canal. Acolo nu are loc ceva care urmează să se dizolve de la scoarța cerebrală la ochi, ci dimpotrivă: se perforează un orificiu, și prin acest orificiu se strecoară trupul astral, pentru a putea vedea obiectul. Acest lucru îl vedea încă Platon. Acest lucru mai putea fi încă perceput prin clarvederea atavică, și acest lucru trebuie să-l dobândească oamenii din nou, prin faptul că în noua clarvedere ajung să cunoască cu adevărat organismul omenesc, ajung să cunoască acest canal care se produce, acest orificiu, că își sfredelește un tunel de la ochi la scoarța cerebrală prin care Eul se unește cu ceea ce acționează din afară. Omenirea trebuie să învețe să nu-și formeze idei așa cum sunt cele uzitate în actuala teorie a cunoașterii sau în fiziologie, ci omenirea trebuie să învețe să-și spună: De la ochi la scoarța cerebrală se perforează un canal, un tunel, și prin acesta se deschide o poartă prin care trupul astral și Eul intră în legătură cu lumea exterioară. Acesta este un concept pe care prezentul nu îl are deloc. De aceea el nu cunoaște nici factorii fiziologici care rezultă de aici. În ziua de azi studenții învață la universități fiziologia, și în cadrul ei învață exact ceea ce v-am expus eu drept idei uzuale; ei nu învață cum se comportă

lucrurile în realitate, ci le învață pe celelalte, care nu au nici un sens. Aceasta este una dintre reprezentări.

O altă reprezentare o găsiți foarte frecvent când vă izbiți în cadrul acelei sfere care este desemnată – desigur, pe bună dreptate – drept erudiție actuală, de următorul concept. Acolo se descrie – și în ziua de azi nu poate fi altfel –: Omul se naște ca ființă neevoluată; apoi, treptat, se dezvoltă sufletul și spiritul său, prin faptul că treptat prin organizarea care devine tot mai complicată și rafinată a trupului, sufletul și spiritul ies la iveală. Puteți găsi aceasta la psihologi, în general la savanții prezentului, și în cărțile de popularizare; apare pretutindeni în cărțile de popularizare. De asemenea oamenilor lucrurile le apar așa. Dar ceea ce apare astfel, este maya. În multe privințe, cele la care se ajunge inițial sunt opusul adevărului. Astfel, acest concept este contrariul a ceea ce este adevărat. Anume, în loc de aceasta, ar trebui să se spună – este suficient să amintesc ceea ce este expus în *Educația copilului*⁹, unde ceea ce vreau să expun acum este doar exprimat cumva altfel –: Atunci când copilul este foarte tânăr, sufletul și spiritul sunt încă sufletești și spirituale, iar pe măsură ce crește, sufletul și spiritul se transformă treptat în material, în corporal. Sufletul și spiritul devin treptat corporale; omul devine, treptat, pe deplin o imagine a sufletului și spiritului. Este foarte important să aveți acest concept. Căci dacă îl aveți, atunci nu veți mai spune despre ceea ce se preumblă pe Pământ în două picioare că ar fi omul; ci atunci veți deveni conștienți că aceasta este imaginea omului, că omul atunci când se naște, privit în mod suprasensibil, concretește treptat cu trupul și își creează în trupul său imaginea, reflectarea sa completă. Spiritul și sufletul dispar în interiorul trupului și apar tot mai puțin în specificul lor. Așadar oamenii trebuie să-și însușească exact reprezentarea inversă celei uzuale. Ei trebuie să știe, de exemplu, de ce devenim de fapt în vârstă de 20 de ani: deoarece spiritul s-a cufundat în trup, pentru că spiritul s-a transformat în trup, pentru că ceea ce este trup este imagine exterioară a spiritului. Atunci veți înțelege și că, treptat, pe măsură ce îmbătrânim, se petrece transformarea inversă. Corpul se calcifiază, este impregnat de săruri; dar spiritul devine din nou mai spiritual-sufletec. Numai că atunci omul nu mai are posibilitatea să îl rețină, să-l oprească, pentru că aici el se raportează la lumea fizică și vrea să se exprime prin trup. Ceea ce aici devine tot mai autonom, se

manifestă pe deplin abia după moarte. Așadar spiritul-sufletescul nu se tocește, nu se atenuază spre bătrânețe, ci dimpotrivă: devine din ce în ce mai liber. Desigur că gânditorul materialist, pus în fața acestui gând, va obiecta foarte adesea că, de exemplu, însuși Kant, care a fost un om foarte inteligent, la bătrânețe a devenit slab de minte; că acolo, totuși, nu se poate ca spiritual-sufletescul să se fi eliberat. – Asta obiectează însă gânditorul materialist numai pentru că el nu poate da atenție spiritual-sufletescului, așa cum el deja a crescut treptat în lumea spirituală. Va fi deja pentru mulți oameni o problemă dificilă de rezolvat, să trebuiască să afirme: Pe măsură ce oamenii îmbătrânesc, ei nu devin mai slabi sau chiar slabi de minte, ci devin mai spiritual-sufletești. Numai că trupul este atunci uzat, și spiritual-sufletescul format nu se poate revela prin trup. Aceasta este, la urma-urmelor, ca situația unui pianist, care ar putea deveni tot mai bun pianist, dar dacă pianul este uzat, nu se poate observa nimic în sensul performanței lui. Dacă vrei să-i cunoașteri calitățile de pianist numai din cântatul său la pian, dar pianul este dezacordat și are corzi rupte, nu veți putea percepe mult din cântatul său. Tot așa, Kant, pe când era un om bătrân și cu minte slabă, pentru lumea spirituală nu a devenit slab de minte, ci glorios.

Astfel, anumite idei trebuie de-a dreptul inversate atunci când ajungem la realitate. Trebuie ca oamenii să ia deja chiar în serios opinia că în lumea de aici avem de a face cu maya, cu marea iluzie, pentru că unele concepte trebuie de-a dreptul inversate. Dacă oamenii iau în serios faptul că în realitatea fizică exterioară ei se raportează la marea iluzie, atunci vor putea lua în serios și faptul că omul fizic exterior, care are 70 de ani și pare slab, își are spiritul altundeva decât pe planul fizic. Piedicile pentru înțelegerea științei spirituale se află adesea în aceea că oamenii nu pot să-și formeze concepte corecte în privința a ceea ce se desfășoară pe planul fizic. Oamenii își fac idei pe dos, cu susul în jos și consecința este că aceste idei sucite îl separă pe om de lumea autentică, că nu îl lasă pe om să ajungă la lumea autentică. Dacă oamenii își formează reprezentări cum este cea de-a doua pe care am expus-o, atunci ei nu se vor mai afla foarte departe de cunoașterea care trebuie să se afirme din știința spiritului, din cercetările ei, pentru omul aflat imediat după moarte.

Prin faptul că omul intră prin naștere în viața fizică, el ajunge treptat și tot mai mult într-o relație cu trupul său fizic. Noi știm acum o reprezentare corectă pentru această relație. Nu se menționează întotdeauna, pentru că este prea multe de explicat, că ceva similar se petrece și între moarte și o nouă naștere. Dar și pentru răstimpul dintre moarte și o nouă naștere lucrurile pot fi expuse similar. Putem spune: Omul intră treptat într-o relație cu ceva similar, precum aici cu trupului său fizic. Corporalitatea noastră fizică nu este doar o corporalitate fizică, ci ea cuprinde, după cum știm, trupul fizic, trupul eteric sau trupul forțelor plăsmuitoare și trupul astral sau sufletescul exterior, trupul sufletesc. Așa cum trebuie să ne punem aceste trei coji sau teci pentru viața fizică, trebuie și în răstimpul dintre moarte și o nouă naștere să ne îmbrăcăm cu astfel de învelișuri, și într-adevăr tot trei teci, pe care, pentru ca să nu fie confundate cu celelalte, vreau să le denumesc: omul sufletesc, viața sufletească sau sufletul vieții și sinea sufletească. Așa cum ne însușim aici trupul fizic pentru lumea fizică, tot așa ne însușim omul sufletesc între moarte și o nouă naștere; așa cum ne însușim aici trupul eteric sau trupul forțelor plăsmuitoare, ne însușim atunci viața sufletească sau sufletul vieții; așa cum ne însușim pentru lumea de aici trupul astral, trupul sufletesc, tot așa ne însușim după moarte sufletul individual sau sinea sufletească. Aleg acești termeni din motivul de a nu se confunda cu cele pe care și le va însuși într-un alt mod omul pentru stadiile Jupiter, Venus și Vulcan, care sunt asemănătoare; dar pentru că se află pe o altă treaptă de existență trebuie totuși diferențiate. Dar nu termenii contează. Este doar necesar să studiem puțin cum se apropiază aceste învelișuri menționate.

Atunci când omul a intrat în acea viață care se desfășoară între moarte și o nouă naștere, prima caracteristică este faptul că el se află înconjurat de o sumă de imagini. Aceste imagini provin toate din trăirile dintre ultima naștere și ultima moarte sau din timpuri anterioare. Dar noi vrem deocamdată să rămânem la ceea ce a existat în ultima viață pământească. Așadar apar inițial imaginile care provin din ultima viață; acestea pot fi găsite în împrejurimile omului. Este esențial că acestea se găsesc în împrejurimile celui mort. Remarcabil este că, la început, cel mort are o anumită dificultate în a dezvolta conștiința că aceste imagini sunt ale sale. Din această întreagă lume de imagini, care îl înconjoară acolo, ceea ce este descris în

cartea *Teosofie* ca trăiri în lumea sufletească ^[10], acel mers înapoi în imagini, nu este decât o parte. În afara acelor imagini mai există și altele, și viața celui mort constă în a recunoaște treptat aceste imagini ca aparținându-i. În aceasta constă acțiunea conștiinței: de a recunoaște pe deplin în mod corect aceste imagini ca aparținându-i.

Înțelegem întru totul cele despre care este vorba aici numai dacă conștientizăm că viața pe care o ducem aici între naștere și moarte este cu mult mai bogată decât viața conștientă. Imaginați-vă numai: Trăiți în anumite condiții, într-o anumită comunitate, cu unii sau alți oameni. Din tot ceea ce se petrece între dumneavoastră, ceea ce se desfășoară în mod conștient este de fapt doar o parte. Încetînd se petrec lucruri. Trebuie să reflectați la faptul că viața actuală decurge în așa fel încât oamenii nu observă decât o mică parte a celor pe care le trăiesc. Luați un eveniment obișnuit: V-ați reunit aici în seara acesta, fiecare dintre dumneavoastră a intrat într-o relație cu fiecare dintre cei care se află laolaltă. Dar dacă reflectați cum trebuie la cât anume din acestea v-ați adus în conștiință, sunt foarte puține. Pentru că, dacă la început vă aflați și numai la trei metri distanță de un alt om și apoi vă îndreptați spre el, această apropiere pe o distanță de trei metri înseamnă o întreagă sumă de impresii faciale; dumneavoastră îi vedeți fața mereu altfel, pe măsură ce vă apropiați, ș.a.m.d. Cu rațiunea fizică obișnuită nici nu ne putem imagina tot ceea ce trăim de fapt în timpul vieții fizice. Din acestea, ceea ce trăim conștient este doar o secțiune foarte mică. Ceea ce este cu mult mai însemnat rămâne subconștient.

Atunci când, de exemplu, citiți o scrisoare, veți fi, de regulă, conștienți de conținutul acesteia. Dar în subsufelul dumneavoastră se petrec cu mult mai multe; acolo se petrece nu numai faptul că – fără să vă aduceți aceasta în conștiință – totuși întotdeauna un pic, în surdina, vă iritați sau vă bucurați de scrisul urât sau frumos, ci în mod real odată cu scrisul, cu fiecare trăsătură a scrisului de mână, de la cel care a scris, trece ceva în dumneavoastră, ceva pe care nu îl observați în conștiința clară, dar care trăiește ca un vis ce vă străbate constant întreaga viață. De aceea este atât de dificil pentru noi să înțelegem cu adevărat visele, pentru că în ele apar multe din cele care nu sunt deloc luate în considerare în conștiința de zi. Presupuneți că aici ar sta o doamnă și acolo, alta. Dacă atenția uneia dintre ele nu este atrasă de faptul că acolo stă o doamnă și nu o privește pe aceasta mai amănunțit,

se poate întâmpla ca acea doamnă să nu o observe deloc pe cealaltă, să nu-și dea seama deloc ce gesturi face cealaltă, sau ce altceva face ea. Dar acestea se fixează în subsuflet, și în vise pot intra tocmai cele de care ne-am preocupat cu mult mai puțin în conștiința de zi. Aceasta se întâmplă mai ales atunci când în conștiința de zi ne direcționăm individualitatea înspre un lucru anume, atunci când, de exemplu, mergeți pe stradă prins în gânduri și un prieten trece pe lângă dumneavoastră. Poate că nu îl observați deloc, dar îl visați, cu toate că nu știți deloc că a trecut pe lângă dumneavoastră. În viață se desfășoară foarte, foarte multe, și teribil de puține intră în conștiința de zi. Dar toate cele atât de teribil de multe care se desfășoară în viața omului, și mai cu seamă ceea ce se referă la sufletesc, care rămân în subconștient, toate acestea devin imagine în jurul omului. Prin aceea că dumneavoastră ați venit astăzi aici și veți pleca din nou, imaginea întregii încăperi rămâne unită cu dumneavoastră, ce-i drept mai mult în măsura în care v-a făcut o impresie mai mult sufletească, dar în ceea ce privește impresiile sufletești nu sunt limite fixe.

Astfel, nenumărate aspecte în imagini se unesc cu viața omenească. Toate acestea s-au înfășurat, s-au rulat – nu pot găsi o altă expresie pentru aceasta – în viața oamenilor. Purați milioane de imagini rulate, făcute sul în viața dumneavoastră. Și ceea ce are loc după moarte mai întâi, este derularea imaginilor, așa s-ar putea numi, derularea imaginilor, a imaginațiunilor post-mortem. În jurul omului se formează treptat o lume imaginativă; și conștiința sa constă în faptul că el se recunoaște în această lume imaginativă.

Acestea sunt descrise dintr-un punct de vedere puțin diferit în conferințele de la Viena despre viața dintre moarte și o nouă naștere¹¹; dar lucrurile trebuie considerate din cele mai diferite puncte de vedere. – Derularea imaginilor: aici se poate lua drept comparație cum suntem când suntem copii mici, tocmai am fost născuți și avem un trup încă oarecum neconfigurat. Unii oameni – care nu sunt chiar mamele respectivilor copii –, spun: Orice copil mic arată ca o broască; încă nu este într-un tot omenesc, dar se configurează treptat. – Exact așa cum se configurează copilul pe măsură ce crește, cum crește cel despre care putem spune: îl avem în noi, atunci când trăim material –, tot așa are loc o creștere a vieții care se poate numi derulare a imaginilor vieții. Căci în această derulare a imaginilor se configurează omul sufletesc,

unul dintre elementele componente ale omului. Trebuie să vă reprezentați că ceea ce este după moarte, este răspândit, și că în imaginațiuni crește la început omul sufletesc, omul de imagini, corporalitatea spirituală imaginativă care se clădește acolo.

Și aici este locul unde putem iarăși ajuta celui mort, extrem de mult de pe Pământul fizic, atunci când abordăm împreună cu el astfel de reprezentări – care sunt în același timp reprezentări ale științei spirituale –, sau cele pe care le-am dezvoltat ieri despre Pământul albastru-roșiatic cu Ierusalimul auriu. Acestea sunt reprezentări după care însetează cel mort, pentru că el însetează după imaginațiuni care orientează și ordonează. În felul acesta îl ajutam. Îl ajutam în special atunci când reluăm împreună cu el ce am trăit împreună, experiențele pe care le-am avut împreună cu el; căci la acestea se pot racorda imaginile atunci când vor să se deruleze. Atunci când ne reprezentăm lucruri cărora nu le-am dat atenție în viață și le parcurgem împreună cu cel mort, atunci el beneficiază deosebit de mult din acestea. Vreau să spun, de exemplu, dacă păstrați în memorie cum a intrat el pe ușă pe când mai trăia încă, când a venit de la serviciul său și a ajuns acasă, cum v-ați salutat, așadar amintiri în care sufletescul se exprimă în mod plastic, în imagini. Poate fi infinit de multă afecțiune în aceste lucruri; poate fi, desigur, și altfel. Atunci vă veți întâlni în gândire cu persoana decedată. Eu am arătat în cele mai diferite moduri¹² cum această lume de imagini, în care trebuie să se dezvolte cel mort, în care conștiința sa trebuie să se extindă, o putem amesteca cu propriile noastre reprezentări. Ideile înspre care s-a străduit cel mort, pe care nu le-a putut atinge pe deplin și care îi explică ceva, devin lumea sa de imagini. Acolo lucrăm împreună cu el la formarea omului său sufletesc.

Desigur că în răstimpul care urmează morții, la cel mort sunt deja configurate și celelalte elemente componente: viața sufletească sau sufletul vieții și, de asemenea, sinea sufletească. Dar tocmai aceste membre se formează din ce în ce mai definite, astfel încât la început, imediat după moarte, cel mort le resimte ca pe ceva viitor, pe care trebuie puțin câte puțin să le dezvolte. Morții au în această privință senzația că trebuie să lucreze la omul sufletesc, că trebuie să-l elaboreze; dar că pe sufletul vieții trebuie să-l lase să se dezvolte, el trebuie să se dezvolte treptat. Acesta există desigur deja, așa cum

există la copil rațiunea, dar ca și rațiunea la copil, trebuie să se dezvolte. Datorită acestui fapt, la cel mort apare imediat după moarte o forță inspiratoare. Aceasta se dezvoltă, devine din ce în ce mai intensă. Și atunci când ajutam pe cel mort, îl ajutam, de asemenea, în dezvoltarea acestei forțe inspiratoare. Întrucât din imagini ceva trebuie treptat să-i vorbească direct celui mort. Ele trebuie să devină mai mult decât simplă amintire a vieții, ele trebuie să-i spună ceva nou, pe care viața încă nu i l-a putut spune. Căci ceea ce îi spun ele acum trebuie să devină germen pentru ceea ce se configurează drept următoarea viață pământească.

Așa începe dezvoltarea vieții sufletești, sufletului vieții, iar imaginile devin din ce în ce mai grăitoare. Lucrurile stau așa, că pentru început – dacă îmi este îngăduit să mă exprim așa – cel mort își îndreaptă de preferință privirea spre Pământ. Așa cum noi ne îndreptăm gândurile în sus, înspre lumea spirituală, tot așa își îndreaptă cel mort sufletul mereu în jos, spre Pământ. El vede, de exemplu – ceea ce am descris ieri – Pământul albastru în emisfera estică, roșiatic în cea vestică; aici vin aceste imagini care se întretes. La început el își vede întotdeauna viața în tabloul general al Pământului; el își vede viața cu noi. De aceea îl și putem ajuta să se descurce cu aceste imagini. Cei drept, el părăsește Pământul, dar nu îl părăsește cu privirea sa sufletească. Și, treptat, Pământul începe să răsunе, prin aceea că se dezvoltă din ce în ce mai mult inspirația. Treptat, din ce în ce mai mult îi spune ce sunt imaginile.

Sunt adesea întrebat dacă acest ajutor se poate da celui mort numai scurt timp după moarte, sau chiar și încă după ani sau decenii. Dar aceasta nu se termină. Nimeni nu poate trăi atât de mult pe Pământ, încât să fie inutil să ajutam pe cineva care a murit înaintea noastră. Chiar dacă cineva a murit de 30, 40, de ani, mereu rămâne legătura, dacă ea a fost karmică. Firește, trebuie să ne fie clar că sufletul, dacă este neevoluat – sufletul aceluia care se află aici – poate avea la început o conștiință clară a acestei legături. La început, această conștiință a relației cu cel mort poate fi simțită foarte puternic, pentru că imaginile sunt încă pasive și conțin esențialmente ceea ce conțineau și pe Pământ. Dar apoi ele încep să răsunе, și atunci răsună din ele muzica sferelor. Acest lucru este deja străin. Și oamenii pot primi explicații în această privință numai din știința spirituală, prin aceea că știu ceea ce

se înfăptuiește în epocile viitoare ale Pământului. Dar nu este ceva prea obișnuit, ca după decenii să existe o nevoie la fel de vie de apropiere de cel mort, ca imediat după plecarea sa. Odată cu trecerea timpului la cei vii descrește treptat – experiența o arată – aplecarea către cei morți, moare sentimentul viu pentru ei. Acesta este unul dintre motivele pentru care legătura cu cei morți se simte mai puțin viu după un timp mai îndelungat.

Aceasta ne atrage atenția asupra faptului că prima perioadă a vieții dintre naștere și o nouă moarte este dedicată de preferință formării omului sufletesc, a celui care plutește ca lume imaginativă în jurul omului. Perioada următoare – dar desigur, aceasta este acolo de la început – este dedicată forței inspiratoare a sufletului, a sufletului vieții. Și dinaintea sa, oarecum ca ideal, cel mort are ceea ce se poate numi sinea sufletească. Și aceasta există de la început, căci sinea sufletească conferă omului conștiința individuală. La fel cum rațiunea trebuie mai întâi dezvoltată, cultivată la copil, deși există de la început acolo, tot așa își formează omul sinea sufletească între moarte și o nouă naștere. Și acestei formări a sinei sufletești îi este dedicat în cea mai mare măsură acel timp în care el se îndreaptă din nou, încet, spre viața pământească. Atunci când în răstimpul dintre moarte și o nouă naștere, omul devine înfloritor, înflorește de tinerețe spiritual – trebuie să spunem –, atunci sinea sa sufletească se află la cea mai înaltă dezvoltare. Aici, pe Pământ, spunem: Omul îmbătrânește; în lumea spirituală dintre moarte și o nouă naștere trebuie să spunem: Omul întinereste. – Aici spunem: Omul încărunește de bătrânețe –; acolo trebuie să spunem: Omul devine înfloritor de tinerețe. – Aceste lucruri erau cunoscute nu cu mult timp în urmă. Amintesc doar «Faust»-ul lui Goethe, unde se spune: „întinerit în epoca ceții”^[13]; ceea ce înseamnă: născut în lumea nordică. Înainte nu se spunea: S-a născut cineva, ci: a întinerit, prin care se indica viața sa dinainte de naștere. Iar Goethe a mai folosit această expresie: „întinerit în epoca ceții”.

Ultimul răstimp dintre moarte și noua naștere este așadar cel în care sufletul cultivă cu precădere partea intuitivă. În prima perioadă de după moarte este vie în el partea imaginativă a sufletului, adică omul sufletesc. Apoi se dezvoltă treptat până la înălțimea deplină partea inspirativă a sufletului, sufletul vieții. Și după aceea se dezvoltă ceea ce conferă sufletului individualitate deplină, sinea sufletească,

intuitivul, capacitatea de a se contopi, îngloba în altceva, de a se regăsi în alții. În ce își găsește sufletul drumul aici? Despre ce va intui el mai ales?

Sufletul deja începe între moarte și o nouă naștere, într-un anumit punct al vieții, să se simtă înrudit cu succesiunea generațiilor, care apoi duc la tată și mamă. Sufletul se simte treptat tot mai înrudit cu strămoșii săi, cum sunt ei reușiți în căsătorie, cum au copii, ș.a.m.d. În timpul imediat după moarte simte imaginile, și derularea imaginilor, și privind în jos spre Pământ, aceste imagini sunt combinate în contexte imaginative mai mari. Și în timp ce se îndreaptă din nou spre viața pământească, devine din ce în ce mai intuitiv. Și mai pe larg și cuprinzătoare apare în fața sufletului imaginea pe care am dezvoltat-o ieri: sfera Pământului – licărind albastrui deasupra Asiei, Indiei, Africii de Răsărit; pe de altă parte – sufletul într-adevăr înconjoară Pământul –, acolo unde este America, scânteind roșatic; între acestea, nuanțele de verde și celelalte nuanțe. Și Pământul răsună în cele mai variate tonuri: melodii, armonii, coruri ale muzicii sferelor. Și în acestea se mută, se încadrează treptat ceea ce a avut omul drept imagine: imaginile pe care le-a avut mai înainte despre succesiunea generațiilor. El învață treptat să cunoască cea de-a 36-a pereche de strămoși, apoi pe cea de-a 35-a, a 34-a, 33-a, 32-a, până la tatăl și mama sa. Pe aceștia îi cunoaște întretreșuți în imaginațiuni. Și aici se întipărește intuiția, până se ajunge la tatăl și mama sa. Această întipărire este într-adevăr o contopire, înglobare în ceea ce trăiește de-a lungul generațiilor. Cea de-a doua jumătate a vieții dintre moarte și o nouă naștere este în așa fel, încât omul se obișnuiește în acest răstimp să trăiască intens în altul, în ceea ce se află acolo jos, să trăiască deja anticipativ în acest altul decât el însuși, care devine apoi mediu înconjurător apropiat și mai îndepărtat; nu să trăiască în sine, ci în celălalt. Omul își începe viața dintre moarte și o nouă naștere prin aceea că trăiește în celălalt, în ceea ce este altul decât el însuși; o încheie în așa fel, încât poate trăi mai ales în celălalt. Apoi, el se naște, și la început mai rămâne cu ceva din această altă viață. Din acest motiv trebuie să spunem: În primii șapte ani de viață omul este un imitator; el imită tot ceea ce percepe. Citiți ceea ce este expus în această privință în lucrarea *Educația copilului din punctul de vedere al științei spirituale*. Este o ultimă copie a acestei trăiri în celălalt, care se

continuă încă în viața fizică. Aceasta este cea mai eminentă însușire, transpusă în spiritual, dintre moarte și o nouă naștere și este prima însușire care apare la copil: imitarea a tot ceea ce există în preajma sa. Nu vom înțelege această imitare a copilului dacă nu știm că ea provine din grandioasa viață intuitivă a sufletesc-spiritualului din ultima parte a vieții dintre moarte și o nouă naștere.

Aceasta este din nou o reprezentare pe care trebuie să o cuprindă dezvoltarea spirituală în viitor. În vremurile vechi – în special prin faptul că oamenii cunoșteau spiritul prin clarvederea atavică – era însuflețită prin contemplare directă credința în ceea ce a devenit îndoielnic în ziua de azi pentru oameni, atunci când gândesc materialist: nemurierea. Mai înainte oamenii știau că aceasta există. Dar în viitor, ideea nemuririi va fi stimulată din partea opusă. Oamenii vor înțelege că această viață de aici este continuarea unei vieți spirituale. Așa cum înainte oamenii priveau în mod firesc spre continuarea după moarte a vieții, în viitor oamenii vor învăța tot mai mult să privească cu precădere întreaga viață de aici drept o continuare a vieții dintre moarte și o nouă naștere. Împotriva acestei concepții, însă, Biserica a ridicat bariere. Pentru că nimic nu a fost văzut atât de puternic drept erezie de către Biserică, ca gândul preexistenței sufletului, și este bine știut faptul că bătrânul părinte ale Bisericii, Origene^[14], în special de aceea a fost un părinte al Bisericii atât de rău văzut, pentru că el mai recunoștea încă preexistența sufletului. Nu este numai vorba că, după cum am spus deja^[15], în secolul IX la conciliul de la Constantinopol spiritul a fost abolit, prin stabilirea dogmei că omul nu ar consta din trup, suflet și spirit, ci numai din trup și suflet, admitându-se că sufletul ar avea ceva spiritual în sine. Este interzis ca oamenii să gândească – a spus Conciliul – că omul constă din trup, suflet și spirit; el are un suflet de natură sufletească și spirituală, dar el constă numai din trup și suflet. – Interdicția, bineînțeles, este încă și în ziua de azi. Dar mai este și altceva legat de aceasta, este totodată „știința lipsită de prejudecăți”! Și acesta este lucrul cel mai interesant. Găsiți la filosofi pretutindeni omul împărțit în trup și suflet; tripartiția în trup, suflet și spirit este încă prea puțin aplicată. Citiți-l pe celebrul Wundt^[16]; atunci veți vedea că aceasta este „știința lipsită de prejudecăți”: de a împărți omul în trup și suflet. Aceasta nu este știință lipsită de prejudecăți! – este ultima rămășiță a acelei dogme de la cel de-a optulea conciliu

ecumenic. Numai că filosofii au uitat acest lucru și o consideră știință lipsită de prejudecăți. – Aceasta este una dintre bariere: abolirea spiritului. Cealaltă barieră, pe care a înălțat-o Biserica, este interzicerea credinței în preexistență. Chiar oameni lipsiți de prejudecată nu-și mai pot regăsi credința în preexistență. Îl amintesc numai prenumele teolog filosof sau filosof teologic – cum doriți – Frohschammer¹⁷ din München. Cărțile sale sunt puse la index. Dar aceasta nu l-a ferit să se întoarcă totuși împotriva ideii preexistenței sufletului, pentru că el spune: Dacă sufletul ar exista cu adevărat înainte, dacă el nu ar fi zămislit odată cu trupul, atunci părinții nu ar concepe decât un animăluț, care ar primi apoi un suflet. Aceasta este o idee neliniștitoare pentru el. Eu am expus aceasta ca remarcă în *Enigmele sufletului*¹⁸. Dar nu așa stau lucrurile. Atunci când știi că realitatea este aceasta, că omul este legat de mai mult de 30 de generații cu sângele care a curs de-a lungul generațiilor, atunci nu se poate spune că părinții ar concepe doar un animăluț; ci de aceasta ține întregul proces spiritual care se desfășoară de-a lungul a mai mult de 30 de generații. Numai că trebuie să devenim conștienți de el.

Așa este, că în viitor oamenii nu se vor concentra doar pe întrebarea: Durează această viață până dincolo de moarte? Ci trebuie să putem spune, tocmai atunci când studiem corect viața pământească: Această viață pământească fizică este continuarea unei vieți spirituale! – Asupra acestui aspect va fi puternic îndreptată atenția în viitor. Oamenii vor recunoaște că viața spirituală se continuă în muritor, muritorul în nemuritor, și prin faptul că vor recunoaște muritorul în nemuritor, vor avea o bază mai sigură pentru cunoașterea celor nemuritoare. Dacă oamenii vor înțelege această viață pământească așa cum trebuie, atunci nu vor mai voi să o înțeleagă doar prin ea însăși. De aceasta ține desigur și dobândirea unor alte reprezentări, precum cum am expus eu acum.

Oh, este necesar ca unele concepte să fie corectate. Oamenii dobândesc foarte greu unele concepte valabile în viață, iar limbajul popular este în această privință o piedică majoră. Trebuie la început să ținem cont de limbajul popular, căci altfel nu vom fi deloc înțeleși. Dar deja este o mare piedică atunci când oamenii cred că-și moștenesc asemănările direct de la părinți. Acesta este un nonsens. Eu am spus și în conferința publică¹⁹ că activitatea noastră științifică suferă foarte

mult din cauza faptul că ceea ce este obișnuit în ceea ce privește știința anorganicului nu este aplicat și în cazul organicului. Nimeni nu va voi să explice forța magnetică a unui magnet considerând că ea provine din bucata de fier în formă de potcoavă, ci va explica magnetismul din magnet sau din acul magnetic pornind de la cosmic. Dar dacă ia naștere oul în găină sau embrionul în om, se consideră că acestea nu trebuiesc explicate pornind din Cosmos. Dar pretutindeni acționează Cosmosul. Și oricât de ciudat ar fi: Exact la fel cum la impresia senzorială se perforează un canal în ochi, pentru a deschide Eului poarta prin care poate ieși, tot așa și reproducerea se bazează pe aceea că efectiv se creează loc. Ceea ce se petrece cu acest prilej este că organismul ființei materne este pregătit în așa fel încât se creează loc. Și ceea ce ia naștere atunci, ia naștere din Cosmos, din întregul macrocosmos. Este un proces complicat, dar în ființa maternă nu se creează decât locul, organizația ființei materne este întreruptă într-atât încât se creează un gol, o cavitate în care poate intra macrocosmicul. Acesta este esențialul și aceasta va înțelege în scurt timp chiar embriologia. Ea va înțelege că ce este cel mai important la embrion este acolo unde nu se află nimic, că materia mamei s-a retras deoarece macrocosmicul vrea să intre înăuntru. Dar în acest macrocosmic care se pregătește un timp așa lung încât omul este intuitiv alături de strămoșii săi – în cazul cel mai îndelungat de-a lungul a 32 până la 35 de generații –, el este deja conectat la aceste forțe care din Cosmos acționează înăuntru; el le vede deja. Din regiunea stelară căreia îi este atribuit omul, el privește raza căzând pe Pământ, privește unde se va încarna. Apoi se apropie treptat de Pământ.

Acestea sunt lucruri care, cred eu, pot umple și sufletele noastre cu o impresie sufletească însemnată. Știința spirituală nu poate fi asimilată în același fel ca matematica, ci ea va fi asimilată ca ceva care se unește profund și cu sufletele noastre, care ne face realmente alți oameni, care îmbogățește profund viața omenească și creează baza unei reale conștiințe cosmice. Acest efect însuflețitor, înviorător în cel mai bun sens al cuvântului, al cunoașterii spiritual-științifice este ceva esențial și important. În orice caz, nu ne este îngăduit să nu recunoaștem că în epoca actuală, în privința lucrurilor care sunt avute aici în vedere, ne aflăm oarecum într-o perioadă de tranziție. Acest fapt timpul nostru trebuie să și-l asume drept karmă a sa. În ziua de azi

se mai spune încă, cu ușurință: Dumnezeu mare, trebuie să-mi însușesc eu niște reprezentări atât de complicate, pentru a înțelege ceea ce-mi oferă învățătura ta despre determinarea omului? Alții tratează mai simplu lucrurile! – Desigur, dr. Johannes Müller, de exemplu, face să le fie oamenilor mai ușor^[20]. Dar este vorba de faptul că trăim într-o perioadă de tranziție și că în ziua de azi aceste reprezentări sunt încă neobișnuite oamenilor. Dar ele trebuie să le devină obișnuite. Va trebui să vină timpul în care aceste lucruri să fie introduse deja, în modul potrivit, copiilor. Se va putea face acest lucru, și se va face o descoperire: copiii le vor înțelege surprinzător de bine. Ei vor înțelege cu mult mai bine decât alții ceea ce provine din imaginile științei spirituale. Pentru că ei aduc cu sine din capacitatea de imitare din lumea spirituală ceva pe care noi îl alungăm din ei, pe care nu îl luăm în considerare, și uneori îl respingem în mod foarte brutal ca nefiind valid sau adevărat. Căci altfel ar trebui să ne mărturisim că unii copii spun ceva neobișnuit de inteligent, adeseori cu mult mai inteligent decât spun adulții. Uneori este cu mult mai interesant ceea ce spune un copil, pentru că se află mai mult în relație cu natura Universului, decât ceea ce spune un profesor. Aceste lucruri oamenii ar trebui să fie capabili să le accepte într-adevăr cu un anumit etos, și atunci nu va mai fi dificil, dacă vom prezenta copiilor lucrurile în modul corespunzător. Desigur că trecerea la aceasta este incomodă, motiv pentru care oamenii o resping cu atâta plăcere. Dar exact din unele întrebări provenite din firea copilului, dacă putem da atenție direcției, timbrului acestor întrebări, vom recunoaște că la copil sunt reminiscențe dintr-o viață anterioară.

Numai că oamenii trebuie să ia temeinic în serios ceea ce este avut în vedere de știința spirituală și să fie de părerea că acestea trebuie să-și găsească drumul în viața socială, din care fac parte și educația și învățământul. În această privință s-ar putea face cu mult mai mult în ziua de azi decât se consideră în mod obișnuit ca fiind posibil. Căci este într-un totu corect ceea ce am remarcat recent^[21]: Atunci când cei care vor să devină profesori sau educatori sunt examinați în ziua de azi, atunci în primul rând se are în vedere ce cunoștințe și-au însușit, când de fapt este complet inutil ca ei să trebuiască să și le însușească. Pentru că ei pot citi întotdeauna cele de care au nevoie pentru predare, atunci când se pregătesc, într-un compendiu corespunzător. Căci ceea

ce a învățat omul pentru examen va fi uitat curând după aceea. Acest lucru se vede cel mai bine dacă ne amintim cum se desfășoară viața noastră din universități. – Eu trebuia să dau cândva un examen. La data examenului profesorul respectiv era bolnav. M-am dus la asistent, care mi-a spus: Da, dl. profesor e bolnav și desigur că va mai dura încă opt zile; pot înțelege situația dumneavoastră că trebuie să mai stați în această stare de gestație avansată și că în opt zile veți fi uitat totul; dar nu există altă cale! – Așadar se știe că ceea ce, să spunem așa, urmează să se slobozească la examen va fi curând uitat. Este doar o farsă în viață. Dar ceea ce contează în învățământ este că trebuie să se vadă ce fel de om este acela pe care-l lași să se ocupe de cei tineri. Este vorba să se privescă omul în fiecare, nu doar ce a înghesuit el în mecanismul vieții sale de reprezentare. De omul adevărat este vorba, ca acesta să fie capabil să stabilească acea relație tainică cu tânăra generație, care este necesară. Atunci nu va fi deloc atât de dificil să se înfățișeze într-adevăr tineretului ceea ce poate dezvolta știința spirituală pentru tineret.

Am vrut să vă atrag atenția astăzi în special asupra acestui fel de realități ale vieți omenești de ansamblu, care vă poate aduce la conștiința că nu trebuie să menținem doar vechile concepte, ci că avem nevoie de noi concepte, capacitatea noastră conceptuală trebuie îmbogățită prin multe. Veți observa cum se vine de fapt în întâmpinare atunci când se răspândește ceva cum este știința spirituală. Oamenii au tânjit vreme îndelungată după ea. Dar majoritatea vor să se cruțe de a prelua prea multe concepte. De aceea le place așa mult să meargă la conferințe în care se fac proiecții sau la alte conferințe ilustrative, unde pot privi, unde nu e nevoie să preia multe concepte. De regulă, atunci când oamenilor li se oferă ceva, ei întreabă: Ce vrea, de fapt, omul acesta? – Dar ce vor oamenii, atunci când întreabă: Dar ce vrea, de fapt, omul acesta? Ei vor ca lucrurile să le fie „traduse” în ceea ce ei știu deja. Dar nu așa se pune problema pe terenul spiritual-științific; aici trebuie preluate noi concepte, care încă nu există, dintre care o parte au existat cândva, în timpurile vechi, într-o altă formă, dar astăzi nu mai există. Acum, oamenii trebuie să se decidă să pătrundă noi concepte. Asta este adesea atât de dificil pentru oameni. Căci dacă ei ar accepta cu adevărat noi concepte, atunci nu ar întreba: Ce vrea, de fapt, omul acesta? – ci le-ar prelua. În viitor, o întrebare mai utilă va

fi: Ce ar trebui, de fapt, să gândesc? – și nu: Ce vrea el, de fapt? – Atunci ar vedea deja că ceea ce dezvoltă ca părere declanșează în ei și forțe de viață, astfel încât să intre în realitate. Atunci ar realiza că văzutul, contemplatul este într-adevăr ceva subtil, dar deloc depărtat. Însă în această privință trebuie depășite prejudecățile.

Există, de exemplu, o cărțuie populară ²², «Introducere în filozofie». În ea se află concepte cum sunt cele pe care le-am blamat eu ieri și astăzi. Dar deosebit de ciudat devine autorul atunci când vorbește despre supranaturalism. El consideră supranaturalul, suprasensibilul, ca fiind deosebit de dăunător, deoarece este de părere că naturalul este ceva unde fiecare om poate ajunge la o judecată și și-o poate verifica el însuși; în cazul suprasensibilului, a supranaturalului însă, este pericolul că nu fiecare ar putea judeca el însuși, ci ar accepta un lucru în baza autorității altuia. – De aceasta se leagă, desigur, și cealaltă afirmație: că preoțimea tuturor timpurilor a exploatat acest lucru, acolo prin supranatural oamenii au fost corupți, întrucât prin aceasta ei au deveni dependenți de credința în autoritate. Dacă vom considera însă condițiile reale, putem spune: Atunci când, în ziua de azi, filosofii oficiali ajung să vorbească despre suprasensibil, ei devin de-a dreptul infanți. Căci este o concepție infantilă și se pare că omul respectiv nu are deloc habar cât de grozav de răspândită este credința în autoritate tocmai în prezentul nostru, chiar dacă oamenii vor să se țină independenți de ea. Câți oameni știu, de exemplu, pe ce se bazează concepția copernicană despre lume? Ei învață să o cunoască la modul ca și cum i se pune cuiva un scaun în Univers și i se arată: Aici se mișcă Soarele, și planetele se mișcă în jurul lui. – Însă toate acestea sunt nonsens. Dacă li s-ar arăta oamenilor tot ceea ce le poate deveni accesibil, atunci ar dobândi o cu totul altă reprezentare și ar vedea cât de incerte sunt toate ipotezele. Dar gândiți-vă cât de infinit de multe sunt cele pe care le cred oamenii în ziua de azi pe baza autorității. Cât de bucuroși sunt ei în ziua de azi într-un alt domeniu – pentru a vă aminti un fenomen însoțitor –, atunci când printr-un guvern bolșevic sunt dezvăluite documente secrete, de care depinde soarta a nenumărați oameni! Aici există o asemenea examinare a chestiunii privind cele naturale, aici poate oricine examina; dar în privința suprasensibilului există părerea că oamenii și-ar pierde independența. Dar aceasta înseamnă totuși întoarcerea lucrurilor cu capul în jos. Și

una dintre sarcinile științei spirituale va consta în multe privințe în aceea ca lucrurile să fie din nou puse pe picioarele lor. Faptul că lucrurile au fost puse cu capul în jos, este absolut firesc: Trebuia să se dezvolte sufletul conștiinței. Numai că acum ele trebuie din nou puse pe picioare, așa cum trebuie.

De acestea vrem să ne legăm data viitoare și vom vedea că această punere-pe-picioare nu este deloc ireală, ci are chiar o semnificație mai profundă.

CONFERINȚA a IV-a

Berlin, 9 aprilie 1918

În decursul ultimelor considerațiuni¹ am atras adesea atenția aici că, deși din alte surse decât ale noastre, adevăruri oculte au fost întotdeauna cunoscute de oameni individuali, au fost cunoscute de-a lungul tuturor timpurilor evoluției omenirii, dar că, firește, acești oameni individuali au vegheat cu foarte mare grijă ca aceia care erau inițiați în astfel de misterii oculte să nu le împărtășească neinițiaților. Or noi știm că astfel de lucruri continuă să se propage chiar și atunci când ele și-au pierdut înțelesul, justificarea în dezvoltarea generală a vieții omenesci. Astfel, în ziua de azi anumite adevăruri sunt încă strict păzite de cei care le cunosc. Dar noi știm că anumite lucruri în ziua de azi trebuie pur și simplu indicate, că nu mai este îngăduit ca ele să rămână tănuite, ci, la fel ca alte adevăruri științifice, trebuie și ele să fie făcute accesibile omenirii generale ca adevăruri spiritual-științifice.

Acum, aceasta se poate petrece numai cu referire la anumite lucruri elementare; doar cu referire la acestea trebuie să se petreacă. În lucrurile pe care le-am discutat de vreme îndelungată se află desigur unele din cele care sunt socotite printre astfel de adevăruri din această cunoaștere care este păzită cu grijă din unele părți. Numai că trebuie totuși, în spiritul acestor considerațiuni, să continuăm înnodând șirul ideilor la asemenea lucruri păzite. Iar cei care primesc în ziua de azi asemenea adevăruri comunicate, ar trebui să vadă la înseși aceste adevăruri că ele sunt considerate cu o mare seriozitate, cu o anumită venerație. Căci dintre motivele pentru care inițiații se feresc de comunicare face parte, printre altele, teama de lipsa de pietate a oamenilor actuali față de adevăr. Desigur că față de ceea ce simțul materialist de astăzi consideră a fi adevăr, nu poate apărea prea multă pietate, și acele lucruri nici nu sunt mult profanate prin faptul că nu le întâmpinăm cu pietate, cel puțin nu în aparență. Numai că anumite lucruri trebuie tratate cu delicatețe și pietate, dacă e ca ele să se incorporeze în modul corect în viața spirituală a omenirii.

Dintre acestea fac parte în primul rând cunoștințele despre omul însuși, cunoștințe care, la început, când se apropie de sufletul nostru, par simple, dar care poartă o încărcătură și implicații extrem de

însemnate și ample. Tocmai considerațiunile care ne-au preocupat în ultima vreme, care toate mai mult sau mai puțin culminează în a ne face accesibilă taina ce corespunde corelației dintre viața în trup fizic și viața dintre moarte și o nouă naștere, aceste adevăruri duc examinarea foarte aproape de om, se înlanțuie cu multe care sunt legate gnoseologic în mod intim de om. Acum vrem să ne îndreptăm pentru început privirea noastră spirituală asupra unor lucruri despre care am vorbit deja din alte puncte de vedere, numai că astăzi vrem să considerăm aceste lucruri dintr-o anumită perspectivă, pentru a putea menține în aceste conferințe punctul de vedere caracterizat.

Științele naturii recente, după cum știm, l-au adus pe om foarte aproape de animal. Numai că noi am subliniat deja ^[2]. Aceste științe moderne ale naturii nu țin deloc seama de ceea ce îl diferențiază pe om, în adevăratul sens al cuvântului, de animal. Știința atrage, de exemplu, atenția cum sunt formate oasele la om și la animalele superioare și găsește o mare asemănare în aceasta; ea găsește o mare asemănare mai cu seamă în formă, în morfologie. Aici are dreptate, dar prin aceasta nu abordează deloc principalul. Acest principal – pe care l-am indicat deja în această iarnă, chiar într-o conferință publică ^[3] –, se prezintă pentru început, pe de o parte, în așa fel încât se poate spune: Cel care se apropie de considerarea omului cu venerația și profunzimea necesară în așa fel încât se lasă impresionat de marele, semnificativul contrast dintre omul care trăiește fizic aici, pe Pământ, și un cadavru omenesc, acela, pur și simplu prin această impresie a celor două contrarii, are un mister înaintea sufletului: omul viu și cadavru. Ceea ce trebuie să-l frapeze pentru început pe om în acest contrast este că acum cadavru este revendicat de forțele naturii pământești exterioare, căror omul nu le-a fost supus în perioada de la concepere sau naștere și până la moarte, ci căror li s-a sustras prin aceea că sufletescul, viul era legat cu acest ansamblu de substanțe care ne întâmpină în cadavru. Dacă urmărim în gând ce se alege dintr-un cadavru, indiferent dacă respectivul cadavru este dizolvat rapid prin ardere sau mai încet, prin putrefacție, cele două procese sunt exact același lucru, se diferențiază doar prin scurtimea, respectiv lungimea duratei lor. Ceea ce a fost substanțial unit în om, este descompus într-un timp mai scurt sau mai lung în procesul substanțial general al Pământului nostru, trece în procesul substanțial general al Pământului.

Omul poate urmări într-adevăr cu simțurile sale obișnuite, chiar și cu gândurile sale obișnuite, ceea ce devine din părțile unui cadavru.

Observatorul spiritual-științific poate merge mai departe în această privință. El poate găsi că ceea ce se află laolaltă în cadavru imediat după moarte, trece treptat într-un domeniu substanțial imens; desigur că această trecere se întinde de-a lungul secolelor, dar el trece treptat într-un câmp substanțial imens; se dizolvă, ca să spunem așa, în totalitatea a ceea ce este în general lumea noastră vizibilă, perceptibilă exterior.

Acum, este interesant de urmărit ce corelație există între ceea ce este aici, în viața noastră fizică, conștiința de Eu, și acest cadavru care se descompune. În mod ciudat, aceste două lucruri sunt într-o anumită privință corelate: cadavrul care se descompune și conștiința de Eu. Spun: Conștiința de Eu – desigur nu Eul real, adevărat, căci acest Eu trece bineînțeles prin poarta morții, continuă să trăiască viața dintre moarte și o nouă naștere. Dar ceea ce este aici în viața fizică a omului ca imagine a Eului – el nu are conștiința Eului, are doar imaginea Eului în conștiință –, aceasta este legată de cadavru, și anume de acel ansamblu de substanțe care se dizolvă după moarte în Univers. Această descompunere în Univers a cadavrului nu este altceva decât imaginea exterioară pentru întreaga conștiință de Eu; căci în realitate conștiința noastră de Eu aparține acestui Univers, în care se dizolvă cadavrul nostru. Și de faptul că în răstimpul dintre naștere și moarte noi rămânem la părerea ciudată – ciudată pentru ocultist, pentru omul obișnuit este o concepție de la sine înțeleasă –: Aici, în interiorul granițelor pielii noastre suntem noi –, de acest lucru este de vină doar faptul că masa substanțială a trupului nostru este menținută laolaltă între naștere și moarte. De la această coeziune provine aceea că noi atribuim mereu acestui conținut substanțial, pe care îl umplem cu carnea și sângele nostru, faptul că suntem acolo. Pentru că, de fapt, este absurd; noi nu suntem deloc acolo. În realitate, noi suntem pretutindeni și încercăm chiar, de la adormire la trezire, să fim pretutindeni acolo unde vor fi după moarte particulele substanțiale ale trupului nostru. Numai că între naștere și moarte ni se oferă conștiința iluzorie – maya – că am fi în acest conținut spațial limitat de pielea noastră. Aceasta este o conștiință iluzorie, este maya, dar așa ni se prezintă, așa suntem învățați. Și moartea este, printre multe altele,

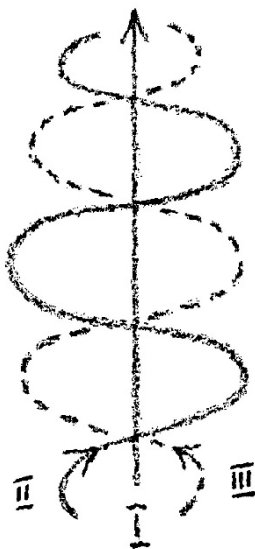
infirmarea acestei conștiințe iluzorii pentru lumea fizic-materială. Ea duce părțile cadavrului nostru acolo unde sălășuiește mereu în realitate conștiința de Eu. Acest aspect este deja ceva cu implicații foarte vaste.

Acum puteți însă întreba: Ce ne poartă de fapt, după ce murim, conștiința de Eu și imaginea sa exterioară, particulele materiale ale trupului nostru, în lumea îndepărtată? Ce forțe sunt acestea?

Sunt trei forțe pe care le putem ilustra în felul următor.

Una dintre forțe se manifestă în timpul vieții noastre prin aceea că în cea dintâi parte a vieții noastre mergem în patru labe, și abia după aceea ne ridicăm în poziție verticală. Noi ne orientăm abia treptat după linia verticală. Prin aceea că ne transformăm de la copil care se târăște la om vertical, urmăm o anumită linie de forță în care ne plasăm, cu care ne identificăm. Această linie de forță, privită spiritual-științific, este foarte precis vizibilă în om. De jos vine o linie care merge din centrul Pământului afară, în Univers. Acest lucru în vremurile vechi era descris pur și simplu prin aceea că se spunea: De la centrul Pământului merge o linie în Univers, care pentru fiecare om, chiar și pentru fiecare moment în timp, este alta, dar întotdeauna din centrul Pământului în afară, în Univers. Aceasta este una din liniile de forță importante din om. Așa cum acționează ea în viața noastră fizică, acționează numai atâta timp cât durează această viață fizică; pentru că aici forța de greutate fizică a trupului nostru ține în echilibru această forță. În clipa în care această forță de greutate fizică nu mai acționează, așa cum acționează în trupul viu, începând din momentul în care trupul viu devine cadavru, această linie de forță se desfășoară din punctul central al Pământului spre Univers ca fiind cea care pentru început deplasează, poartă particulele noastre materiale. Desigur, acestea sunt întotdeauna antrenate mai departe de propria lor greutate, dar dacă am urmări o vreme mai îndelungată ce se petrece cu particulele noastre materiale, am găsi că ele se dispersează în direcția acestei forțe, chiar dacă pentru aceasta este nevoie de sute de ani. – Cea de-a doua forță care intră aici în considerare este o forță care se exprimă în principal în vorbirea omenească. Noi vorbim, sau cel puțin putem vorbi. Există întotdeauna un anumit impuls în limbajul articulat. O anumită forță motrice, o forță centrifugală se află în aerul expirat atunci când vorbim. Cercetătorul spiritual-științific vede această forță ca înfășurată în jurul primei linii. Ea are, în esență, o formă spiralată, încolăcindu-

se în jurul acestei verticale. Această forță modifică întru câtva forța pură de respingere, dându-i un impuls. Dar ea nu este singura activă, ci ei i se adaugă o a treia, care provine din următoarele: În timp ce vorbirea dezvoltă o anumită forță, un anumit impuls înspre afară, gândirea – prin care omul se diferențiază de animal – se opune acestei forțe care se exprimă în limbaj. În aceasta avem cea de-a treia forță. Dacă am vrea să le desenăm, aceasta ar putea fi făcut în modul următor (vezi desenul). Prin aceste trei forțe, forța de verticalizare, forța care acționează în vorbire și forța care acționează în gândire, particulele cadavrului omenesc sunt dirijate treptat, încetul cu încetul, afară în Univers. Lor li se opune, desigur, forța gravitațională și alte forțe, de exemplu chimice, care sunt contrare lor. Însă aceste trei forțe înving forțele care li se opun.

Aceste trei forțe, care sunt menținute laolaltă în timpul vieții fizice, atunci când noi ca oameni stăm pe cele două picioare ale noastre, aceste forțe devin libere și risipesc ceea ce aici este menținut laolaltă în formă. Mai cu seamă ceea ce numim noi trup eteric sau trup al forțelor plăsmuitoare, urmează aceste trei forțe. El este primul la care, imediat după moarte, după câteva zile se petrece ceea ce noi am descris adesea drept dizolvare a trupului eteric sau trupului forțelor

plăsmuitoare, în direcția acestor forțe. Cealaltă, dispersia trupului fizic, este pentru cel mort mai puțin importantă; ea, doar pentru că îi fixează momentul morții, îi păstrează amintirea Eului său pământesc. Dar mai important este că aceste forțe îi arată continuu legitatea acestei dizolvări a trupului eteric, sau trupului forțelor plăsmuitoare. Dar dacă nu ar mai exista aici altceva decât aceste trei forțe, omul mort nu ar putea ști că este forma lui, că aceasta provine de fapt de la el. El ar percepe-o, dar ca pe ceva străin. De aceea este important ca el nu doar să perceapă ceea ce se dizolvă, ci să poată și ști că acesta provine de la el, că este restul a ceea ce a menținut el pe Pământ laolaltă în forma sa. Și aceasta ne conduce la altceva.

Aici trebuie să indic ceva care nu este deloc tratat în vremurile noastre aride, prozaice, fade, cu venerația necesară, în ciuda faptului că se află mereu și pretutindeni dinaintea noastră. Este ceva care acționează de fapt în cadrul lumii fizice drept aspectul cel mai misterios, care există pentru fiecare om în cadrul lumii fizice, dar care nu este resimțit în caracterul său misterios: este incarnatul omenesc*, ceea ce se revelează din om în afară, în culoarea pielii omenești. Este suficient să vă amintiți ce abundență de elemente individuale se exprimă în faptul că omul ne întâmpină cu incarnatul său, că în fond această culoare a pielii este diferită la fiecare om, că ea ne întâmpină în atâtea nuanțe câți oameni există. Cel care se preocupă de descifrarea enigmei incarnatului, așa cum s-a și încercat deja, va dobândi un sentiment față de ceea ce se exprimă în culoarea pielii, în nuanța pielii omenești. Este ceva extrem de tainic ceea ce se exprimă în incarnat. Pentru cel care abordează această examinare cercetând spiritual, întrebarea: Cum stau de fapt lucrurile cu incarnatul? – dobândește o foarte mare însemnătate. Căci această tentă particulară a incarnatului depinde de două forțe cu acțiune opusă, s-ar putea spune: de două forțe de presiune, de apăsare cu acțiune opusă în cadrul formei, care sunt active în om. Și anume, trupul forțelor eterice, sau al forțelor

* În limba germană: *Inkarnat* – este termenul în pictură pentru coloritul pileii persoanelor de origine europeană. Termenul corespunzător în limba română folosit în pictură este „carnație”. Dar având în vedere că în traducерile conferințelor despre artă, făcute anterior, (GA 271, GA 276) s-a utilizat termenul „incarnat”, traducătorul a optat pentru păstrarea aceluiași termen și în această traducere

plăsmuitoare, acționează într-un anumit mod, apăsând înspre afară, iar trupul astral acționează apăsând în mod opus, spre interior, și aceasta în toate locurile. Dacă trupul astral vrea să se contracteze, apăsând din afară spre interior, atunci trupul eteric, sau al forțelor plăsmuitoare vrea să împingă din interior înspre afară, să se extindă. Și ceea ce ia naștere prin faptul că la suprafața omului se întâlnesc aceste două forțe de apăsare din afară și din interior, participă în ceea ce se revelează în incarnatul omenesc. Ceea ce trupul eteric și trupul astral au să-și spună unul altuia, se exprimă în mod tainic în incarnat.

Dacă privim omul, așa cum este el aici pe planul fizic, îi vedem și incarnatul. Dar acest incarnat ar apărea altfel dacă ar putea fi privit din interior spre afară. Priviți din interior înspre afară, dumneavoastră ca oameni nativi ai Europei Centrale, nu aveți incarnatul roz, de culoarea pielii, ci verde-albăstrui. Această culoare verde-albăstrui se prezintă și în efectul ulterior de după moarte. Atunci când trupul forțelor plăsmuitoare, sau trupul eteric, se extinde în sensul celor trei forțe caracterizate anterior, și omul mort privește această formațiune, el își vede incarnatul oarecum în efectul său ulterior, din cealaltă parte. Acesta îi licărește după moarte albastru-verzui.

Dar el conține în esență și altceva atunci când ne întâmpină, atunci când îl privim în viața fizică din afară. Luat în mod strict, acest incarnat, în misterul său, nu este numai individual, diferit pentru diferiți oameni, ci el se modifică și la unul și același om în decursul vieții, chiar dacă în nuanțe mici. Nu mă refer că în anumite stări maladive suntem uneori aprinși sau uneori palizi ca brânza, căci aceasta este, desigur, ceva anormal, dar făcând abstracție de aceste mari modificări, incarnatul se schimbă continuu. Dar dacă îl privim de cealaltă parte, așa cum îl vede cel mort, atunci se mai arată și altceva. Atunci ni se arată ca pictată pe un covor, întreaga noastră viață de amintire. Așadar dacă vrem să vorbim imaginativ, trebuie să ne reprezentăm acest covor al incarnatului ca pe o haină, ca pe o haină foarte fină, și acum să îl întoarcem așa cum întoarcem pe dos o haină, îl întoarcem pe partea cealaltă, sau îl întoarcem ca pe o mănășă. Atunci am vedea din cealaltă parte ceea ce în mod obișnuit este îndreptat spre interior, și de care noi putem deveni conștienți, pentru că este îndreptat spre interior, numai prin aceea că atunci când ne intră în conștiință apare drept amintire, nu drept conținut al gândurilor; dar aceasta

caracterizează auric diferit gândurile, gândurile care vibrează. Ceea ce trimitem în subconștientul nostru, noi cunoaștem doar în viața sa exterioară. Noi nu ajungem să cunoaștem ceea ce licărește prin incarnatul nostru, dar omul mort îl cunoaște prin aceea că incarnatul are efect ulterior. Atunci când cel mort privește înapoi la dizolvarea trupului forțelor plăsmuitoare, atunci el îl are ca amintire în urma sa și știe că acela este el: Acesta sunt eu!

Cercetarea spiritual-științifică arată că ceea ce intră mai puțin în considerare din punct de vedere natural-științific: marea diferențiere dintre om și animal, statura verticală, capacitatea de a vorbi, limbajul articulat, capacitatea de a gândi, că acestea sunt forțele care îl poartă pe om după moarte în Univers și că incarnatul omului este expresia fizică pământească pentru ceea ce acționează după moarte ca rămășiță a amintirii. În felul acesta ne împărtășim noi înșine după moarte Universului, iar aici purtăm în noi semnele exterioare ale entității noastre cosmice, în ceea ce avem și se vedește la noi în trupul nostru fizic. De aici sentimentul că suntem uniți cu ceva atât de misterios în incarnat, acest sentiment, întrucât el este sentimentul semnificației universale a ceea ce ne întâmpină în om: Mai mult decât prin orice altceva, prin așa ceva ca incarnatul său, este omul un microcosmos în raport cu macrocosmosul. Și nuanța fundamentală are o mare importanță, pentru că ea este întru câțva culoarea covorului pe care îi apar celui mort amintirile sale: pentru omenirea albă, verzui, verzui-albăstruie, pentru japonezi violet-roșiatic, pentru negri, după moarte, chiar de culoarea pielii.

Acestea sunt lucruri intime legate de viața dintre moarte și o nouă naștere, legate într-un mod plin de însemnătate; ele pregătesc noua încarnare. În aceste lucruri se află infinit de mult. În ele se află ceea ce determină ca un om să fie condus într-o nouă încarnare într-o anumită rasă, ș.a.m.d. Considerarea vieții spirituale nu înseamnă numai satisfacerea unei curiozități sau a poftei de cunoaștere. Ci viața, așa cum este ea și aici, în lumea fizică, împreună cu acele lucruri care fac impresii tainice asupra sufletului nostru, devine explicabilă abia atunci când putem considera corect această viață fizică în corelația ei cu cea spirituală.

Acum puteți să vă dați seama – lucrurile, așa cum le expun eu, sunt mai mult sau mai puțin elementare și pot fi dezvoltate în continuare –

că o asemenea alcătuire necesită o privire mai intimă în natura omenească și în evoluție. De la această privire înăuntrul naturii și dezvoltării omenești se dau în lături îndeosebi oamenii prezentului. Ei nu vor să privească. Și, pe de altă parte, tocmai astfel de oameni asupra cărora eu am atras atenția astăzi și adesea, care păzesc anumite adevăruri oculte, ar dori să aibă, prin posesia exclusivă a unor astfel de lucruri, un factor de putere. Aceasta este de o importanță extraordinară. Căci există oameni – chiar dacă în ziua de azi este atât de greu de crezut acest lucru –, care se implică într-un anumit mod în realizarea planului lumii încercând să afle, în lăcașurile lor oculte: Cum se realizează evoluția lumii? Care este cel mai bun mod pentru ca în următorii 30, 40, 50, 100 de ani să producem impact prin exercitarea puterii asupra omenirii? – Națiunile care au astfel de oameni, care cercetează mersul evoluției omenirii și stabilesc apoi viața politică în acest sens, au, desigur, avantaj față de alții care nu cercetează astfel de lucruri. Aceste lucruri joacă un rol important în viața omenească. Trăim astăzi un timp în care ar fi necesar ca oamenii să observe și să ia în considerare că există astfel de lucruri. Vreau astăzi doar să vă atrag atenția asupra unui lucru în această direcție.

Oricât de imens de catastrofale sunt evenimentele noastre prezente, oricât covârșesc, chiar considerate pur exterior, superficial, întrecând toate cele similare ce s-au desfășurat în viața istorică a omenirii, ele sunt cu toate acestea evenimente parțiale ale unei ample, cuprinzătoare desfășurări de evenimente pe care nu o poate considera în mod corect decât acela care o privește cu venerația și seriozitatea necesară. În acest fel trebuie considerat. În anumite locuri ale omenirii noastre pământene, se știu, mai presus de orice altceva, multe în privința evoluției omenirii. Dar este păstrată cu grijă exact acea parte a cunoașterii care urmează să aducă putere în mâinile celor știutori. Eu nu știu în ce măsură doriți dumneavoastră să puneți la îndoială aceste lucruri, dar lucrurile pe care le am în vedere sunt spuse în așa fel încât să vă las libertatea de a le da crezare atât cât considerați dumneavoastră că este credibil. Oamenii populației pământene vorbitoare de limbă engleză se străduiesc în ziua de azi din anumite impulsuri, pe care probabil că le vom caracteriza cândva mai amănunțit⁴, înspre o dominație mondială pământesc-universală. Acesta nu este rezultatul vreunei simțiri șoviniste central-europene, ci este rezultatul unei

cercetări oculte absolut obiective, și va fi cel mai puțin respins de membrii cunoscători ai acestor lucruri din populația anglo-americană – contestat poate, dar nu respins –, numai că acești știutori nu vor în nici un caz ca acestea să ajungă printre oameni. Anume acești știutori mai știu și următoarele, pe care vreau să vi le lămuresc lărgind puțin contextul.

În decursul evoluției omenirii, așa cum s-a configurat contextul evolutiv din cele de-a treia și a patra epoci postatlanteene în cea de-a cincea, în materialism, unele lucruri care mai înainte exprimau adevăruri, s-au devalorizat, au fost de-a dreptul devalorizate. Dacă veți căuta vechi tradiții, veți găsi peste tot chiar cele mai profunde adevăruri îmbrăcate în forma imaginilor. Oamenilor le mai plac în ziua de azi miturile, metaforele, formele imagistice, doar ca fantezie poetică. Cele de la Strindberg⁵, de exemplu, le plac pentru că aparent el oferă ficțiuni. Dar oamenii privesc foarte simplu atunci când spun: Aceasta nu trebuie să o credem și nu trebuie să vedem nimic în ea care exprimă adevăruri reale din lucruri. – Exprimarea mitică, figurativă, s-a devalorizat. Oamenii nu simt în privința imaginațiunii că în spatele ei se află ceva. Acest proces în decursul celei de-a cincea epoci de cultură postatlanteene, în special la populațiile vorbitoare de limbă engleză, se va extinde și asupra limbajului însuși. Nu numai că imaginile ca mijloc de expresie au fost devalorizate, ci și cuvântul ca atare va fi devalorizat. Așa cum este combătută în ziua de azi imaginea de către conștiința materialistă, tot așa se va combate în viitor cuvântul. Oamenii vor afirma că un cuvânt nu este potrivit pentru a exprima ceva adevărat prin sine însuși. Fritz Mauthner⁶ a încercat deja cu a sa «Critică a limbajului» să pună în cărca limbajului tot ceea ce ar exista ca superstiție în omenire. Dar el nu o are de făcut cu un instrument nepotrivit. Anume, partea sa critică este un instrument potrivit; dar se ocupă de un material nepotrivit: cu limba germană. Prin aceasta el se înșală. Ocultiștii vorbitori de limbă engleză au, însă, materialul potrivit: limba engleză. Aceasta are în impulsul ei de dezvoltare să devalorizeze conținutul plin de sens, din ce în ce mai mult să aibă simpla înșiruire de cuvinte. Gândiți-vă cât de mult are ea deja în ziua de azi exprimări în cuvinte goale, cât este în ea ceva doar superficial, de mântuială. Și dacă studiați chiar filosofia engleză veți observa că limbajul nu mai oferă nimic din bogăția de cuvinte pline de

conținut. Studiați-i, de exemplu, pe John Stuart Mill^[7], Herbert Spencer^[8] și alții: limbajul nu oferă nimic pentru a intra în spirit. De aici se poate vedea cum limbajul joacă un mare rol atunci când problema limbajului este înțeleasă de ocultiștii vorbitori de limbă engleză; căci aceasta se află în impulsurile timpului. De aceea se pune problema de a concepe, de a inventa din subterane oculte mijloace și căi pentru a exercita dominația asupra lumii fără a se folosi de limbaj. Și acesta este marele contrast dintre Orient și Occident: Orientul, cu intensitatea neobișnuit de vie a limbajului, Occidentul cu lepădarea tâlcului interior al limbajului. Din nou este omul din Europa Centrală situat între cele două extreme. Ceea ce se desfășoară aici și care are un simbol important în ceea ce se strigă în ziua de azi pe cât se poate de tare, dar pe cât se poate de mincinos, pentru a ascunde adevărul – din nou nu spun aceasta dintr-o simțire șovinistă oarecare, ci din cea mai lucidă descoperire spiritual-științifică –, ceea ce se strigă astăzi atât de tare și pe care diferitele popoare îl afirmă, este spus doar pentru a acoperi celălalt aspect: Intenția de a ajunge la dominație într-un domeniu în care limba își pierde dominația prin propriul său mers evolutiv. Aceasta este ceva din care marile, drasticele, catastrofalele evenimente ale prezentului sunt lucruri speciale; aceasta este ceva care inaugurează o mare și cuprinzătoare luptă, care trebuie să se manifeste în cele mai variate forme în viitorul apropiat în omenirea pământeană. Nu este ceva despre care se poate gândi că va fi la fel ca și cu toate războaiele de până acum: că și mai înainte au existat războaie, dar că apoi s-au încheiat păci, și că va continua să fie așa cum a fost și până acum. Ci este ceva care trebuie considerat ca fiind perpetuu; fiindcă numai atunci dobândim gânduri cuprinzătoare despre evenimentele drastice ale prezentului, când luăm asemenea lucruri în considerare. Oamenii trebuie să se decidă în ziua de azi să nu mai gândească superficial în privința anumitor situații, ci să pătrundă în profunzimi, căci altfel nu iese nimic deosebit din tot ceea ce încearcă să întreprindă. Dar prezentului îi va fi de-a dreptul greu să se obișnuiască cu ceea ce trebuie să curgă în acest domeniu din considerațiile spiritual-științifice. Acest aspect mi-a ieșit în față în mod grotesc zilele acestea dintr-un lucru mărunț, și a fost atât de grotesc deoarece avea o origine extrem de amabilă. M-am ocupat zilele acestea cu a da o formă noii ediții a *Filosofiei libertății*^[9], ce urmează să apară în viitorul

apropiat. A trecut mult de când am scris eu, ca tânăr, *Filosofia libertății*; pe atunci aveam circa treizeci și doi, treizeci și trei de ani, așadar a trecut de-a dreptul mult timp. Și aceasta aduce unele lucruri la suprafața sufletului. La acea vreme, am avut în privința acestei lucrări o mare satisfacție, așa cum am expus-o și în revista «Das Reich»^[10]. Corespondam mult pe atunci cu Eduard von Hartmann^[11], autorul «Filosofiei inconștientului» și, când a primit *Filosofia libertății* a mea, el și-a notat în exemplarul său observațiile și mi le-a pus apoi la dispoziție. Eu mi-am copiat atunci acele observații^[12] și le mai am și în ziua de azi. Vedeți că o împrejurare de-a dreptul amabilă se află la baza a ceea ce am să vă istorisesc acum.

Am expus la început în *Filosofia libertății* intrinsecitatea spirituală în forma gândirii care se cuprinde și înțelege pe sine, pentru că ajungem în mod real la cuprinderea și înțelegerea unui spiritual numai prin faptul că trăim în mod real experiența a ceea ce îl întâmpină pe om în primul rând ca spiritual – gândirea ce se cuprinde pe sine, care este bazată pe sine însăși. Dar prin faptul că mi-a reieșit aceasta pe atunci, a fost necesar să vorbesc despre unele lucruri în alt fel de fraze decât vorbeau cei care porneau de la alte puncte de vedere. Așa, de exemplu, aveam pe o pagină fraza^[13]: Reprezentarea este o noțiune individualizată, noțiunea este trăită în mod intuitiv în spirit; reprezentarea este noțiune individualizată și este raportată de către Eu în afară, la obiect. – Printre lucrurile pe care le-a subliniat pe atunci Eduard von Hartmann se află și aici o linie, și el a remarcat relativ la aceasta: „Aceasta este o utilizare neobișnuită a cuvintelor”. Se vede, este ceva ce provine dintr-o atitudine foarte amabilă, dar ceva care este foarte caracteristic. Căci dacă ne este îngăduit să facem o comparație între lucrările mari și cele mici, am putea folosi următoarea comparație. Atunci când Copernic a exprimat ideea: Nu Soarele se rotește în jurul Pământului, ci Pământul în jurul Soarelui –, dacă cineva i-ar fi notat pe margine: Aceasta este o folosire neobișnuită a cuvintelor – cât de ciudat ar fi fost! Desigur că trebuie să rezulte o folosire neobișnuită a cuvintelor atunci când apare ceva nou. Dar vedeți cum de acolo de unde ar trebui să crezi că ar putea exista o înțelegere fără rezerve, ți se spune: Aceasta este o folosire neobișnuită a cuvintelor! Dacă oamenii nu s-ar fi hotărât niciodată să utilizeze cuvintele într-un mod neobișnuit, nu ar fi existat nici un progres, nu

numai în domeniul spiritual. Acesta este un exemplu în care lucrurile ne apar chiar clar. Veți găsi la tot pasul respingerea care există, în primul rând deja față de folosirea cuvintelor în felul în care o face știința spirituală. Ceea ce în ziua de azi, deja ca un veșmânt de-a dreptul uzat, înfățișează vechile viziuni asupra lumii, nu ar mai putea fi folosit nici măcar de vechile viziuni asupra lumii; căci este atât de uzat, încât nici măcar Biroul imperial de îmbrăcăminte nu le-ar mai accepta dacă li s-ar oferi într-adevăr în forma unui veșmânt. Dar atunci când el apare drept viziune asupra lumii, care trăiește în interiorul sufletului, atunci oamenii nu îl observă. Pentru aceasta oamenii trebuie să dobândească un sentiment. Acesta face parte dintre cele de care au nevoie oamenii prezentului, pentru a înțelege vremurile. Și vremurile trebuie înțelese!

Trebuie mereu să ne reamintim că aceste lucruri sunt foarte importante! În caz contrar, acele persoane individuale cunoscătoare și cunoașterea lor pusă în slujba celor care supraveghează omenirea vor dobândi foarte ușor supremația. Despre asta este vorba, să avem grijă ca o anumită cunoaștere să nu fie pusă în slujba unei părți a omenirii, ci în slujba întregii omeniri. De îndată ce chiar și cea mai bună cunoaștere nu este impregnată de această atitudine, cea mai bună cunoaștere va deveni dezastru pentru omenire.

CONFERINȚA a V-a

Berlin, 16 aprilie 1918

Am indicat ieri în conferința publică^[1] *Lumea oamenilor și lumea animală*, printre altele, o idee care se poate dobândi despre viața sufletească omenească, o idee care, desigur, nu este nicidecum una ipotetică, ci este una care corespunde nemijlocit realității însăși vieții sufletești. Am atras atenția asupra ceea ce constituie în lumea animală începutul și sfârșitul vieții, ceea ce cuprinde oarecum doar două momente: intrarea în lumea fizică și ieșirea din ea, concepția și moartea; ele se raportează la viața animală astfel încât s-ar putea spune: Viața animală apare ca o scară, având la început concepția și la sfârșit moartea. Am atras atenția asupra faptului că aceste două evenimente străbat într-adevăr întreaga viață sufletească a omului, că viața sufletească a omului însumează în fiecare moment într-un întreg ceea ce este viețuit în regnul animal atunci când sufletul speciei, care de fapt nu vine niciodată întru totul pe planul fizic, prin concepție stabilește o relație reciprocă cu ființa fizică. Și ceva ca o urmă a unei conștiințe de Eu apare la animal în momentul singular al morții. Am atras atenția ieri asupra faptului că acela care este în măsură să observe moartea animală, poate deja să-și facă o idee despre modul în care, în fond, ceea ce se desfășoară la om de-a lungul întregii vieți, conștiința de Eu, pentru animal este prezentă numai în acest moment al ieșirii din viață. Dar cel mai important este că cele două momente, care sunt într-adevăr numai două momente în viața animală, sunt combinate într-una ca într-o sinteză și străbat viața omenească, astfel încât capul omenesc, modul său specific de organizare, așa cum l-am expus, poate dezvolta o continuă stare de a fi conceput și de a muri, evocând vag faptul că – dar așa este viața sufletească omenească, și prin aceasta ia naștere gândul justificat al nemuririi omenești – această viață sufletească omenească se desfășoară continuu din întreteserea dintre concepere și moarte.

Am mai adăugat apoi: De fiecare dată când avem un gând, gândul este născut din voință, și de fiecare dată când vrem, gândul moare în voință. Spuneam că Schopenhauer^[2] a expus lucrurile foarte unilateral prin aceea că el a prezentat doar voința ca fiind ceva real. El nu a

realizat că „voința” nu este decât o latură a chestiunii, într-o câtva doar gândul care moare, în timp ce „gândul” este voința care se naște. Cel care descrie lucrurile ca Schopenhauer se aseamănă cu un om care descrie din viața omenească doar timpul de la aproximativ treizeci și cinci de ani până la sfârșit. Dar orice om care a ajuns la vârsta de treizeci și cinci de ani trebuie să fi avut mai înainte și altă vârstă. Mai există câte ceva și în timpul dintre naștere și treizeci și cinci de ani. Schopenhauer descrie numai voința; iar gândul, respectiv reprezentarea o consideră ca fiind o aparență. Dar aceasta este doar cealaltă formă a lucrurilor: gândul, din voință, care vrea să se nască; pe când gândul este voință care moare. Și prin faptul că în viața noastră sufletească avem neîncetat întrețesute gândurile și voința, avem atât naștere, care-și are originea în concepere – căci percepția este concepere – cât și moarte.

Această reprezentare este ceva pentru care, chiar dacă vrem să o întemeiem pe argumente anatomice, fiziologice, nu avem nevoie de nimic mai mult decât știința actuală și voința, buna-voință de a observa cu adevărat fenomenele sufletești. Cel care nu expune experiențele care se fac cu creierul omenesc, așa cum se petrece în prezent din partea științei oficiale, ci care, fără prejudecăți, verifică într-adevăr ceea ce oferă fiziologia și biologia creierului omenesc, acela găsește că ceea ce tocmai am spus eu este bine fundamentat științific. Și dacă oamenii nu s-ar mulțumi cu toate acele fleacuri cu care se îndeletnicesc în ziua de azi în universități pentru a cerceta tot felul de lucruri în laboratoarele psiho-fiziologice, pentru că anatomistii nu au gânduri, ci în locul acestora se așează la aparate pentru a maltrata mai întâi viața sufletească a studenților și apoi să o cerceteze, deci dacă oamenii nu s-ar mulțumi cu acestea, atunci s-ar putea ajunge într-adevăr la observarea vieții sufletești și ar dobândi atunci și o noțiune despre neconținută naștere și moarte din însăși viața sufletească omenească, despre acea metamorfoză care nu este decât o amplificare a metamorfozei în sensul lui Goethe. Dar știința actuală nu a reușit până în ziua de azi, după o sută de ani, nici măcar să înțeleagă metamorfoza goetheanistă, darmite să ducă într-adevăr mai departe un asemenea gând care a fost înmănat cândva omenirii.

Astfel de gânduri, cum am încercat să le schițez ieri, nu sunt altceva decât Teoria metamorfozei a lui Goethe, dusă mai departe. Toate

acestea sunt lucruri care pot fi constatate, fără să intervină vreo conștiință clarvăzătoare. Pentru aceasta este nevoie doar de știință reală și observare sufletească. Dacă, dimpotrivă, în locul multiplexelor aberații la care îi duce pe oameni știința oficială, s-ar aduce un număr de studenți și studențe la a înțelege astfel de lucruri, atunci drumul nu ar mai fi lung pentru a imprima într-adevăr știința spirituală culturii omenești. Căci tocmai astfel de gânduri, care pot fi stabilite astăzi științific – la care pentru a le face rodnice pentru viața sufletească nu este necesar nimic altceva decât buna voință de a observa cu adevărat, și faptul de a avea gânduri –, asemenea concepte, asemenea reprezentări ar putea constitui puntea de la știința senzorială exterioară înspre știința spirituală, care nu se răspândește nu din motivul că nu ar fi de înțeles pentru acei oameni care nu au clarvedere; ci din cauza brutalității atitudinii științifice prezente, așa ceva, care pășește ca nou în existență nu se poate deloc răspândi. Nu dăunează cu nimic – aceasta este convingerea mea – dacă uneori spunem lucrurilor pe nume, le numim după numele lor reale și le caracterizăm așa cum sunt. Putem spune deja: Și mai important decât ca un asemenea gând să se răspândească ca gând, este efectul gândului asupra vieții sufletești omenești. Anume, este mult mai puțin important ce fel de gânduri avem, decât ce forțe trebuie să folosim pentru a înțelege un gând sau altul. Starea sufletească omenească trebuie să fie cu totul alta, dacă omul are un gând complet mort al așa-numitei științe actuale, sau înțelege un gând viu al științei spirituale. În cazul celei din urmă, în cazul gândului viu al științei spirituale, este solicitat interior întregul om, este însuflețit lăuntric și încadrat în Cosmos; în cazul celor pe care le produce de multe ori știința actuală, în special atunci când trece dincolo de sfera ei îngustă, omul este împins sufletește afară din contextul cosmic.

Acest lucru trebuie recunoscut. Dar este totodată ceea ce trebuie într-adevăr adus omenirii de către știința spirituală. Căci tocmai acolo unde lucrurile încep să devină importante pentru viața nemijlocită, de exemplu în educație, învățământ și în toate cele legate de acestea, este de o importanță nelimitată ca acele concepte vii, care intervin direct în viață, să poată cuprinde sufletele omenești. Atunci, pentru sufletul însuși, care va putea privi astfel lucrurile, va rezulta care sunt sarcinile, ce anume este esențial în intervenția științei spirituale pentru întreaga

cultură spirituală a timpului nostru. Acest aspect ar trebui înțeles de fapt în primul rând, în întreaga sa semnificație și importanță. Abia atunci am putea vedea cât de necesar este să privim nepărtinitor la gândirea aproape întru totul sucită care se află uneori la baza actualei practici de viață. Simptomele acestei gândiri sucite nu sunt deloc ușor de sesizat.

Ieri am atras atenția asupra unui fapt^[3]. Este deja necesar și în practica noastră să nu se dezvolte deloc ceea ce s-ar putea numi: delăsarea gândirii, indolența gândirii. Căci gândiți-vă numai ce ar fi dacă s-ar dezvolta la noi delăsarea gândirii! În ultima vreme pretutindeni unde am putut conferența^[4], în toate direcțiile, am adus laude cărții lui Oscar Hertwig^[5]: «Devenirea organismelor». Am numit-o cea mai bună lucrare științifică din ultimul timp. Nu am fost deloc reținut, pentru că s-a întâmplat o dată ca un om care se află în vârful metodelor științifice ale timpului său, să aibă inițiativa de a desluși darwinismul, de a-l împinge înapoi în granițele sale. Am putut fi de acord cu el până la ultima pagină. Acum a apărut ultima carte a lui Oscar Hertwig: «În apărarea darwinismului etic, social, politic». Și după cum am indicat deja^[6], ai vrea să găsești într-adevăr cuvinte pe cât posibil de caustice față de îngustimea de minte, mărginirea, banalul și nonsensul acestei cărți. În acest caz cercetătorul natural-științific părăsește domeniul propriu îngust și rostește prostii din belșug. Și eu am dat un exemplu^[7], am menționat faptul că bunul om spune despre metodele natural-științifice următoarele: La urma-urmelor, orice știință a naturii^[8] ar trebui construită după modelul astronomiei. – Desigur că el nici nu este original; Du Bois-Reymond^[9] a spus-o deja în anul 1872, atunci când a vorbit despre alcătuirea lumii atomilor. Dar gândiți-vă numai la faptul că realitățile din jurul nostru ar trebui să fie observate; însă s-ar impune drept model teoria astronomică, care este cât se poate de îndepărtată de om! Din punct de vedere logic, nu are mai multă valoare decât atunci când unei familii care înoată în sărăcie undeva, la țară, ai vrea să-i faci inteligibilă viața interioară a acestei familii spunând: Nu ai voie să înțelegi cum se comportă în familia ta, tatăl și mama, fiul și fiica, ci după cum este viața într-o casă de conți; de acolo poți vedea modul în care trebuie să fie configurate legile familiale! – Dar oamenii trec peste astfel de lucruri atunci când le citește, nu le dau atenție. – Dar la noi este necesar să se dea atenție unor

astfel de lucruri. La noi nu este îngăduit să existe o credință pe bază de autoritate, și nici pat de lenevit. Nouă ne este clar că dacă am formulat o dată o judecată asupra unui om, nu ne este îngăduit ca după aceea să putem conta pe tot ceea ce ar putea veni de la acel om. Aici se pune problema altfel și acest lucru trebuie să fie efectuat practic până în detaliile conduitei. De aceea, nimeni nu are dreptul să se mire dacă una din lucrările lui Oscar Hertwig este o dată înălțată până la cer, iar următoarea dată o alta cufundată până la iad; căci aceasta trebuie să se întâmple; dar noi trebuie să ne deprindem cu a privi viața fără prejudecăți. Căci cine nu exersează în această privință, pe de o parte nu observă deloc cum sunt faptele nemijlocite și pe de altă parte nu observă unde poate găsi intrarea spre lumea spirituală. Aș vrea să vă dau un mic exemplu în acest sens. Nu știu câți oameni vor fi observat lucrurile, dar să le fi observat în așa fel încât să extragă într-adevăr din aceasta aplicarea practică în viață.

Cu ceva timp în urmă a apărut în «Berliner Tageblatt» un articol de Fritz Mauthner¹⁰, în care acesta combate într-un mod incredibil de banal, superficial, un om care a scris o carte¹¹, în care a vorbit, printre altele, și despre horoscopul lui Goethe. Criticul limbajului¹², Fritz Mauthner, a scris coloane lungi, extrem de mulțumit de sine, încercând să arate câtă nedreptate comite acest om față de prezent, prin aceea că într-o carte, care a mai și apărut într-o colecție atât de populară ca «Din natură și lumea intelectuală», a scris despre horoscopul lui Goethe și altele asemănătoare. Relativ la acest articol al lui Fritz Mauthner dobândești sentimentul: Totuși, este într-adevăr puțin prea multă platitudine în el. Dar făcând abstracție că autorul acestei cărți din colecția «Din natură și lumea intelectuală» este de fapt un învățat de categorie relativ medie al timpului actual, nu prea poți înțelege că în acea carte s-ar afla ceva de care ar trebui să te scandalizezi în mod deosebit. Pentru că de fapt nu știi deloc de ce s-a scandalizat Fritz Mauthner. Este cu atât mai puțin de înțeles întrucât autorul acestei cărțului ia peste picior pe toți oameni care iau în serios lucrurile tratate acolo, și practic Fritz Mauthner se îndreaptă împotriva acestui om numai din cauză că vorbește despre horoscop. Or, același om care a scris acea cărțule¹³, a dat explicații cu privire la aceasta și a clarificat în «Berliner Tageblatt» că el nici nu s-a gândit vreodată să susțină astrologia. Așadar omul făcuse tot ceea ce putea cere Fritz Mauthner

conform funcției sale. Cei doi sunt într-un tot de acord, dar, cu toate acestea, Fritz Mauthner s-a năpustit asupra omului considerând că fiind ceva extrem de periculos din punct de vedere social să apară o astfel de carte într-o astfel de colecție. Și «Berliner Tageblatt» face în această privință observația că, de fapt, nu poate găsi că Fritz Mauthner nu ar fi înțeles lucrurile corect, și că, dimpotrivă, este într-un tot de acord cu ceea ce a scris Mauthner.

Acesta este doar un exemplu deosebit de frapant pentru acel grad de debilitate spirituală care, de fapt, se află deja la baza tuturor acestor lucruri. Dacă, pe de altă parte, avem în vedere cât de mult este, de fapt, viața amalgamată cu ceea ce se exprimă în astfel de jurnaliști, în astfel de activități spirituale inferioare, ajungem deja la gândurile ce caracterizează cultura spirituală actuală. Și chiar trebuie să avem aceste gânduri. Acest lucru este necesar dacă vrem să dobândim înțelegere față de sarcinile pe care le poate avea, de fapt, direcția spiritual-științifică. Ceea ce trebuie să știm mai presus de toate este că lucruri precum ipocrizia, minciuna, sunt puteri reale, și să nu ne putem imagina ipocrizie mai mare decât atunci când se petrece așa ceva: Unul scrie o carte despre astrologie, altul se repede asupra lui pentru că nu vrea ca cineva să scrie despre asta; iar cel dintâi se justifică prin aceea că spune: Măi, nu făceam decât să mă amuz cu asta. – Dacă ar fi spus de la început: Nu fac decât să mă amuz cu faptul că relatez aici și despre horoscopul lui Goethe, atunci Mauthner ar fi fost satisfăcut.

Lucrurile sunt într-un tot serioase și sunt legate de cele mai serioase curente din prezent, în special de ceea ce trebuie de asemenea văzut: că știința spirituală trebuie cu necesitate să fie dificilă în prezentul nostru, pentru a răzbate, pentru a realiza într-un fel sau altul ceva din ceea ce este de datoria ei să realizeze. Ea necesită, într-adevăr, o gândire puternică și curajoasă, și pe lângă întreg conținutul ei este necesar să vă familiarizați cu ideea că știința spirituală necesită o gândire puternică și curajoasă. Iar acestei gândiri puternice și curajoase i s-a luat de multe ori pământul de sub picioare. Modul în care i s-a luat pământul de sub picioare conduce, în orice caz, din nou la a înțelege ceva: că la această subminare nu au fost active numai entități terestre, umane, ci că de secole sunt la muncă în acest sens marile puteri ahrimanice din omenire. Dintre toate lucrurile care au fost întreprinse de entitățile ahrimanice pentru a aduce omenirea într-

o asemenea confuzie, din care trebuie din nou regăsită lumina, face parte în primul rând și acela că au adus oamenii la a nu mai vedea că tot ceea ce este material își are rădăcinile în spiritual, și că tot ceea ce este spiritual vrea să se reveleze material. Lumea a fost ruptă, cele ce aparțineau unul altuia, care formau un tot, au fost separate. Mai presus de toate, dacă cuprindem cu privirea aspectele istorice ale curentului creștin neîntrerupt – nu ale creștinismului –, găsim acolo puteri ahrimanice, care acționează prin omenire, lucrând foarte mult în această dezvoltare creștină. Ar trebui să dăm atenție, printre multe altele, unui aspect: separarea a ceea ce este Soarele și forța solară pe de o parte, și ceea ce este Christos și forța lui Christos pe de altă parte. Dacă nu va fi din nou recunoscută corelația dintre Soare și puterea solară și Christos și puterea lui Christos, atunci lumea nu va putea fi întotdeauna conectată ușor la spiritual. Dar în aceasta constă chiar una din principalele sarcini ale științei spirituale, aceea de a descoperi într-un alt mod – în modul care corespunde spiritualizării omenirii cu Misteriul lui Christos – din nou marea taină solară, care încă nu putea fi taina lui Christos în timpurile de dinaintea Misteriului de pe Golgota, dar care apoi a devenit totodată taina lui Christos. Iulian Apostatul ¹⁴ cunoștea Misteriul Soarelui numai în forma veche; el încă nu înțelegea că era Misteriul lui Christos. Acesta a fost tragicul său destin, tragicul destin că a căzut pradă amăgirii istorice de a împărtăși omenirii taina puterii spirituale a Soarelui. Aceasta a dus ulterior și la faptul că a fost ucis în campania sa din Persia.

Trebuie să mai consemnăm însă în secolul XIX încă o acțiune spirituală întreprinsă de puterile ahrimanice pentru a nu lăsa omenirea să știe ceea ce spun eu acum: Misteriul Soarelui în legătura sa cu alte Misterii. De aceste lucruri trebuie de asemenea să fim conștienți. Menționez acum ceva care, dacă nu l-aș menționa în fața unor oameni pregătiți, ci într-o reuniune științifică sau în ceva asemănător, ar fi desigur considerat nebunie. Dar nu contează. Contează să spunem adevărul; căci dacă noi înșine sau ceilalți sunt nebuni este un diferend care nu trebuie să fie soluționat acum în discuția noastră. Abia în secolul XIX a apărut practic o reprezentare care domină în ziua de azi întreaga știință și care, dacă va domina într-o măsură și mai mare decât în prezent, nu va lăsa niciodată să câștige teren reprezentări sănătoase despre viața spirituală. Dintre ideile răspândite în ziua de azi relativ la

principiile de bază ale fizicii și chimiei, face parte și ideea de bază a conservării forței, a conservării energiei, așa cum este ea susținută în ziua de azi. Puteți cerceta pretutindeni și veți auzi că se spune că forțele se transformă doar. Exemplele date sunt, desigur, justificate peste tot în detaliu. Atunci când trec cu mâna peste masă și apă, aplic presiune, dar forța folosită nu este consumată prin acesta, ci presiunea se transformă în căldură. Așa se transformă toate forțele. Are loc o transformare a forței, a energiei. „Conservarea materiei și a forței” este un slogan care a pus stăpânire pe tot ce gândește științific în ziua de azi. Faptul că nimic nu se naște și nu pierde în privința materiei și în privința energiei, a forțelor, este considerat axiomă. Dacă este menționată în granițele sale, nu putem avea nimic împotriva. Dar în știință ea nu este indicată în granițele sale, ci în așa fel încât din ea se face o dogmă, o dogmă științifică.

Exact în secolul XIX s-a cristalizat o ciudată practică ahrimanică de pierdere a fineții reprezentărilor, de a le face mai grosiere. Atunci a apărut un tratat admirabil, minunat al lui Julius Robert Mayer ^[15] despre conservarea energiei. Acest tratat, care a apărut în anul 1842, a fost respins pe atunci de majoritatea spiritelor dătătoare de ton ale Germaniei; el a fost considerat diletant. Julius Robert Mayer a fost chiar închis mai târziu într-un ospiciu. În ziua de azi știm că el a făcut o descoperire științifică fundamentală. Dar acest lucru nu a avut efect. Căci se poate dovedi ușor că aceia care îl menționează relativ la această lege științifică, nu l-au citit ei înșiși. Există o istorie a filosofiei de Ueberweg ^[16] în care este menționat și Mayer; acolo se vorbește despre el în câteva rânduri. Dar cel care citește aceste câteva rânduri știe imediat: acest istoric clasic al filosofiei, pe care trebuie să-l tocească toți studenții, nu a citit nimic din el, pentru că altfel nu putea să scrie o asemenea ineptie ca aceea pe care trebuie să o tocească studenții. Însă chestiunea nici nu a trecut în sufletele omenești în modul spiritual subtil în care este tratată de Mayer, ci într-un mod cu mult mai grosier. Și aceasta provine în primul rând de acolo că în știință nu au fost preluate gândurile lui Robert Mayer, ci acelea ale fabricantului englez de bere Joule ^[17] și ale fizicianului Helmholtz ^[18], cu abandonarea completă a gândurilor lui Julius Robert Mayer. Dar în ziua de azi nu se consideră necesar să se ia în considerare aceste lucruri. Această situație ar trebui cunoscută și în instituțiile noastre de

învățămant superior. De asemenea, ar trebui să se afle acolo și de ce darwinismul s-a răspândit atât de rapid. Căci, credeți-mă că dacă această carte a lui Darwin¹⁹ «Despre originea speciilor prin selecția naturală» ar fi apărut pur și simplu așa cum apare o carte pentru public, ea nu ar fi cuprins așa toate cercurile populare, și păreri expuse nu ar fi fost ridicate până la cer. Nu, la ceea ce stă de fapt la baza darwinismului se lucrase deja anterior. Anume, în anul 1844, așadar cu mult timp înaintea lui Darwin, a apărut o carte compilată²⁰ din diverse altele, care în cel mai banal mod enumeră toate acele lucruri pe care le-au spus Lamarck²¹ și alții. A fost o întreprindere livrescă pur speculativă, pe care a publicat-o Robert Chambers în Edinburgh, deoarece se știa că se poate conta pe instinctele secolului XIX și așa ceva poate fi acceptat. Și în această atmosferă așa pregătită și-a pus Darwin ideile. El doar a aplicat și combinat ce a preluat de la Lamarck cu teoria selecției; căci practicienilor englezi le erau cunoscute de mult aceste lucruri. Întrucât mai înainte apăruse o carte: «Lemnul de construcție a corăbiilor și cultura pomilor» de Patrick Matthew²², în care teoria selecției este exprimată în mod deschis. – Căile pe care au pătruns aceste lucruri în cultura secolului XIX ar trebui să fie descoperite. Istoria, așa cum este ea prezentată, este un mit, o ficțiune, o mare ipocrizie în majoritatea domeniilor. Este vorba să cuprindem într-adevăr cu privirea ceea ce s-a petrecut realmente. Pentru că este altceva dacă tânărul știe că are de a face cu o realitate științifică sau este vorba de gândurile fabricantului englez de bere Joule. Este altceva pentru el să știe că ceva a fost stabilit prin toate considerațiile științifice ale secolului XIX, sau are de a face cu o întreprindere a editorului edinburghez Robert Chambers. Aceasta duce în modul corect la adevăr. Mai presus de toate, omenirea trebuie să se focalizeze pe adevăr.

Această idee a imperisabilității absolute, nu relative, a materiei și a forței împiedică – ar putea fi constatată fiziologic în ziua de azi, și numai dogma conservării energiei îi oprește pe oameni să o facă – recunoașterea locului în care substanța dispare cu adevărat în neant și începe o nouă substanță. Și acest unic loc din lume – dar în care sunt multe locuri – este organismul omenesc. Prin organismul omenesc substanța nu trece pur și simplu, ci în timpul procesului care se trăiește sufletește în sinteza dintre a fi conceput și a muri, se desfășoară

corporal faptul că anumite substanțe pe care le asimilăm dispar realmente, că forțe pier și sunt create din nou. Acele lucruri care intră în considerare aici au fost de fapt observate în timpuri mai vechi. Dar acestor observații nu li se acordă nicio valoare. Studiați cu atenție circulația sanguină din interiorul ochiului: Cu instrumentele care în ziua de azi deja sunt suficient de desăvârșite pentru a putea vedea și exterior așa ceva, se poate dovedi pur exterior, fizic, din circulația sanguină, ceea ce tocmai am exprimat. Căci se va putea arăta că sângele intră într-un organ de la periferie, dispare în interiorul organului și este din nou creat din el, pentru a curge înapoi, astfel încât nu avem de a face cu un circuit sanguin, ci cu naștere și pieire. Aceste aspecte există, dar reprezentările dogmatice ale științei actuale împiedică vederea a ceea ce este important în privința lor. De aceea oamenii în ziua de azi sunt împiedicați să observe în realitatea lor anumite procese.

Ce înseamnă pentru știința actuală când mor oamenii, când mor ca ființe pur fizice? Nu se dă nicio atenție acestui fapt în știință. Altfel, oamenii dau suficientă atenție morților pentru că cei vii le sunt inaccesibili, dar în știință nu se dă atenție muririi, faptului ca atare de a muri. Despre faptul că în rest oamenii se preocupă de morți mi-a fost relatat ieri un exemplu. În anul 1889, Hammerling^[23] a fost înmormântat provizoriu la Graz. Ulterior urma să fie transportat într-un alt cavou. În timpul transferării de la cavoul provizoriu la cel ulterior i-a dispărut craniul. Craniul nu mai era acolo. Respectivul domn, care mi-a povestit, a mers pe firul lucrurilor și a reieșit că la muzeul Universității a fost făcut un mulaj în ghips al craniului. Craniul, împachetat în hârtie de ziar, stătea acolo într-un loc, și numai de aceea a ajuns înapoi în mormânt, la restul trupului, pentru că atunci chestiunea a fost descoperită. – Așadar oamenii se preocupă de morți, dar nu de faptul morții. Iar acest fapt al morții duce totodată la înțelegerea a ceea ce este important. Anume, pulberea umană – am indicat aceasta deja într-una din ultimele noastre considerațiuni^[24] – parcurge căi cu totul speciale. Eu am indicat că de fapt ea încearcă să meargă pe o cale ascendentă. Realmente, pulberea care provine din om, spre deosebire de altă pulbere, s-ar pulveriza în întregul Cosmos, indiferent dacă un cadavru este incinerat sau putrezește, dacă nu ar fi cuprins de forța solară, de forța care se află în Soare. În realitate, forța

care lucește la suprafața pietrei strălucitoare, sau atunci când vedem culorile plantelor, este doar *una* dintre forțele Soarelui; este acea forță pe care Iulian Apostatul a numit-o Soare vizibil. Apoi avem Soarele invizibil, care se află la baza celui vizibil, la fel cum se află sufletul la baza organismului omenesc fizic exterior. Această forță care, desigur, nu slăbește odată cu razele eterice fizice, ci care abia înlăuntrul lor trăiește din nou, această forță însuflețește într-un mod cu totul deosebit pulberea omenească, cum nu însuflețește în rest nimic, nici pulberea minerală, nici pe cea vegetală și nici pe cea animală. O interacțiune continuă are loc post-mortem între ceea ce rămâne pur exterior, corporal, din om, și forțele care radiază în jos de la Soare. Cele două se întâlnesc. Forțele care radiază în jos, pentru a deplasa pulberea omenească, sunt acele forțe pe care le descoperă omul după moarte – acum ca individualitate spiritual-sufletească. În timp ce noi, fiind încarnați în trupul fizic, vedem Soarele fizic, omul mort, după ce a trecut prin poarta morții, descoperă Soarele mai întâi ca fiind acea ființă cosmică ce însuflețește aici, jos, pe Pământ, pulberea omenească. Aceasta este o descoperire pe care o face cel mort printre descoperirile generale pe care le face după moarte. El învață să cunoască întrețeserea forței solare, a forței solare sufletești, cu pulberea omenească. Și abia cunoscând această țesătură dintre pulberea omenească și forța solară, el învață să cunoască taina reîntropării văzută din cealaltă parte, pregătind următoarea încarnare, țesând din Cosmos următoarea încarnare. Și în afară de aceasta, el învață să cunoască din cealaltă parte anumite fapte pe care se bazează taina reîncarnării, despre care vom vorbi în perioada următoare.

Aceasta ne duce din nou la a dobândi o noțiune despre cât de diferite sunt reprezentările vieții interioare ale sufletului omenesc, după ce sufletul a trecut prin poarta morții, în comparație cu trăirile pe care le are sufletul aici. Aceste trăiri, experiențe de după moarte sunt diferite în ceea ce privește întreaga configurație a sufletului. Așa cum noi aici alternăm între somn și veghe, tot așa alternează și cel mort între diferite stări de conștiință. Eu am atras deja atenția aici, în aceste conferințe, asupra acestui lucru, dar vreau să îl mai caracterizez încă o dată pe scurt dintr-un alt punct de vedere.

Noi trăim aici, printre altele, în gânduri, lăuntric sufletește. Omul mort pășește într-o realitate. Ceea ce pentru noi sunt simple gânduri,

este această realitate pentru el. Pe când noi în viața fizică, percepem lumea exterioară minerală, vegetală, animală, și avem în aceasta propria noastră lume fizică, cele din care noi trăim doar umbra lor în gândire, pentru cel mort există acolo de îndată ce a trecut prin poarta morții. Și această lume în care intră el se raportează în mod real la lumea fizică așa cum se raportează aici obiectele la umbre. Noi nu avem în gânduri decât umbrele celor pe care le trăiește cel mort. Dar cel mort le trăiește altfel decât trăim noi gândurile. El trăiește altă experiență în privința gândurilor decât omul de aici, cel puțin în epoca noastră actuală. În mod obișnuit, omul visează în privința gândurilor. Dar omul mort trăiește experiența: În timp ce el gândește, așadar trăiește în gânduri ca realitate, el devine, crește, prosperă; în aceeași măsură în care părăsește gândurile, nu mai trăiește în ele, el întoarce procesul în sensul opusul, devine mai slab, mai sărăcăcios. Nașterea și pieirea înseși sunt legate în viața de după moarte de trăirea-în-gânduri și trăirea-în-afara-gândurilor. Dacă aici ar sta lucrurile așa, că oamenii care nu vor să gândească ar deveni mai slabi, s-ar arăta o lume ciudată. Dar noi trăim numai umbrele inactive ale gândurilor, care nu au efecte reale. Cel mort trăiește gândurile ca realități; acestea îl hrănesc, sau îl emaciază în existența sa sufletesc-spirituală. Și acest timp în care gândurile îl hrănesc sau îl mistuie este totodată timpul în care el își dezvoltă viața sa de percepție suprasensibilă. El vede cum gândurile se revarsă în el și cum pleacă apoi din nou. Nu este o astfel de percepere cum avem în conștiința noastră obișnuită, în care nu avem decât percepții finite, terminate, ci este un flux continuu al vieții de gândire care ne străbate și care se unește mereu cu propria noastră ființă. Oricât de multe lucruri vede omul fizic pe Pământ, după aceea, după ce a văzut totul, el este totuși exact la fel alcătuit, numai că după aceea în majoritatea cazurilor știe ce a văzut anterior, însă el nu s-a modificat prea mult în organizarea sa. La cel mort, lucrurile stau altfel: el se vede în permanență în continuă schimbare odată cu cele pe care le percepe. Aceasta este una dintre stări: această percepere a curgerii înăuntru și curgerii în afară a unui flux viu de gânduri. Cealaltă stare este că aceasta încetează, și are loc o conștientizare liniștită a ceea ce a curs astfel prin el: o amintire mai intensă, o amintire care nu este amintirea noastră abstractă, ci care este iarăși în corelație cu întregul proces de devenire. Aceste două stări alternează. De aceea sunt morții

receptivi propriu-zis numai la astfel de gânduri care le sunt aduse din modul de gândire spiritual-științific sau spiritual. De fapt, natura gândurilor pe care le au în mod obișnuit oamenii actuali, abia dacă pătrunde până la morți, și natura gândurilor care pătrunde până la morți nu prea este agreată de oamenii actuali. Oamenilor actuali le plac gândurile pe care le pot obține cumva din lumea din afară. Însă gândurile pe care le avem numai prin faptul că trebuie să le dezvoltăm lăuntric, care au așadar deja lăuntric sufletește o urmă din ceea ce au gândurile de după moarte, această mobilitate, această viață nu sunt agreate. Acest lucru este mult prea greu pentru oamenii actuali. De aceea și pot oamenii, atunci când stau frumos în laborator având un microscop, și la microscop celule, pot face secționarea corespunzătoare și observa secțiunea, sau prelucra într-un anumit mod alte observații. Apoi pot scrie niște cărți așa excelente ca Oscar Hertwig: «Devenirea organismelor». Dar în clipa în care încep să gândească, pot scrie cărți atât de lipsite de sens, ca actualul Oscar Hertwig. Singura deosebire este că pentru o carte cum este cea de-a doua carte a sa nu ar fi fost necesare cadavre de gânduri. Pentru cărțile de științele naturii sunt necesare doar cadavre de gânduri; pentru cărți de tipul al doilea ar fi fost necesare gânduri vii. Pe acestea, el nu le are! Însă acest lucru este necesar, să iubești într-adevăr astfel de gânduri, să poți trăi în ele. Căci în clipa în care, ca om rămas aici, vrei să crezi într-adevăr o punte înspre cel care a trecut prin poarta morții și cu care ai fost legat karmic, în clipa aceea ai nevoie măcar de o atitudine interioară înclinată înspre viața în gânduri. Când cineva are această tendință, atunci gândurile celui rămas pe Pământ sunt într-adevăr pentru cei morți un plus deosebit pentru viață și schimbă mult, enorm de mult din existența acelor oameni care se află între moarte și o nouă naștere. Dar desigur că dacă în sufletele omenești ar trăi un sentiment nedefinit privind tot ceea ce morții consideră că ar trebui să fie altfel pe Pământ decât este, atunci cei vii ar fi prea puțin fericiți la acest gând. Un asemenea sentiment nedefinit există. Oamenii se tem că părerea morților ar putea să iasă la iveală în privința multor lucruri pe care oamenii în viața fizică le gândesc și simt, le fac sau intenționează. Numai că această teamă nu devine conștientă; dar ea îi ține pe oameni prinși în materialism. Căci inconștientul, chiar dacă nu devine conștient, este totuși activ. Trebuie cu acest curaj al

gânditorului să însușești nu numai ceea ce este viață conștientă de reprezentare, ci și cele mai profunde adâncuri ale ființei omenești. Acest lucru trebuie spus iar și iar, dacă e ca știința spirituală să fie abordată cu o seriozitate deplină. Căci nu se pune problema ca omul să priceapă o frază sau alta, să găsească una sau alta interesante sau importante pentru el, ci ca toate detaliile, așa cum un organism se compune din îmbinarea laolaltă a multor detalii, să se reunească pentru om într-o constituție generală a sufletului, care pentru timpul nostru poate fi caracterizată numai așa cum am încercat să o fac din cele mai diferite puncte de vedere. Este într-un tot necesar să se găsească câțiva oameni în prezentul nostru, care să știe să ia în serios știința spirituală din acest punct de vedere: că ea oferă timpului nostru o viață de gândire vie, mobilă, astfel încât nimeni să nu se năpustească asupra altuia cu toate că ei sunt într-un tot de acord, așadar și că nu este nici un motiv de ceartă atunci când cineva spune ceva despre horoscop. Căci atunci chestiunea nu este privită așa cum trebuie.

Un timp în care domnește o asemenea stare sufletească generează încă multe altele care pornesc de la ea. Din păcate, putem indica doar ușor în această direcție, dar ar trebui să fie creată și posibilitatea de a lua în considerare cu adevărat ceea ce se află la baza acestui timp, manifestându-se într-un mod atât de catastrofal. Unii oameni încep în ziua de azi să aibă gânduri serioase. Dar se vede cât de greu este pentru oameni să treacă dincolo de atitudinea nesinceră față de Univers și de omenire, de care sunt stăpânite sufletele în ziua de azi, împiedicându-le să fie obiective. În câte locuri nu apare la lumina zilei problema pe care eu am atins-o azi doar în treacăt, și pe care o voi expune în continuare în perioada următoare, problema: Ce poziție a avut de fapt creștinismul de-a lungul secolelor și mileniilor, încât a acționat timp de secole, în curând chiar de milenii, și totuși a făcut posibilă situația actuală? – Problema s-a pus în diverse locuri. Dar se vede că materialul documentar pentru a răspunde la ea încă nu se află între ceea ce omenirea în ziua de azi numește considerații științifice, religioase sau în alt altfel alcătuite. Aceste materiale vor putea fi furnizate abia de știința spirituală. Căci este totuși o întrebare foarte serioasă: Cum să se raporteze omul în prezent la creștinism, de vreme ce acest creștinism a acționat un timp îndelungat de-a lungul secolelor, dar a putut totuși îngădui această situație din ziua de azi? Cei mai ciudați

sunt, în orice caz, acei oameni care cer să se revină la vreuna din formele creștinismului care au existat înainte de această situație, oameni care așadar nu au nici un simț pentru faptul că dacă ne întoarcem la ele, același lucru care este acum trebuie să rezulte din ele. Acești oameni precis nu vor vedea cu ușurință că în viața noastră spirituală trebuie să intervină un Nou radical și intensiv. Despre aceasta vom vorbi în continuare data viitoare.

CONFERINȚA a VI-a

Berlin, 14 mai 1918

Știința spirituală ar trebui mai întâi de toate să fie abordată, de către aceia care o cunosc deja de o vreme mai îndelungată, în sensul ca dinaintea sufletului să apară și cum poate fi știința spiritului activă în sensul cel mai intens pentru viața omenească. Este drept că acest lucru a fost adesea subliniat, dar tocmai această latură a esenței științei spirituale și a semnificației ei pentru timpul nostru nu poate fi accentuată suficient de des. Știința spirituală este într-un fel o știință, și cum este ea ca atare, se poate spune că în prezent este încă fragmentară, întemeiată doar parțial. Ceea ce poate deveni ea cândva, în prezent poate, desigur, să fie aici numai în primele ei începuturi.

Ceea ce am eu în vedere cu aceasta, este știința spirituală în privința conținutului ei. Prin ea se poate afla ceva despre ființa omului, despre personalitatea suprasensibilă a omului, în măsura în care aceasta își are totodată viața dincolo de porțile vieții fizice, care sunt aici: nașterea sau conceperea și moartea. Se poate afla, de asemenea, prin această știință spirituală, ceva despre evoluția Pământului și a Universului, despre corelațiile dintre această evoluție a Pământului și Universului cu omul, ș.a.m.d. Așadar prin știința spirituală se poate satisface dorința de cunoaștere omenească într-un mod cu mult mai cuprinzător și multilateral decât este posibil acest lucru prin știința sensibilă exterioară. Se poate răspunde la întrebări care-i stau omului pe suflet ș.a.m.d.

Dar în afara acestei importanțe legate de conținutul științei spirituale mai există esențialmente și o alta. Aceasta poate fi observată dacă avem în vedere ce anume poate deveni din noi înșine, din viața noastră sufletească, din dispoziția și starea noastră sufletească atunci când ne preocupăm cu gândurile, ideile care ne vin din știința spirituală. S-ar putea chiar întâmpla – și la ce știință din decursul omenirii nu a fost așa! – ca unele lucruri din acelea care în ziua de azi pot și trebuie să fie făcute cunoscute cu deplină conștiinciozitate din izvoarele vieții spirituale ca știință spirituală, mai târziu să trebuiască să fie corectate prin progresul ulterior al înseși științei spirituale, sau să apară într-o altă formă. Atunci, probabil că într-o

parte sau alta a acestei științe spirituale să fie un alt conținut. Dar ceea ce poate deveni ea pentru starea noastră lăuntrică, pentru constituția sufletului nostru prin ideile ei, prin gândurile ei, nu va fi prejudiciat prin acest fapt, și acest lucru este esențialmente legat de anumite însușiri fundamentale tocmai ale timpului nostru actual. Astăzi vrem să cuprindem cu privirea anumite însușiri fundamentale ale timpului nostru, în special în legătură cu starea sufletească a omului. Vrem să rămânem în această privință la cele mai importante patru activități sufletești, pe care le cunoaștem bine din considerațiunile noastre: la perceperea de către om cu referire la procesele senzoriale exterioare, la reprezentare, prin care prelucrăm apoi aceste impresii senzoriale exterioare, la simțire și la voință. În percepere, reprezentare, simțire și voință se desfășoară viața noastră sufletească de la trezire până la adormire.

Mai întâi percepția. Putem, cu ochiul sufletesc devenit mai ager prin știința spirituală, observa ceea ce s-a format în mod necesar – ceea ce spun eu acum nu este o critică, ci numai o caracteristică – în decursul ultimelor trei-patru secole ca însușire culturală fundamentală a sufletului omenesc, în țările care intră în considerare pentru noi. Ne întrebăm care este aceasta. Este suficient să fii chiar și un observator superficial al vieții și vei găsi că în privința capacității de percepție, așadar în privința relației nemijlocite a sufletului cu lumea exterioară prin simțuri, oamenii au ajuns pe punctul că le trebuie impresii tot mai vii, mai intense, mai fascinante, pentru a fi satisfăcuți în privința percepției senzoriale. Pentru aceia dintre dumneavoastră care sunt mai în vârstă este suficient doar să privească înapoi, în tinerețea lor. Comparați câteva dintre fenomenele vieții din tinerețea dumneavoastră – cu cât vă întoarceți mai mult în urmă, cu atât este mai evident – pe care le-ați putut percepe în jurul dumneavoastră, cu unele din fenomenele similare ale vieții de acum, și întrebați-vă în ce măsură a dobândit supremație ceea ce se numește imboldul, înclinația spre senzational. Ce este, de fapt, acest senzational? El se bazează pe faptul că în ziua de azi omul are nevoie de impresii pur senzoriale cu efect puternic, exagerat și care se schimbă rapid pentru a fi captivat de lumea exterioară. El vrea să fie captivat de lumea exterioară, vrea să fie prins, fascinat. Senzationalul a devenit preponderent într-o măsură neobișnuită. Dar de aceasta este legat ceva important. Prin creșterea,

extinderea excesivă al senzaționalului, se modifică și forța și energia Eului uman. La a înțelege aceasta, despre ce anume este vorba aici, poate duce, în fond, numai știința spirituală, pentru că ea arată ce este, de fapt, perceperea lumii exterioare.

Dacă parcurgeți literatura filosofică, nu veți găsi nimic despre care să se vorbească mai mult decât despre esența percepției exterioare sau a senzației, așa cum mai este ea numită. S-au elaborat toate teoriile posibile cu privire la a ceea ce este de fapt senzația, percepția, în cadrul vieții omenești sufletesc-corporale. Asupra lor nu este nevoie să vă dau explicații. Dar trebuie să mă refer la ce spune știința spirituală în această privință.

Am indicat deja – chiar și aici, la Berlin, într-o conferință publică ¹ – că dezvoltarea natural-științifică din secolul XIX și până în zilele noastre a realizat lucruri mari, mari în privința înțelegerii anumitor corelații perceptibile senzorial ale lumii exterioare. Dar ea își reprezintă îndeosebi evoluția omului mult prea liniar, mult prea simplu. Ea își reprezintă pur și simplu: Au existat cândva numai animale inferioare, apoi au existat animale superioare lor, mai înalte, apoi din nou altele mai înalte, și din acestea s-a dezvoltat în final omul, oarecum ca cel mai înalt animal. Totuși, evoluția omului nu este atât de simplă. Acest om – am arătat deja acest lucru de mai multe ori – care trebuie să ne apară în forma exterioară a trupului său drept o imagine a esențialității divine a Cosmosului, acest om poate fi descris, gândit, în cele mai diferite moduri. El poate fi descris, gândit, acum referitor la anumite concepții natural-științifice, astfel încât să-l împărțim în trei părți: omul-cap sau omul simțurilor – nu este chiar exact, dar deoarece simțurile principale se află în cap, se poate spune omul-cap –; apoi omul-trunchi și, în al treilea rând, omul extremităților. Dintre aceste trei membre ale naturii omenești, de fapt, numai omul-trunchi, omul inimii și al plămânilor, este alcătuit așa cum îl gândesc științele naturii de astăzi. Omul-cap nu este de fapt cuprins într-o evoluție progresivă, ci el regresează. Capul omului încetează evoluția progresivă pe o anumită treaptă și întoarce formarea în sens invers, involuează. Mi s-a spus în repetate rânduri că o asemenea reprezentare este dificilă, și am fost întrebat cum poate fi facilitată înțelegerea ei. Am indicat în diferite locuri cum și datele exterioare ale științelor naturii, înțelese corect – numai că pentru aceasta trebuie

să fii într-adevăr om de știință, și nu după modelul anumitor savanți ai prezentului – dovedesc ceea ce spun eu: Observați ochiul omenesc și comparați-l cu ochiul animalelor aflate pe o anumită treaptă de evoluție. Nu puteți spune că în privința înfățișării exterioare, ochiul omenesc este mai complicat decât ochii animalelor aflate pe o anumită treaptă de evoluție. Căci acest lucru nu este adevărat. Există animale care în interiorul ochiului lor, acolo unde în exterior noi nu avem nimic senzorial, au de exemplu formațiunea în formă de evantai și cea în formă de coasă. Acestea sunt anumite organe în interiorul ochiului, sunt prelungiri ale vaselor de sânge în interiorul ochiului. Prin aceste prelungiri ale vaselor sanguine se realizează o coerență intimă între întreaga viață de sentiment a animalului și viața sa de percepție din ochi. Animalul simte cu mult mai intens în ochi decât simte omul în ochi. La om, formațiunea în formă de evantai și cea în formă de coasă au dispărut. Ochiul omenesc este simplificat. El nu este numai alcătuit în sensul progresului, ci este și regresat. Și așa s-ar putea dovedi până în cele mai mici elemente componente ale organizației capului omenesc, că omul, de fapt, este regresat în privința capului său, mai cu seamă comparativ cu restul naturii sale omenești, care este alcătuită în sensul evoluției.

Cineva care a considerat că și această involuție a capului ar fi o reprezentare dificilă, m-a întrebat dacă nu aş putea da niște indicii, pentru o mai bună înțelegere a ei. I-am spus că este suficient numai să se gândească la următoarele: În procesul de dezvoltare a succesiunii animalelor, care se încheie cu omul, omul o aduce iarăși înapoi, determină ca la un anumit moment acoperirea sa cu păr, în perioada fetală, să regreseze. Omul nu este acoperit cu păr, dar capul face parte, în general, dintre părțile acoperite cu păr. Faptul că în privința formării capului, omul se întoarce din nou la stadiul animal, arată totodată involuția capului. Aceasta este un indicator superficial, exterior. Cu mult mai limpede vorbesc semnele interioare. Vă rog să luați în considerare întreaga amploare a acestor fapte.

Prin faptul că acest cap este involuat, că evoluția nu continuă liniar, ci o ia înapoi în cap, este reținută înapoi în cap, prin aceasta se creează loc pentru evoluția sufletească-spirituală a omului. Acei naturaliști care susțin opinia că viața sufletească-spirituală a omului nu ar fi decât un rezultat al organizației sale fizice, aceia nu înțeleg corect propria lor

știință a naturii. Ei nu înțeleg că pentru om este necesar, pentru ca el să-și aducă în existență spiritual-sufletescul, ca organizația fizică să nu lăstărească și să înmugurească, ci ca ea să se retragă. Ea se ogoiește, se stăvilește, face loc evoluției sufletesc-spirituale. Acolo unde omul dezvoltă cel mai mult spiritual-sufletesc, dezvoltarea fizică se retrage.

Percepem lăuntric acest lucru atunci când am parcurs o evoluție sufletesc-spirituală și pur și simplu prin observarea lăuntrică primim răspuns la întrebarea: Ce sunt, de fapt, reprezentarea și percepția obișnuite? Ce este viața de veghe obișnuită, în care se amestecă reprezentarea și percepția?

În privința capului omului, percepția și reprezentarea, viața de veghe în general, este o foame. Așa de ciudat este alcătuit omul, încât, în echilibrul său interior, de la trezire până la adormire, capul, adică organizația sa interioară, flămânzește continuu în comparație cu restul trupului. Anumiți asceți, care căutau să-și intensifice viața sufletesc-spirituală, s-au folosit de aceasta: ei au lăsat întregul corp să flămânzească, crezând că procesul de înfometare, extins la întregul corp, ar trebui să producă o anumită iluminare lăuntrică. Dar aceasta este fals. Normal este ca în procesul de veghe capul nostru să fie mai puțin hrănit prin procesele interne decât restul organismului, și numai datorită acestui lucru putem noi să fim treji și să avem reprezentări, numai prin faptul că avem capul hrănit mai puțin decât restul organismului.

Acum, se pune întrebarea: Dacă noi flămânzim așa, în capul nostru, în timp ce ne dăruim acestui proces de involuție a capului – în somn se încearcă anularea stăvilirii – ce percepem noi atunci, de fapt? – Aici învățăm prin știința spirituală să diferențiem două lucruri care în practică sunt întotdeauna legate, dar care sunt două lucruri complet diferite: întâi simpla viață de veghe și apoi percepțiile exterioare și reprezentările obișnuite ale amintirii. Ce se petrece atunci când flămânzim în cap în conștiința de veghe?

În primul rând ne percepem pe de o parte Eul nostru din încarnarea precedentă. Ceea ce am adus cu noi din lumea spirituală, cele cu care am intrat în existență prin naștere sau concepere, pe acestea le percepem atunci când doar pur și simplu suntem în stare de veghe. Acestea umplu locul pe care îl face organismul. Atunci când percepem obiectele sensibile exterioare, aceste obiecte exterioare trec în locul

Eului pe care îl percepem în rest, când nu avem impresii exterioare, ci doar pur și simplu suntem treji. În viața obișnuită, aceste două lucruri sunt amestecate; percepem în permanență obiecte exterioare și ne aflăm foarte rar într-o asemenea stare sufletească încât doar suntem treji. Dar în starea noastră sufletească care este îndreptată înspre lucrurile exterioare, se amestecă mereu tendința de a ne percepe Eul anterior și a-l înlocui cu ceva, de a-l da la o parte prin culori sau sunete exterioare, apoi iarăși să percepem Eul anterior, și apoi iarăși pe celelalte. De îndată ce percepem în exterior, de îndată ce acționează asupra noastră un obiect exterior, el ne dă la o parte tendința, forța noastră de a ne percepe Eul din încarnarea noastră precedentă. Acesta rămâne inconștient; noi nu știm de el. Dar în această percepție senzorială este de fapt o luptă între obiectul din prezent care se află în fața noastră și Eul nostru din încarnarea noastră precedentă.

Acum vă puteți gândi ce înseamnă are să dezvolți urmărirea senzaționalului, faptul că omul vrea să se dăruiască lumii exterioare. Aceasta nu te face mai puternic în viață, ci întotdeauna doar mai slab; pentru că în felul acesta slăbim Eul nostru din încarnarea noastră precedentă, care, într-un anumit sens, constituie totuși tăria noastră. De aici puteți realiza limpede că prin tendința omului spre senzațional apare o anumită slăbiciune a naturii omenești, că Eul devine mai slab.

Dar atunci când nu percepem, ci gândim, ne reprezentăm, ce se întâmplă atunci? Gândurile noastre fie tac – dar mai rar la omul actual – sau se leagă de o percepție exterioară oarecare. Atunci când ele tac în viața de veghe, în noi acționează – în ceea ce poate acționa acolo, unde este creat spațiu prin organismul nostru – toate experiențele prin care am trecut între încarnarea precedentă și cea actuală. Așadar în locul în care apar percepții, acționează încarnarea precedentă, iar în locul în care apar reprezentări, acolo acționează viața pe care am trăit-o între moarte și actuala naștere. Dacă dezvoltăm din noi înșine gânduri puternice, aceasta înseamnă: Încercăm să dezvoltăm gânduri puternice, viguroase din ceea ce am adus cu noi din răstimpul de dinaintea ultimei noastre nașteri, pe care trebuie să ne sprijinim noi înșine. Dacă dezvoltăm numai gânduri înspre care ne lăsăm stimulați din afară, care vor să se deruleze în sufletele noastre numai prin aceea că le preluăm din afară, atunci slăbim mereu ceea ce am adus cu noi din răstimpul dintre moarte și naștere, aceasta însă înseamnă, ceea ce

constituie Eul nostru. Mania senzației ne slăbește viața actuală. Mania de a petrece de-a dreptul multe seri la club la o bere cu prietenii, pentru a scoate pe cât posibil de puțin din sine însuși, sau emoțiile generate de jocul de scat, pe scurt, toate aceste căutări de stimulare din afară nu constituie o fortificare, ci o slăbire a Eului nostru, și ele se bazează în fond și pe aceea că oameni nu se simt suficient de puternici ca să se preocupe cu ceva pornind din viața sufletească. Prin știința spirituală ne putem clarifica pe ce se bazează faptul ca în timpul actual oamenii sunt atât de dornici, dependenți de senzații și simt atât de mult nevoia stimulărilor.

Ce intervine din această parte în cultura noastră actuală poate fi desemnat cu un nume general. Să nu vă împiedicați de acest nume, el denotă o trăsătură de bază a multor curenți din viața actuală: mărginire, obtuzitate. Și nimeni nu va contesta – chiar și atunci când se are în vedere știința actuală sau alte activități – că o caracteristică principală a omului actual este mărginirea, acea îngustime care nu îi îngăduie omului actual să caute materialul bogat din propriul său suflet, material care provine din viața anterioară și din timpul de dinainte de naștere. El nu crede, și mai presus de toate ar trebui întâi să creadă că poate fi stimulat în această privință prin știința spirituală.

Să considerăm din acest punct de vedere ce pot fi gândurile și ideile spiritual-științifice pentru dispoziția sufletească și starea sufletească. Stimuli din afară, ceva senzațional ele categoric nu sunt, și de asemenea în mod cert nici nu tind înspre așa ceva. Ele nu captivează simțurile prin senzații exterioare. Mulți simt lipsa acestor stimuli exteriori. Oamenii trebuie să cugete ei înșiși asupra lucrurilor spiritual-științifice și dacă din propriul fond al sufletului lor nu scot nimic la suprafață, chiar adorm la știința spirituală. Ceea ce ne oferă știința spirituală este mobilizarea, zguduirea vieții sufletești așa încât omul să obțină posibilitatea să dezvolte gândurile din propriul său lăuntru. Ea acționează contrar senzaționalului. Ea face aceasta în special prin aceea că ne oferă posibilitatea de a gândi mult asupra doar câtorva impresii senzoriale. Noi nu avem nevoie să ne zorim de la senzație la senzație. Noi putem gândi mult cu orice impresie senzorială posibilă. Orice lucru simplu care ne întâmpină personal, devine enigmă pentru noi. Fiecare amănunt ne permite să gândim mult. Și gândurile pe care mulți le găsesc atât de complicate, gândurile despre Saturn, Soare,

Lună, despre diversele perioade ale Pământului ș.a.m.d., fac spiritul mobil, cumva nu lasă să apară mărginirea. Așa lucrează știința spirituală împotriva unei anumite însușiri a culturii, ea este o luptătoare împotriva mărginirii și a obtuzității în domeniul percepției și al reprezentării. Aceasta este încă ceva pe lângă conținutul pe care îl putem avea din această știință spirituală; este ceva pe care îl poate face ea din sufletele noastre, ceva căruia trebuie să-i dă atenție.

Acum, în privința vieții de sentiment: Care este aspectul proeminent la un om care se apropie de știința spirituală? Și ce este proeminent la majoritatea oamenilor care nu vor să știe nimic despre ea și o resping din capul locului? În cazul celor din urmă este lipsa de interes față de marile probleme ale lumii. Trebuie să-ți extinzi interesele dincolo de cele aflate imediat în apropierea ta, aceasta trebuie să faci mai întâi, dacă e să te intereseze știința spirituală. Căci ce le pasă celor mai mulți oameni din timpul nostru ce a fost Pământul, înainte de a fi devenit Pământ? Ce le pasă celor mai mulți oameni din prezent ce a fost cultura noastră, înainte să fi început epoca noastră? Pentru știința spirituală trebuie dezvoltate interese mai ample. Este necesar ca oamenii să-și dezvolte interesele dincolo de cele apropiate. Timpul nostru tinde exact în direcția de a restrânge pe cât posibil sfera intereselor.

Încotro tinde, de fapt, timpul nostru? Permiteți-mi să folosesc următoarea expresie; ea nu este favorabilă, dar eu nu vreau să critic, ci să dau o caracteristică: timpul nostru năzuiește cu toate mijloacele spre minte îngustă, meschinărie, spre filistinism, și dacă acestea vor cuprinde majoritatea oamenilor, consecința va fi că filistinismul va fi introdus treptat chiar și în domeniile cele mai publice. Avem în această privință un exemplu semnificativ care, pentru acela care pătrunde lucrurile cu privirea, poate acționa de-a dreptul ca un coșmar în privința lucrurilor din prezent.

Există în Est o populație care în ceea ce privește forțele fundamentale ale sufletului său este, ce-i drept, încă în copilărie, dar care are acele forțe fundamentale care în viitor, în cea de-a șasea epocă postatlanteană, urmează să se dezvolte la o înălțime deosebită, forțe fundamentale ale poporului, care acționează spiritual, au caracter spiritual și care ar trebui recunoscute și cultivate ca atare. Dar ce s-a extins, în mod semnificativ, în ziua de azi, drept viață publică într-o

mare parte a acestei populații? Leninismul! Nu-ți poți imagina ceva mai grotesc decât cuplarea acestei – acum nu am în vedere omul, ci chestiunea – „maimuțe culturale” (Kulturaffen)* a Vestului cu această profecție culturală a Estului. Nu pot exista două lucruri care să se afle mai departe unul de altul și care sunt cuplate aici. Este expresia cea mai grotescă a strădaniei materialiste; căci din forța poporului din Est vrea să se dezvolte ceva absolut antifilistin, iar leninismul este forța fundamentală absolută a filistinismului, respingerea tuturor intereselor culturale largi și dezbaterea în amănunt a intereselor culturale în filistinismului cel mai strâmt. Trebuie să ne fie clar acest lucru. Și nimic nu este mai potrivit pentru a pătrunde cu privirea aceste lucruri, decât cunoștințele științei spirituale. Știința spirituală lucrează și împotriva filistinismului, prin aceea că apelează la interesele largi, generoase ale omului. Întrucât fără interes față de ceea ce îl leagă pe om de Cosmos, ceea ce trece dincolo de sfera cea îngustă, pulsând în cea mare, fără un astfel de interes omul nu poate deveni om de știință spirituală. – Așa este știința spirituală în domeniul vieții de sentiment și luptătoarea împotriva filistinismului și a meschinăriei care trebuie inevitabil să emane din materialism, așa cum în domeniul vieții de percepție și reprezentare ea este luptătoarea împotriva mărginirii și a obtuzității.

Acum, sfera vieții voinței. Și aici cel care este chiar și puțin un observator al vieții, poate face observații remarcabile în viața noastră. În privința manifestărilor voinței, nu materialismul în sine, dar ceea ce are el drept consecințe ne aduc la configurarea a ceva ciudat în întreaga viață omenească. Voința trebuie să se manifeste întotdeauna cu ajutorul corporalității, atunci când e să acționeze în raport cu lumea exterioară. În privința voinței, timpul materialist actual îl aduce pe om la neîndemânare, neiscușință. Prin faptul că omul în cea mai fragedă tinerețe nu ajunge să-și îndrepte forțele trupului decât pe fâgașuri foarte specifice, doar pentru a lucra și a-și face meseria în câteva direcții, el devine în cea mai mare măsură neîndemânatic. Există deja în ziua de azi bărbați care, dacă ajung într-o situație când ar fi nevoie, nu-și pot coase nici măcar un nasture la pantaloni, ca să nu mai vorbim

* Kulturaffen – Termen folosit în limba germană cu referire la descendența omului din maimuță, conform teoriei darwiniste. (Nota tr.)

de altceva, oricât de ciudat ar părea. Cine nu consideră știința spirituală drept teorie sau învățătură, ci asimilează în întreaga sa personalitate ceea ce acționează cu căldură în ea, la acela trece până în mușchi, în pulsația sângelui, și îl face iscusit. Și dacă am putea introduce modul spiritual-științific de reprezentare copiilor noștri, atunci am vedea rezultatul, am vedea cum copiii devin îndemânatici, că pot face una sau alta mai ușor; cum degetele devin mai mobile, mai agile. Posibilitatea de a face reprezentările mai mobile determină și ca voința să devină mai mobilă în mijloacele ei de exprimare. Astfel, în domeniul vieții de voință, știința spirituală este o luptătoare împotriva a ceea ce amenință omenirea: neîndemânarea, stângăcia. Această neîndemânare este, mai mult decât se crede, o caracteristică a timpului nostru. Priviți numai cât de puțin sunt oamenii în stare în ziua de azi să mai facă altceva în afara activității înguste a profesiei lor. Ei nu o mai pot face deloc; și chiar în profesiunile lor ei lucrează, mai mult sau mai puțin, din cauză că traiectoriile sufletelor lor sunt direcționate pe un făgaș. Dacă puneți un om, care lucrează mașinal în profesiunea sa, în fața a altceva, veți vedea cât de puternic unilaterală este cultura actuală. Dar acest aspect nu poate fi remediat prin mijloace exterioare, căci economia tinde să specializeze totul. Să vrei să lupți împotriva acestui aspect ar fi un nonsens. Dar ca sufletele să se fortifice în așa fel încât omul să-și obțină impulsurile de îndemânare din centrul ființei sale, aceasta se poate face. Însă pentru aceasta este necesar ca oamenii să se pătrundă complet, să se pătrundă cum trebuie de cunoașterea lumii suprasensibile, în special de cea a naturii suprasensibile a omului. Perceperea și reprezentarea nu pot fi înțelese, nici măcar din punct de vedere natural-științific, dacă oamenii nu știu ce am spus mai înainte: că organizația omenească face loc prin stăvilirea organizației capului, astfel încât viața anterioară și de asemenea viața dintre moarte și noua naștere să se reverse acolo. Dar și viața de după moarte inundă organizația noastră.

Concepțiile natural-științifice despre organizația omenească sunt, după cum spuneam, mult prea unilaterale. Numai omul-trunchi ar putea fi considerat atât de unilateral pe cât o fac științele naturii, omul extremităților deja nu mai poate fi considerat așa. Dacă observăm extremitățile, brațe, mâini, picioare – dar organizația se continuă spre interior –, această organizație a extremităților este invers decât

organizația capului: aici există o supra-dezvoltare. Dezvoltarea țâșnește în afară, dincolo de măsura normală. Dacă oamenii vor studia cândva cu exactitate dezvoltarea în privința acestor raporturi, vor vedea că ea trece dincolo de ceea ce are omul nevoie între naștere și moarte. Să considerăm numai cele exterioare: organizația brațului în legătură cu pieptul, cu organele secundare care servesc reproducerii, picioarele în legătură cu organele sexuale primare – extremitățile în legătură fizică cu cele prin care omul privește fizic dincolo de sine însuși. În centrul ei, organizația extremităților nu servește numai acelor ce se revărsă asupra vieții omenești individuale, ci acelor unde el privește dincolo de sine, așadar spiritual-sufletescului. Ceea ce stă spiritual-sufletește la baza extremităților, trece dincolo de ceea ce slujește vieții între naștere și moarte. În aceasta se află deja ceea ce acționează dincolo de moarte. Așa cum (în reproducere) omul acționează fizic din propria sa organizație în cea a copilului prin centrul organizației extremităților sale, tot așa există în el, spiritual, ca imaginație, ceea ce duce el prin poarta morții prin faptul că este om al brațelor și al picioarelor. Cu percepția imaginativă se percepe foarte clar acest aspect: omul își poartă foarte clar, spiritual-sufletesc, și de semenea anatomic, în organizația extremităților sale viitorul care va începe după moarte. Și doar studiind științele naturii, dar așa cum trebuie, omul va înceta treptat să spună: Știința spirituală este ceva care nu poate fi atins. Dacă oamenii nu vor privi organizația omenească așa liniar, cum nu este ea, ci dacă o vor observa așa cum este ea realmente, atunci le va rezulta chiar prin științele naturii înseși necesitatea de a ajunge la știința spirituală. Omenirea va trebui totuși să învingă ceva: credința că toate impresiile senzoriale exterioare sunt de aceeași natură. În ideea că toate impresiile exterioare sunt de aceeași natură nu crede în ziua de azi numai profanul, ci și cercetătorul naturii, care are omul fața lui în clinică și îl cercetează anatomic. Pentru acesta, inima este o organizație de aceeași natură cu capul. Dar acest lucru nu este adevărat. Capul se află, comparativ cu inima, pe o treaptă de natură înapoiată. Numai că el nu poate fi observat; de aici se trage. Atunci când oamenii vor învăța să observe corect, atunci vor dobândi din științele naturii înseși convingerea fundamentală a existenței spiritualului în om, a ceea ce trece prin nașteri și morți. Dacă oamenii ajung însă la aceasta, atunci vor ține cont de acest spiritual-sufletesc și

în întreaga mișcare culturală, și atunci vor înțelege importanța luptei împotriva mărginirii, filistinismului și a neîndemânării. Și încă alte lucruri vor înțelege oamenii. Ei vor învăța mai presus de toate să țină cont de spirit în viața practică. Fizicianului i se permite în ziua de azi să vorbească nestânjenit despre electricitatea pozitivă și negativă, despre magnetismul pozitiv și cel negativ. Specialistului în știința spirituală i se ia în nume de rău în domeniul său, atunci când vorbește despre doi curenți de forță din sufletul omenesc, cel luciferic și cel ahrimanic. Dar acești doi curenți de forță sunt pentru sufletul omenesc o polaritate exact la fel ca magnetismul pozitiv și negativ, respectiv electricitatea pozitivă și negativă în fizic. Și dacă cineva vrea să înțeleagă omenirea în evoluția ei, trebuie să se implice în observarea a ceea ce este activ în privința lucifericului și ahrimanicului în viață. Un exemplu: Structura noastră socială a fost timp îndelungat influențată în mod unilateral de ființele luciferice. Nu este că lucifericul ar putea fi pur și simplu eliminat din viață. Cel care spune mereu: Vreau să mă feresc de luciferic –, acela cu atât mai mult devine subjugat de el. Poate fi vorba doar de a-i acorda locul potrivit în viață și de a ști: aici este luciferic, și acolo este ahrimanic – atunci nu se va exagera impactul lor și nu vor fi puși într-o lumină incorectă. De-a lungul secolelor, structura noastră socială din Europa și din alte ținuturi ale lumii a fost dominată de puternice impulsuri unilaterale luciferice. Aceste impulsuri luciferice puternice cuprind pornirile, instinctele oamenilor, pornirile și instinctele care acționează dinlăuntru în afară. Toate acestea nu sunt o critică, ci o caracteristică a acestor timpuri. Cum a acționat acest luciferic? Până în prezent cultura socială, locul unui om, în care era el situat în viață, au fost determinate de faptul că s-a pus o mare valoare pe vanitatea lui, pe ambiția lui. Acestea sunt impulsuri luciferice. Au fost incitate vanitatea și ambiția omului. Vă amintesc doar cum s-a contat până în zilele noastre pe vanitate și ambiție în școală. Și vanitatea și ambiția omului au fost în multe privințe ceea ce îl aducea pe om ca să-și însușească, să învețe una sau alta, pentru a obține un loc important în viață.

Acum suntem într-un punct important în viață. Cu greu i-ar putea scăpa unui observator faptul că aceste impulsuri luciferice sunt în descreștere. Dacă e să folosesc o exprimare de rând: ele nu mai țin, nu mai merg. Dar altceva trebuie acum să fie adus la suprafață, în esență

ahrimanic. Și un curent ahrimanic se strecoară în mecanismele prezentului. Draga noastră populație, această populație așa-zis eliberată de autoritate, care nu vrea să creadă niciodată în autoritate, prin urmare fiind bineînțeles subjugată de autoritate, iarăși fără să bănuiască nimic va lăsa să se manifeste ceea ce urmează acum să prindă rădăcini ca putere ahrimanică unilaterală în privința configurării structurii sociale. Se face uz de ceva întru totul ciudat: așa-numitele examinări ale celor dotați (Begabtenprüfung) ². Psihologia experimentală, care la universități fără îndoială își are o anumită justificare limitată, poate afla unele lucruri relativ la modul în care funcționează trupul omenesc, în care exprimă el unele lucruri. Dar ea dorește să aibă o anumită îndeletnicire; anume în acest fel este mai ușor decât orice altă cercetare sufletească. Există un anumit aparat, care înregistrează electronic datele. Studenții sunt așezați în diverse locuri și se notează cât durează până când aceștia preiau o impresie, o aduc în conștiință. Pe scurt, se lucrează în această privință în mod exterior, clinic. Așa este mai ușor decât să se cerceteze interior. Pentru anumite lucruri, desigur, nu trebuie să fie pusă la îndoială valoarea acestei psihologii experimentale, dar ea vrea să aibă un domeniu mai extins. Acum ea vrea să ia în mâini examinarea dotării copiilor. În acest scop este luat un număr de copii dintr-o serie de clase și sunt examinați în privința dotării lor, a memoriei, a atenției ș.a.m.d., dar modul în care sunt ei verificați prin metoda psihologiei experimentale, este foarte ciudat. Memoria, de exemplu, este examinată în felul următor: Se scriu două coloane de cuvinte pe tablă, care nu au legătură între ele; ca de exemplu „cap” și „cristal”, și apoi alte două cuvinte fără legătură între ele, ș.a.m.d. Și după ce totul este șters de pe tablă, se scrie mereu doar primul cuvânt, iar copilul trebuie să adauge rapid, din memorie, al doilea cuvânt. Cei care au reținut mai bine ce cuvânt lipsit de legătură a stat lângă altul, sunt considerați ca având o memorie mai bună, iar ceilalți, care fie nu găsesc nimic, fie necesită un timp mai îndelungat, au una mai redusă. Așa se examinează memoria. Sau se vrea examinarea inteligenței. Pentru aceasta vreau să vă citesc un exemplu tipic ³:

«Dacă, de exemplu, se dau conceptele: oglindă – asasin – salvare, între „oglină” și „salvare” se poate face o întreagă serie de diverse conexiuni pentru a căror găsire nu sunt necesare cunoștințe speciale ci

numai o capacitate combinatorie ascuțită. Cea mai evidentă conexiune» – pe care o vor face, așadar, cei mai puțin inteligenți – «este desigur aceea că cel amenințat îl zărește în oglindă pe asasin cum se furișează. Dar mai sunt posibile și cu totul alte motive: De exemplu, un asasin care se furișează se poate izbi de o oglindă, iar aceasta prin zăngănitul ei îl trezește pe adormitul amenințat, astfel încât respectivul se poate salva. Sau asasinul, vizând țelul său, este orbit din cauza unei oglinzi reflectoare. » – Gândiți-vă cât de inteligent trebuie să fie un băiat sau o fată pentru a ajunge la așa ceva!

«Dar pot fi folosite și motive pe bază de simțire. Așa, de exemplu, asasinul se poate speria de propria sa imagine vizibilă, în penumbră, doar indistinct în oglindă, în așa fel încât renunță la îndeplinirea faptei, fie fiindcă l-a apucat frica, sau îl mustră conștiința la vederea lui însuși în oglindă, fie că în lumina slabă își ia propria reflectare drept a altcuiva». – Așadar, cineva este deosebit de inteligent când se gândește că asasinul s-ar putea vedea pe sine în oglindă și să-și ia propriul său chip drept chipul altcuiva. „De asemenea, cineva se poate gândi și la descoperirea asasinului care se furișează, de către cel amenințat, în oglinda limpede a apei lacului liniștit din pădure aflat acolo, ș.a.m.d.» În funcție de faptul că cel testat face conexiunea cea mai evidentă sau o alta, este considerat mai mult sau mai puțin inteligent, iar cel care se dovedește în acest mod a fi mai inteligent urmează să fie sprijinit prin burse sau să fie ridicat, susținut în vreun alt fel; iar cel care nu ajunge la altceva decât că un asasin ar putea fi văzut într-o oglindă, aceluia nu i se dă nicio bursă. În acest mod urmează așadar să fie examinată inteligența în ziua de azi, și în această privință oamenii sunt plini de entuziasm față de examinările celor dotați. În felul acesta urmează să fie, chiar dacă nu stabilită, măcar înrăurită ordinea socială. Iar dragul public va accepta cu toată inima astfel de lucruri ca revărsare a autenticei științe a prezentului, pentru că aceste lucruri constituie în ziua de azi obiectul unei mari propagande. În felul acesta se încearcă găsirea mijloacelor și căilor pentru a pune metodic „omul potrivit la locul potrivit” și se scriu articole care încep după cum urmează: „Ca nicio altă știință a înflorit în timpul războiului psihologia aplicată. Acesta nu este un fenomen întâmplător: Căci războiul, cu pierderile sale de oameni și cerințele sale diferențiate a dovedit importanța de a nu utiliza resursele umane într-o manieră risipitoare și fără o

planificare, ci să le folosim pe cât posibil de adecvat. Până acum s-a ocupat practic doar pedagogia de psihologia exactă; acum se adaugă trei noi întrebări: pentru care profesie este o persoană cea mai potrivită? (Problema profesiei); cum se poate găsi înlocuitor pentru numeroasa inteligență distrusă (Selectarea celor dotați); ce posibilitate de vindecare există pentru cei răniți la cap sau cei cu nervii vătămați? (Terapia psihică prin exercițiu).”

Și se continuă în acest stil. Se cuplează o frază semnificativă cu o rătăcire a timpului, și treaba va fi observată cu atât mai puțin cu cât există, desigur, profesii în care trebuie procedat după această metodă. Este de la sine înțeles că, cu o anumită justificare, după o metodă asemănătoare trebuie examinați, de exemplu, piloții. Dar nu trebuie generalizat. Căci în felul acesta s-ar aduce un element ahrimanic în formarea cea mai unilaterală în structura noastră socială. În felul acesta s-ar dezactiva din aspirațiile omenești, din strădania omenească tot ceea ce provine din sufletească, din viața sufletească impulsivă, elementară. Putem să gândim chiar grosier lucrurile: Credeți că dacă asemenea examinări ale celor dotați ar putea fi într-adevăr decisive, ar mai putea avea vreo semnificație cuvinte ca: „Dorința intensă și iubirea sunt aripile înspre marile fapte!”^[4]? Și dacă lumea ar reflecta cândva asupra marilor oameni ai omenirii – puteți fi absolut siguri: dacă un astfel de examinator l-ar fi examinat pe Helmholtz, l-ar fi prezentat cu certitudine drept un băiat nedotat. Citiți biografia lui Helmholtz!^[5]

Acesta este un curent ahrimanic. Și mai mult, lucrurile apar mascate. Oamenii nu observă unde se află ceea ce este dăunător, dacă nu pot observa lucrurile prin știința spirituală. Nu este suficient ca în ziua de azi omul să vrea să se îmbuibă cu tot felul de sentimente voluptuoase, ci este necesar ca el să se trezească în privința judecării vieții. Și ar fi deja mult dacă în privința acestei examinări fără sens a celor dotați ar exista câțiva oameni care să dobândească o judecată obiectivă. Căci acest gen de examinare va înflori și va crește – puteți fi absolut siguri de aceasta! Ea va fi: iată la ce „ne-a adus, în fine, examinarea sufletească lipsită de prejudecăți”, și va fi glorificată drept una dintre cele mai frumoase rezultate ale acelei direcții filosofice care s-a dezbărat, în fine, de vechile prejudecăți și metode idealiste, și pornește de la ceea ce este „real”.

Acum, de aceste lucruri se leagă multe, în primul rând faptul că lărgirea interesului și veracitatea trebuie să devină în final însușiri fundamentale ale sufletului omenesc. Aș dori să vă expun două exemple drăguțe în privința modului în care funcționează veracitatea în timpul nostru și a faptului că nu există un interes. Dacă dau exemple personale, o fac pentru că ele sunt cele mai la îndemână, astfel că dumneavoastră nu mi-o veți lua în nume de rău, pentru că dumneavoastră știți că nu o fac din nechibzuință. – Am ținut recent la München o conferință despre experiențele pe care văzătorul le are cu arta⁶. Eu nu am presupus niciodată că vreun reporter de ziar ar fi în stare să înțeleagă cum stau lucrurile cu știința spirituală sau să scrie ceva lăudabil în această privință. Dimpotrivă, acolo unde un reporter de ziar ar începe să scrie în mod lăudabil despre știința spirituală, aș crede că ceva nu este în ordine. Dar se pot studia exemple în această privință. În conferința menționată am vorbit despre arta muzicală și despre faptul că trăirea muzicală angajează întregul om într-un mod semnificativ și că acolo unde există realmente trăire muzicală, se desfășoară peste tot un ritm în interiorul omului. Am vorbit apoi pe de o parte referitor la spiritual-sufletesc, dar și pe de cealaltă parte relativ la fiziologic, expunând tălăzuirea și liniștirea lichidului cefalorahidian prin spațiul subarahnoidian, și în plus am expus cum canalul măduvei spinării este extensibil în mod diferențiat, se extinde mai mult sau mai puțin, și cum prin aceasta realmente se generează un minunat ritm interior. Prin trăirea muzicală se petrece ceva ritmic grandios în viață. Am menționat aceste mișcări ritmice ale lichidului cefalorahidian, care sunt legate de inspirație și expirație. Și deoarece am vorbit în această conferință și despre reprezentări simbolice, reporterul de ziar a scris că eu am folosit reprezentări simbolice care ar fi inadmisibile: reprezentarea lichidului cefalorahidian! – Imaginați-vă numai: fără lichidul cefalorahidian, creierul, care în conformitate cu principiul lui Arhimede devine mai ușor datorită lichidului cefalorahidian, ar apăsă pe vasele de sânge aflate sub el și le-ar strivi. Așadar lichidul cefalorahidian este ceva absolut real. Dar așa stau lucrurile cu cât interes au oamenii, și se scrie un astfel de nonsens.

Acum, un exemplu, de fapt doar un mic exemplu despre veracitate și neveracitate. Am menționat deja adesea⁷ că ciudatul învățat Max Dessoir a scris în cartea sa «Despre transcendența sufletului» și un

capitol despre antroposofie. Am încercat deja să-i arăt diferitele denaturări^[8]. Și, de asemenea, din punct de vedere exterior metoda sa de relatare este, în fond, foarte comică prin superficialitatea ei absolută. Așa, de exemplu, el a citat *Filosofia libertății* a mea^[9] și a spus despre ea că ar fi prima mea lucrare literară. Nu am putut replica altfel, fiind un lucru denaturat, decât să replic că deja cu zece ani mai înainte am scris și publicat cărți. Dar această «Despre transcendența sufletului» a lui Max Dessoir a stârnit senzație; ea a fost peste tot discutată de jurnaliști – care consideră lichidul cefalorahidian drept o reprezentare simbolică. Cartea a avut efect, și acum a apărut o a doua ediție a acestei cărți. În Cuvântul înainte Max Dessoir încearcă să se justifice^[10], și o face tot după același tipar. El nu mai poate ieși din el, și este de părere că reiese foarte clar din context că eu nu recunosc ce vrea el să spună; el a avut să spună că *Filosofia libertății* ar fi prima mea carte „teosofică”. Așadar în afară de faptul că este ridicol când afirmă că prin remarca sa nu ar fi avut deloc să spună „prima mea operă literară”, este încă o dată ridicol desemnând *Filosofia libertății* drept prima mea carte „teosofică”. Pentru că există o discuție extinsă că odată cu operele mele teosofice am părăsit lucrările filosofice. – Așa stau lucrurile cu veracitatea, și este deja necesar să facem față oamenilor în această privință. Fără veracitate nu putem înainta și nu ne este îngăduit să lăsăm astfel de lucruri să treacă pur și simplu. Pentru cineva care cunoaște lucrurile în mod pertinent, întreaga carte a lui Max Dessoir este concepută la fel ca și capitolul despre antroposofie. Și cu toate acestea, ce a fost posibil să se întâmple? O revistă care altfel este considerată a fi extrem de serioasă – o menționez deoarece în această revistă antroposofia nu este atacată – «Studii despre Kant», care este atât de mândră de direcția sa pur științifică savantă, discută acest produs al lui Dessoir^[11] drept o carte științifică serioasă sub diferite aspecte. Este una dintre cele mai triste experiențe pe care trebuie să o faci, că o carte ce dovedește cea mai mare superficialitate este considerată de o revistă filosofică drept „o carte științifică serioasă”, după cum este ea prezentată acolo. – Acum mă întreb: Cum rămâne în ziua de azi cu publicul, publicul care „nu” crede în autoritate? El ia, desigur, din biblioteci aceste opere, cum sunt «Studii despre Kant» ș.a.m.d. – dar la baza acestora stau astfel de lucruri!

Aici este doar posibil ca pornind de la spiritual – dacă există voința – să ne întoarcem la ce este fundamental în natura omenească. Iar acest fundamental nu este atins în ziua de azi decât de strădaniile spiritual-științifice. Aici nu se poate proceda altfel decât în a lucra înspre veracitate, lărgirea interesului, non-filistinismul și mobilitatea în gândire.

Despre acestea voiam să vă mai vorbesc o dată, ca să nu ne dispară conștiința: în știința spirituală nu doar conținutul este ceea ce contează, ci ceea ce natura specifică a reprezentărilor, gândurilor și ideilor spiritual-științifice produce în sufletul nostru, pentru ca sufletele noastre să fie ridicate din mărginire, filistinism și neîndemânare. Este ceva pe care trebuie să-l vadă din ce în ce mai mult cei care acordă atenție impulsurile deosebite care există în știința spirituală. Trebuie să avem în vedere valoarea practică a științei spirituale. Despre astfel de lucruri vrem să vorbim în continuare data viitoare.

CONFERINȚA a VII-a

Berlin, 21 mai 1918

În acea perioadă a anului pe care o trăim noi acum, am expus în anii trecuți considerații care se leagă de sărbătoarea Rusaliilor. Acum, eu am spus deja adesea că în prezent trăim într-un timp în care evenimentele care intervin în mersul omenirii sunt atât de importante și se abat atât de mult de la mersul obișnuit al vieții din istoria omenirii, încât abia dacă există posibilitatea de a se ajunge la considerații obișnuite ale sărbătorilor, care până și în prezent sunt prea adesea făcute, dacă nu chiar cu scopul, totuși în sensul de a uita ceea ce se desfășoară atât de catastrofal pentru omenire, de jur-împrejurul nostru. Dar probabil că am putea totuși să ne referim chiar la sensul vestirii de Rusalii.

Știm din considerații anterioare privind Rusaliile că cel mai important la evenimentul de Rusalii este faptul că o viață comună a celor care au participat la marele eveniment de Paști al omenirii s-a individualizat. Limbile de foc au coborât pe capul fiecăruia și fiecare a învățat, în acea limbă care nu era la fel cu nici o altă limbă și prin urmare era inteligibilă tuturor, să cuprindă, să înțeleagă ceea ce cursese prin evoluția omenirii drept Misteriul de pe Golgota. Limbile de foc au coborât pe capul fiecăruia. Mai înainte fusese așa, că sufletele separate ale ucenicilor se simțeau, am putea spune, ca într-o aură generală, de ansamblu a Misteriului de pe Golgota. Apoi, prin evenimentul Rusaliilor, ceea ce știau, cele pe care le recunoșteau numai prin viața lor în comun, au trecut în fiecare suflet individual, astfel încât fiecare avea acum iluminarea în mod individual din sine. Acesta este aspectul cel mai important, exprimat, desigur, în formă abstractă. Trebuie să simțim în suflet această individualizare a mesajului de Paști prin vestirea de Rusalii, dacă vrem să o înțelegem în sens corect. Atunci avem totodată posibilitatea de a înțelege ceea ce este voit prin știința spirituală, tocmai în sensul acestei vestiri de Rusalii. Căci este intenționat ca o prioritate în această știință spirituală faptul ca fiecare suflet omenesc să găsească în sine însuși miezul spiritual al ființei sale, care îl poate ilumina în privința țelurilor Universului spre care ar trebui să tindă. În acest fel ar trebui să se

dezvolte viața viitoare a omenirii, oamenii să se bazeze mai puțin pe a privi mereu la ceea ce le este dat ca structură socială, și în schimb, vrem să sperăm, oamenii vor deveni maturi și capabili să ducă, fiecare din sine însuși, o astfel de viață încât cel de lângă el să poată duce o viață similară. Atunci o toleranță lăuntrică va cuprinde sufletele și în structura socială se va putea înfăptui libertatea. În nici un alt mod nu poate fi înfăptuită Libertatea în lume decât în acesta, adică în nici un alt mod decât prin faptul că mesajul de Rusalii intră în fiecare suflet omenesc.

Pentru modul în care trebuie să conlucrăm în suflet, cum trebuie împreună să înțelegem și asimilăm cele oferite prin știința spirituală, pentru aceasta, mesajul de Rusalii este un prototip. De aceea aș vrea să spun: Dintr-un anumit punct de vedere știința spiritului însăși este o continuă, perpetuă, durabilă vestire de Rusalii.

Ceea ce ne poate învăța prezentul în primul rând, dacă vrem să aducem această învățătură pe terenul nostru, este că trebuie să ne înarmăm cu răbdare. Aici se află prieteni care aproape de la începutul strădaniilor noastre au lucrat împreună cu noi la ceea ce numim Mișcarea noastră spiritual-științifică. Sunt acum cincisprezece până la șaisprezece, ba chiar șaptesprezece ani de atunci, și practic în fața sufletelor noastre ar trebui să stea neîncetat gândul: cât de puțin, cât de infinit de puțin s-a atins, de fapt, în acești cincisprezece până la șaptesprezece ani. Și de aici ar trebui să rezulte celălalt gând, cu câtă răbdare trebuie să ne înarmăm atunci când ne gândim ca ceea ce poate fi știința spirituală pentru noi, ceea ce poate deveni ea prin noi, să poată duce într-adevăr la un fel de revitalizare a existenței omenești.

Ceea ce poate deveni știința spirituală – ar trebui mereu să comparăm aceasta cu ceea ce am înfăptuit, atât de puțin în acest deceniu și jumătate. Desigur că mulți au preluat ceea ce a fost oferit omenirii prin știința spirituală. Dar acesta este numai cea mai mică parte, așa cum rezultă din nenumăratele considerații pe care le-am pregătit. Știința spirituală mai are deja și cealaltă sarcină: de a curge în mod real în structura socială, în întreaga viață a omenirii prezentului. Dar dacă vrem să cuprindem acest gând trebuie totuși să-l legăm de un altul, de un altul ce răsună pentru noi în ziua de azi în fiecare moment, din toate evenimentele lumii, care exprimă un anumit conflict în care este împins sufletul omenesc și care tocmai în timpul

nostru actual, s-ar putea spune, este împins către un anumit punct culminant.

Dacă ne amintim punctele principale ale cercetării noastre spiritual-științifice, veți găsi pretutindeni că această cercetare spiritual-științifică se bazează tocmai pe aceea că realitatea suprasensibilă, spirituală, curge în sufletul omului. Această știință spirituală ne permite să recunoaștem că în decursul evoluției omenirii curge neconținut viața spirituală în oameni, dar că, totuși, ceea ce se petrece pe Pământ, este un progres numai în măsura în care oamenii înțeleg să trezească la existență exterioară ceea ce curge în ei din lumea spirituală. Dar un asemenea gând ar trebui, de fapt, să poată pătrunde întreaga noastră simțire. Noi trebuie să îl putem aduce în legătură în primul rând cu ceea ce, de exemplu, ne este cunoscută drept știința istoriei, și ar trebui, apoi, să îl putem aplica din acest punct de vedere asupra prezentului. Ar trebui, de exemplu, să fim capabili să ne întrebăm, dar să ne întrebăm cu seriozitate – aceste lucruri sunt, desigur, ipoteze, dar ele duc la realități într-o viață reală de gânduri –: Ce s-ar fi întâmplat dacă, de exemplu, Columb, sau un altcineva, legat esențialmente de evoluția omenirii contemporane, ca de exemplu Gutenberg, inventatorul tiparului, sau chiar Luther, s-ar fi născut în secolul IX sau VIII, pe scurt, într-o altă perioadă istorică? Ce ar fi devenit atunci personalitățile care poartă acest nume? – Cu siguranță, dacă s-ar fi născut în alte timpuri, nu ar fi devenit ceea ce ne apar nouă a fi ei în istorie. Firește, așa ceva nu se poate; evoluția Universului își are karma ei; dar considerarea ipotetică a unui astfel de lucru duce la realități. Probabil că ar fi devenit personalități despre care istoria exterioară nu vorbește. Dar totuși, pe de altă parte, nu vă puteți imagina ca într-un astfel de caz, pe măsură ce se apropia perioada contemporană să nu se fi descoperit, de exemplu, arta tipăririi cărților, și să nu fi fost venită Reforma în timp ce venea această perioadă contemporană, nici aceasta nu vă puteți imagina. De aici vedeți că principalul este să privim înspre ceea ce se împărtășește omenirii din lumea spirituală, și să învățăm, într-o măsură cu mult mai mare decât o poate face prezentul, să privim omul ca pe un instrument prin care spiritualul pășește din lumea spirituală în viața pământească.

Spuneam că exact în prezent este încadrat omul în privința acestor lucruri într-un conflict crâncen. Prezentul nu recunoaște că are loc

ceva ca o curgere în jos a unui curent spiritual de evoluție în evenimentele Pământului; el nu-și dă seama că omul este un simplu instrument, și vrea să clădească o ordine socială care nu recunoaște acestea. El vrea să clădească o ordine socială care de fapt să țină cont numai de omul cu totul personal, care stă aici pe Pământ, și să aibă în vedere numai acest om cu totul personal. Caricatura extremă, care are în vedere numai omul absolut individual, este deja recent amintitul leninism sau troțkism. Această viziune asupra societății nu cunoaște decât omul care stă aici, pe Pământ. Nu mă refer numai la aspectul teoretic – acesta ar fi cea mai mică problemă –, ci mă refer la consecințele pentru viață. Un astfel de Lenin¹ sau Troțki² caută să organizeze – chiar și într-un domeniu în care se potrivește cel mai puțin – structura socială în așa fel, ca și cum nu ar fi nimic altceva de luat în considerare decât omul făcut din carne și oase. Însă acesta este un ideal care s-a dezvoltat de decenii în sfera așa-numitului socialism, și leninismul și troțkismul nu sunt decât ultimele contracții caricaturale ale unei astfel de concepții care s-a constituit de mult.

Vedeți, despre ce este vorba: de a regăsi calea înapoi, înspre sensul evenimentului Rusaliiilor. Sigur că la acei ucenici pe ale căror capete au coborât flăcările, viața spirituală individuală urma să renască iluminând. Dar aceasta urma să fie viața spirituală prin care se repartizează asupra membrilor individuali cea mai mare măsură imaginabilă a ceea ce este obiectiv, pentru care omul nu este decât un instrument.

Sensul acestei vestiri de Rusalii este însă, totodată, și altceva, iar acest ceva este cel mai important: confirmarea faptului că omul nu își pierde valoarea prin faptul că el constituie un instrument pentru spiritul care curge neconținut în omenire. Așadar atunci omul își păstrează valoarea personală. Este ceva care nu numai că poate fi înțeles teoretic în ziua de azi, ci relativ la care este necesar să se tragă consecințele pentru viață, să fie introdus în modul în care se gândește despre formarea statelor, despre morală și viața socială. Despre aceasta este vorba, că un gând este trezitor, și o trezire a fost atunci când flăcările au coborât pe capul fiecărui ucenic. Și faptul de a trece dormind prin evenimentele timpului, atitudine înspăimântător de răspândită în ziua de azi, este o păcătuire față de evenimentele timpului. Dar în ciclul de evoluție la care am ajuns acum este cu totul imposibil să ajungi la o

trezire față de evenimente, dacă nu consideri aceste evenimente cu o anumită mobilitate interioară a vieții sufletești, dacă nu ești capabil să diferențiezi ceea ce este esențial și corect de ceea ce este neesențial și incorect. Ceea ce ne inundă în ziua de azi, în special ca lectură ziaristică nu poate fi luat în sensul că totul este egal; ci între miile de coloane ale cărților și ziarelor pot exista două rânduri care să fie de o importanță imensă, esențială, care să indice caracterizând ca fenomenen primordial – dacă îmi este îngăduit să folosesc expresia lui Goethe – ceea ce se petrece de fapt. Și toate celelalte pot fi tuș de tipar irosit. Problema care se pune este că omul trebuie să trezească în sine un sentiment interior față de ceea ce este important și esențial și față de ceea ce este neimportant și neesențial. Acest sentiment apare în suflet atunci când omul obține inconștient ceea ce îl întâmpină în prezent ca mari perspective ale lumii, pe care știința spirituală le poate dezvălui. Numai că el trebuie să introducă aceasta în simțirea sa, trebuie să încerce să simtă treptat așa cum va simți atunci când știința spirituală devine vie în el. Atunci va fi în orice caz necesar ca omul să-și câștige încrederea lăuntrică în ceea ce simte cumva lăuntric, într-o măsură cu mult mai mare decât o fac oamenii în mod obișnuit în ziua de azi. Anume, cel care se așteaptă ca cele primite astăzi să se manifeste mâine luminând până departe evenimentele, acela de regulă nu o va scoate la capăt cu o adevărată observare. Ceva poate fi corect, dar evenimentele îl pot ascunde, astfel încât acest aspect să se exprime abia într-un viitor îndepărtat. Dar pentru aceasta este necesar ca noi să ne situăm în lume într-un mod corect; pentru aceasta este important să avem reprezentări corecte despre ceea ce se petrece.

Astfel, în curentul actual al evoluției se desfășoară de fapt lucruri extraordinar de importante, care se pot observa chiar și în fenomenele exterioare, atunci când cuprinzi cu rațiunea aceste evenimente exterioare așa cum tocmai am indicat: în sensul de a diferenția esențialul de neesențial, de a avea curajul să diferențiezi esențialul de neesențial.

Ceea ce se petrece în ziua de azi – vreau să relievez un singur aspect – este că se pregătește într-un mod remarcabil lipsa de importanță a Imperiului britanic exterior, paralizia a ceea până acum lumea a cunoscut din punct de vedere istoric drept britanism, prin faptul că ceea ce era specific britanic trece în pan-anglo-americanism. Aceasta

se dezvoltă chiar acum în prezent. Se dezvoltă ceva care tinde ca britanismul să dispară în pan-anglo-americanism. Un astfel de aspect se află în totalitate în acea evoluție pe care am indicat-o deja în cele mai variate moduri, el nu o contrazice. Dar pe de altă parte este de o importanță imensă faptul de a avea în vedere în mod real un astfel de gând esențial, pentru că depinde dacă preluăm forțe corecte sau incorecte în viața noastră de reprezentare. Timpul ne poate învăța mult în această privință, acest lucru trebuie mereu indicat. Cu siguranță oamenii aflați pe front au devenit alții în urma experiențelor. Aceasta o știe oricine este familiarizat cu faptele. Nu este locul aici să discutăm în ce mod s-au transformat. Dar printre aceia care au trăit în spatele fronturilor, sunt totuși extraordinar de numeroși aceia care gândesc la fel ca în iulie 1914, care de atunci nu au învățat nimic, care folosesc exact aceleași concepte care se foloseau în iulie 1914. Atunci când vorbești cu oamenii ei îți spun același lucru pe care l-ar fi putut spune și în iulie 1914. Dar de fapt nu poate fi un om treaz acela pentru care nu a primit fiecare concept o altă nuanță, o altă valoare. Și din acest motiv va trebui să se pună întrebarea – dar această întrebare trebuie să și-o pună fiecare sieși ca întrebare absolut serioasă și, aș spune, ca problemă de conștiință creștină: Unde pot fi găsiți în ziua de azi acei oameni care înainte de iulie 1914 au văzut clar posibilitatea că putea să se întâmple ceea ce s-a întâmplat până în ziua de azi? Aș putea formula întrebarea și altfel. În ciclul de conferințe pe care l-am ținut înainte de război la Viena 3 găsiți, printre altele, exprimate următoarele: viața socială umană poartă acum în sine ceva care poate fi comparat cu un carcinom, ceva care este o boală canceroasă în viața omenirii. Acest lucru trebuia avut atunci în vedere. Dar sunt mulți oameni care nu l-au luat în considerare nici până în ziua de azi. Eu întreb: Cât de profund s-a înțeles că la acea vreme am vorbit despre carcinomul din evoluția omenirii?

Vreau cu aceasta numai să indic seriozitatea cu care ar trebui asimilată știința spirituală, dacă e să fie aplicată asupra evenimentelor prezentului. În mare parte, cauza din care știința spirituală este atât de respinsă se află în faptul că oamenilor le este teribil de incomodă seriozitatea cu care este intenționată această știință spirituală. Teoriile științei spirituale le plac unora, dar seriozitatea care se află în ea în privința cerințelor vieții, este extrem, extrem de incomodă pentru mulți

dintre cei cărora le plac teoriile. Toate acestea ne conduc direct la a înțelege, poate ceva mai exact, ceea ce trebuie acum să includ și în aceste considerații, ceea ce este important de avut în vedere dacă vrem să înțelegem știința spirituală în fundamentele ei.

Atunci când, în ziua de azi, omul vrea să înțeleagă ceva în lume, el are mereu sentimentul: Mijloacele pentru această înțelegere trebuie căutate cumva în ceea ce este prezent. Dar spiritualul nu poate fi căutat numai în ceea ce este prezent. Atunci când, de exemplu, vrei să cunoști omul în privința spiritualului, nici măcar ființa omului dintre naștere și moarte nu o poți înțelege numai prin cunoașterea omului prezent. De ce? Presupunem că ai ajuns la vârsta de cincizeci de ani – desigur că poate fi și o altă vârstă – și dezvoltăți în sufletul dumneavoastră o viață care este legată de forțele sufletului senzitiv. Atunci veți avea involuntar, din reprezentările prezentului, concepția: Acesta este sufletul meu al senzației, pe care îl am aici; el se exteriorizează atunci când se exteriorizează viața de simțire a sufletului. Dar aceasta nu este deloc adevărat. Ci sufletul dumneavoastră al senzației s-a dezvoltat în perioada de la 21 până la 28 de ani, și ceea ce era pe atunci în suflet, și de la al 28-lea an a încetat să mai fie în suflet pentru timpul prezent, aceasta acționează în continuare; acele forțe le folosiți în ziua de azi atunci când considerați forțele sufletului senzației. Acum nu folosiți forțe de acum ale sufletului senzației, ci forțele de atunci. Trecutul acționează. Nu este adevărat că tot ceea ce acționează se epuizează în timpul prezent; ci ceea ce a trecut, continuă să acționeze. Lumea spirituală trebuie luată ca o muzică. V-ar fi imposibil să recepționați o melodie, dacă la cel de-al treilea sunet l-ați fi pierdut pe primul; în cel de-al treilea sunet continuă să acționeze primul; el acționează în interiorul lui. În acțiunea spirituală este așa că ceva nu doar acționează și ulterior prin păstrarea în memorie, ci continuă să acționeze în realitate. Efectele, acțiunile forțelor trecute ale vieții spirituale din părțile individuale ale sufletului sunt ca părți ale spiritual-sufletescului mereu prezente, dar într-un alt sens. Vârsta noastră de 21 de ani, de 22 de ani, continuă să acționeze în noi și mai târziu; ea este prezentă; și ea este aici în măsura în care era aici în trecut, și nu în măsura în care este aici în prezent. A-și forma reprezentări noi – și ceea ce am dezvoltat acum pentru dumneavoastră este o reprezentare nouă, ea nu se găsește nicăieri printre reprezentările prezentului –, a-și forma

reprezentări noi este incomod pentru oameni. De exemplu, ei nu vor să-și spună: Atunci când sunt bătrân și am păr cărunt și chelie, vorbesc și gândesc, cu toate acestea, tot cu forțele tinereții mele, ale copilăriei mele. – Dar este pur și simplu adevărat: Ceea ce a generat școala în dumneavoastră, modul în care v-ați petrecut timpul între 18 și 28 de ani acționează de-a lungul întregii vieți. Nu le puteți înlocui ulterior prin alte forțe, decât dacă vă întoarceți înspre acele izvoare pe care le deschide știința spirituală. Este singurul mijloc prin care unele lucruri din viață se pot înlocui. Nu veți găsi de neînțeles faptul că mulți oameni acum rămân în fond sterili. Acest lucru este legat de sistemul educațional. Nu putem dezvolta ceva care nu a fost depus în noi în copilăria noastră, dacă nu a fost depus în interiorul nostru prin forțele obișnuite, prin care ne adresăm ființei noastre omenești.

A înțelege corect astfel de reprezentări necesită multe. Necesită mai presus de toate – trebuie să accentuez tot mereu acest lucru, din cele mai variate puncte de vedere – ca oamenii să învețe din nou, într-un sens cu mult mai înalt decât o vor ei în ziua de azi, să creadă în viață, să creadă în spiritualitatea vieții. În ziua de azi, omului i-ar fi relativ ușor, probabil, să creadă în proveniența sa spirituală. El va fi relativ ușor de adus la a crede că la ceea ce s-a dezvoltat prin ereditate de-a lungul generațiilor ca element material, este legat un spiritual, care vine aici dintr-o lume spirituală. Dar aceasta nu este suficient. Ceea ce este necesar, este ca noi să credem nu numai în originea spirituală a unei porțiuni a vieții noastre, ci în originea spirituală a întregii noastre vieți. Cum așa?

În ziua de azi credem, datorită tendințelor evolutive ale omenirii, pe care eu le-am expus adesea, că până la vârsta de 20 de ani ne-am adus în general viața la desăvârșire. Credem că în anii 20 suntem coți, potriviți pentru a fi aleși într-un consiliu orășenesc, în parlament sau altele asemenea, pentru că putem lua decizii în toate privințele. Oamenii cred că au depășit de mult acele timpuri – care, după cum știm, au existat – în care oamenii așteptau o vârstă mai înaintată, în baza ideii că fiecare an de viață aduce totodată noi revelații. Pentru copil noi așteptăm în ziua de azi ca atunci când ajunge la pubertate, și capacitățile sale sufletești să se schimbe. Deși nu într-un mod atât de radical, facem aceasta totuși și pentru ceilalți ani ai copilăriei. Urmărim dezvoltarea și suntem convinși: Până la vârsta anilor 20 viața

omenească se dezvoltă. Dar după aceea încetăm să mai credem în dezvoltarea mai departe. Credem că ne-am încheiat-o; nu mai așteptăm nimic de la anii următori ai vieții în sensul ca în fiecare an nou să ne vină noi revelații. Nici nu putem să o facem, dacă rămânem la concepțiile obișnuite. Dar noi știm că în decursul evoluției omenirea devine din ce în ce mai tânără, și în ziua de azi ea nu îmbătrânește dincolo de 27 de ani. Începând de atunci, dezvoltarea corporală nu mai aduce nimic în plus. Astfel încât ceea ce ar urma să contribuie la dezvoltarea în continuare, trebuie să fie adus din spirit. Dar atunci când este adus din spirit, se unește cu sufletul nostru. Întrebați-vă numai, câți oameni vor admite că dacă astăzi sunt tineri de 22 de ani și ajung apoi la vârsta de 45 de ani, pur și simplu prin aceea că la o vârstă mai înaintată omul trece prin experiențe diferite decât în tinerețe, la 45 de ani prin revelație lăuntrică poate ieși la iveală ceva care nu ar fi putut apărea anterior. Cine mai crede în productivitatea, în fertilitatea vârstei? Și pentru că nu se crede în ea, de aceea ea nici nu există; fiindcă oamenii nu acordă atenție modului cum fiecare nou an aduce și noi revelații. Dar gândiți-vă cât de multe s-ar schimba în viața omenească dacă această credință ar deveni cu adevărat generală, dacă toți oamenii ar crede: Trebuie să aștept să îmbătrânesc, și atunci voi afla prin mine însumi lucruri pe care nu le-am putut afla mai devreme. Viața plină de așteptare, viața plină de speranțe – unde este ea astăzi? Dar un astfel de gând, un astfel de sentiment, socotite ca fiind intrate în viața umană socială: gândiți-vă, ce importanță imensă ar avea acest lucru! Ce importanță imensă ar avea, dacă la toate diferitele „demolări prin egalitate” – cum aș dori să le numesc – care se desfășoară în perioada actuală, s-ar adăuga în conviețuirea socială a oamenilor conștiința: Pur și simplu prin aceea că o persoană a ajuns la vârsta de 40 de ani, el poate trăi experiența a ceva și poate afla ceva ce nu poate încă trăi și afla la vârsta de 27 de ani. Gândiți-vă cum s-ar putea atunci raporta o persoană de 27 de ani la una de 40 de ani, dacă acesta ar fi un sentiment firesc! Desigur, aceasta nu poate fi în ziua de azi, deoarece astăzi adesea cei de 70 de ani nu sunt mai în vârstă decât 27 de ani, și adesea tocmai cei mai reprezentativi nu sunt mai în vârstă – și acest lucru nu se observă. Așadar nu putem cere acest lucru în ziua de azi ca o cerință reală.

Însă aceasta este ceea ce trebuie să aducă viața și ceea ce cere viitorul; ca oamenii să înceapă să privească din nou spiritualul ca pe o realitate. Ce este cunoscut în ziua de azi omului ca spirit? În mare, nimic altceva decât o sumă de concepte abstracte. La o asemenea sumă de concepte abstracte ajunge omul, concepte abstracte care sunt caracterizate tocmai prin aceea că pot fi preluate foarte bine până la vârsta de 27 de ani. Dar cu aceasta, că noi trăim aici pe Pământ între naștere și moarte, și avem mai întâi viață înfloritoare, în dezvoltare, apoi cu rămânere pe loc în această dezvoltare la vârsta de 28 de ani și apoi, de la vârsta de 35 de ani începându-ne viața noastră în descreștere, cu aceasta este legată o spiritualitate reală, concretă, care se schimbă la fel cum se schimbă omul exterior; și această realitate spirituală concretă parcurge un drum mai degrabă opus celui al omului exterior. Omul exterior îmbătrânește, devine ridat, dar trupul său eteric, trupul forțelor plăsmuitoare devine tot mai tânăr; numai că omului nu îi pasă în ziua de azi de acest trup al forțelor plăsmuitoare care devine tot mai tânăr la bătrânețe. Oamenii merg într-o parte și în alta, au chelii și păr cărunt, și nu știu că au un trup al forțelor plăsmuitoare care are o viață care înmugurește, care crește și înfloreste tocmai atunci când începe să le încărunească părul, care le poate da tocmai atunci lucruri care nu le puteau fi date mai devreme. Acest lucru se datorează, firește, caracterului timpului actual. Dar timpul necesită în această privință o îndreptare. Timpul necesită schimbarea conceptelor. Un aspect care trebuie să apară în mod deosebit în această transformare a gândurilor este acela că gândurile trebuie să devină din nou puțin mai puternice și mai sănătoase, să nu adere la ceea ce li se oferă numai din afară; altfel ajungem în toate domeniile la cele mai groaznică unilateralitate. Cu gândurile să se pătrundă realitatea în orice domeniu, aceasta este problema care se pune. Nu putem înțelege nici viața istorică a oamenilor dacă nu suntem în stare ca la ceea ce se desfășoară ca înțelepciune exterioară să-i aducem în întâmpinare înțelepciunea interioară. Din diferite motive, care sunt legate de ruptura, de saltul care s-a făcut în evoluția omenirii, noi am încetat să înțelegem multe aspecte mărețe, care mai erau încă găsite în mod atavic. În multe domenii oamenii cred în ziua de azi că sunt originali.

Cu mult timp în urmă, cândva, la Dornach, am pus într-o conferință, întrebarea 4 ce ar zice un public dacă un regizor de teatru la un

spectacol cu «Faust», după ce Faust s-a prăbușit în fața Spiritului Pământului, l-ar schimba puțin pe Wagner, dar, altfel, în privința aparenței exterioare l-ar lăsa să apară exact la fel ca Faust. Și totuși, ceva de genul acesta ar trebui să fie făcut cândva. Vreau să vă spun motivul pentru care ar trebui să fie făcut.

Ce citim în ziua de azi în explicațiile despre «Faust», ce au oamenii în conștiință atunci când vorbesc despre acest aspect, pe care îl am aici în vedere, dintre Wagner și Faust? Este suficient să vă amintiți de absurditatea declamațiilor unor „Fauști” și de tonalitatea insipidă, care vine de la Wagner, și atunci veți dobândi o idee despre ceea ce avem aici, dacă ne mai gândim în plus la marele Faust, care pune întrebări ce ajung la cer și la pedantul Wagner, care pe scenă este mereu prezentat în așa fel încât șchioapătă puțin, ș.a.m.d. Dar ce anume avem aici de fapt? Faust este disperat în privința diverselor științe. Acest lucru este considerat în majoritatea cazurilor drept ceva extrem de profund, deși, în fond, în ziua de azi el este deja o banalitate pentru mulți oameni care nu sunt deloc foarte profunzi. Dar câte nu sunt considerate drept profunde? Cât de des nu auzim despre diverse alte cerințe cu privire la înțelegerea lumii spirituale, care susțin că trebuie să urmezi cele mai profunde gânduri din lui Faust, ca de exemplu acela al Atoatesusținătorului, care ne cuprinde și ne menține pe mine, pe tine și pe sine însuși, din convorbirea lui Faust cu Gretchen⁵. Oamenii nu reflectă la faptul că totuși, aceste cuvinte sunt spuse de Faust lui Gretchen care are 17 ani și că ele sunt adresate în modul potrivit rațiunii ei și felului ei de a simți. Întreaga omenire se lasă cu drag catehizată în acest fel, reducându-se la punctul de vedere al lui Gretchen cea ce 17 ani. Am cunoscut chiar și profesori de filozofie care prezintă aceste catehisme pentru Gretchen drept cea mai înaltă înțelepciune. – Dar aceasta nici nu se află la începutul poemului, faptul că Faust se îndoiește de orice știință. Iar punctul crucial, aflat la începutul poemului, este acolo unde Faust se întoarce de la ceea ce i se revelează ca semn al macrocosmosului, al întregului Univers. La început, el nu vrea să știe nimic despre legăturile omului cu marele Univers care cuprinde totul. El se îndreaptă spre Spiritul Pământului, înspre cel care vrea să-i reveleze ceea ce are omul doar din forțele Pământului. Ceea ce i se revelează din macrocosmos este pentru el un spectacol, o piesă de teatru, „Ah, doar un spectacol!”⁶ Atunci el se

întoarce cu spatele. Dar Spiritul Pământului îl respinge. Faust credea că prin Spiritul Pământului poate înțelege ceva ce este strâns corelat cu ființa lui cea mai profundă. Spiritul Pământului îl face să se prăbușească. Și apoi, cuvintele: „Tu ești asemeni spiritului pe care îl înțelegi, nu mie!”^[7].

Acum te întrebi: Cine este cel pe care îl înțelege Faust? El însuși spune^[8]: „Nu ție! – Dar atunci cui?” – și atunci pășește înăuntrul Wagner. Tot ceea ce ai dezvoltat până acum, este simpla strădanie a sentimentelor; ceea ce porți deja în tine, privește-o – în Wagner! Aceasta este cealaltă natură a lui Faust. Acesta este răspunsul dramatic, adevărat! În dramă, dezvoltarea este dată prin fapte. Lui Faust i se dă să înțeleagă că, practic, în tot ceea ce a dezvoltat el concret până atunci, nu este cu nimic mai mult decât Famulus-ul său, student-asistent al său, și tocmai prin această etapă a cunoașterii de sine urmează el să fie condus puțin mai departe. Exact această realitate s-ar putea expune dacă cei doi ar fi făcuți să apară de-a dreptul identici pe scenă, unul lângă altul. Dar pentru aceasta, oamenii ar trebui să aibă curajul să ia cu mult mai în serios decât până acum cuvinte ca: „Tu ești asemeni spiritului pe care îl înțelegi, nu mie!” – „Nu ție? – Cui atunci?”. Atunci ar trebui ca oamenii să pătrundă cu totul cu gândurile lor în situație. Și așa este ea expusă în dramă.

Și, pe de altă parte, să considerăm altceva. Faust și-a întors fața de la semnul macrocosmosului. El nu vrea să trăiască forțele care îl leagă pe om de macrocosmos, de întregul Univers. Este ceea ce trăia, în fond, în sufletul lui Goethe însuși, atunci când a scris prima parte din «Faust»-ul său. Și atunci când Faust a recuperat ceea ce a neglijat în tinerețea sa, cel puțin în retrospectivă datorată plimbării de Paști și nopții de Paști în general, atunci el trece dincolo de etapa cunoașterii de sine care l-a întâmpinat în Wagner, și ajunge să recupereze ce lăsase să treacă pe lângă sine, ceea ce poate fi pentru el mesajul de Paști. Citiți propozițiile; Wagner nu vrea să o facă. Fiecare cuvânt este extraordinar de pregnant, ca de exemplu:

Doar capul nu își pierde orice speranță,
Care aderă mereu la mărturii superficiale,
Cu mână lacomă scurmă după comori
Și se bucură când găsește râme!^[9]

Nu poate fi altfel, decât că acest cap „își pierde orice speranță”. Acesta este motivul autoobservării. Faust suportă acum toate consecințele, dar el recuperează ceea ce a neglijat în tinerețe. El compensează și poate recupera. Datorită acestui fapt, este condus cu o treaptă mai sus. Prin aceasta se justifică faptul că acum mai pune o dată întrebarea: „Dar cui?” Aceluia care îi vine în întâmpinare în „pudel”: Mefistofel. Dar ce este acesta? Acesta este acea forță opusă forțelor omenești de strădanie, contra-forță care luptă împotriva omului, așa cum luptă Faust împotriva Spiritului Pământului, deoarece nu vrea să aibă nimic de a face cu macrocosmosul. Acestea sunt forțele luciferice, care ies în afară din interiorul omului. De aceea este Mefistofel dotat la început cu trăsături luciferice, și aceasta este esențialmente Mefistofel din prima parte a poemului Faust: o ființă luciferică.

Dar deja de la sfârșitul anilor nouăzeci, Goethe era capabil să crească dincolo de ceea ce provenea din tinerețea sa. Căci citiți «Prolog în Cer»: Ceea ce este dezvoltat acolo, nu mai este legat de revelațiile Spiritului Pământului; acolo, Goethe se ocupă deja de impulsul care vine din macrocosmos. Goethe a crescut dincolo de începuturile sale. Și acum, în sufletul său intră ceva care este extrem de plin de semnificație și de important și care, dacă îl recunoaștem, ne îngăduie să privim adânc în sufletul lui Goethe.

Goethe a avut tradiția legendei lui Faust, tradiția mitului nordic, german. Acolo Mefistofel era prezent. Dar în clipa în care, îmboldit de Schiller, el îl duce pe «Faust» mai departe, Mefistofel devine – fapt de care Goethe nu este pe deplin conștient – o figură care îl roade lăuntric, cu care el nu o scoate bine la capăt. Jakob Minor¹⁰, care a dat și el explicații la «Faust», și a spus unele lucruri spirituale în această privință, a găsit o explicație ciudată relativ la faptul că Goethe nu a avansat deloc atunci când l-a reluat pe „Faust”. Anume, el este de părere că Goethe, pe când se apropia de vârsta de 50 de ani, ar fi îmbătrânit. Eu aș vrea să știu numai cum s-ar putea de fapt scrie un «Faust» dacă forța poetică ar seca la vârsta de 50 de ani și totuși forțele anilor de după 50 ar trebui aduse și ele în poezie, dacă omului nu i-ar putea înflori forța tinereții dintr-o viață dusă așa cum a știut Goethe să o ducă. Dar Mefistofel îl chinuia în sufletul său, îl chinuia instinctiv. Și aceasta nu l-a lăsat să înainteze, deoarece conflictul Faust-

Mefistofel nu mergea cum trebuie. Goethe îl adusese odată pe Faust la cele mai mari întrebări ale omenirii, și acest lucru nu mai mergea acum cu Mefistofel. Acesta avusese un caracter luciferic, caz în care omul are de-a face numai cu forțele care apar din viața de sentiment și de senzație. Dar în clipa în care Goethe elaborează «Prolog în Cer», Faust se raportează la macrocosmos. Aici nu mai merge ca Goethe să-l lase pe Faust să se lupte doar cu acele forțe care trăiesc în interiorul omului; aici nu mai merge să-i lase lui Mefistofel doar caracterul luciferic. Goethe simțea aceasta. Și, într-adevăr, nu pentru a deveni pedant, ci pentru a indica ceva important, aș dori să atrag atenția asupra câtorva lucruri mărunte. Gândiți-vă că în «Prolog în Cer», Domnul spune:

Dintre toate spiritele care neagă,
Cel pungaș este cel mai puțin povară pentru mine. ¹¹

Atunci trebuie că mai există și alte spirite care neagă. Dar în «Faust» este unul singur: Mefistofel. Și gândiți-vă că Mefistofel spune în «Prolog»:

Cel mai mult îndrăgesc obrajii proaspeți, bucălați;
Pentru un cadavru, eu nu sunt acasă. ¹²

Și amintiți-vă că, în final, el se străduiește chiar serios să obțină cadavrul. Despre ce este vorba aici? Goethe simțea: Ceea ce a primit el de la mit, de la saga Faust ca figură unitară a lui Mefistofel, se scindează în două atunci când ieși afară, în macrocosmos. În Goethe trăia acest lucru, de a-l simți ca scindat în două elemente opuse: lucifericul și ahrimanicul. El nu a putut avansa în această direcție deoarece pe vremea lui încă nu exista știința spirituală. Însă aceasta l-a dus la stagnare. Totuși, când mai târziu a avut de unit procesele macrocosmice cu cele umane în «Noaptea valpurgică», la sfârșit, unde procesul macrocosmic și trăirile omenesti se împletesc, Mefistofel al său a trebuit să primească un caracter ahrimanic. El a reușit acest lucru până la un grad înalt. Dar, de fapt, tot ceea ce a spus Goethe însuși în privința raportului său personal cu «Faust» al său, se află sub impresia: Nu merge mai departe. Dacă Faust este luat din drama pedantă a Evului Mediu, dar, cu toate acestea, populară, și este pus pe marea scenă a lumii, este necesar ca Mefistofel să fie scindat într-o ființă luciferică și una ahrimanică. De aceea nu voiau lucrurile să meargă

mai departe la Goethe. El a reușit apoi – desigur că nu vreau să-l corectez pe Goethe –, pe măsură ce se apropia tot mai mult de partea a doua a poemului, să-i dea lui Mefistofel al său trăsături ahrimanice. O ființă luciferică îndrăgește „obrajii bucălați, proaspeți”; una ahrimanică are de a face cu „cadavrul”, deoarece cu ceea ce trăim noi în capacitatea noastră de percepție ea pătrunde și în conștiința noastră dintre naștere și moarte. Exact atunci când privim o personalitate ca cea goetheană, putem vedea cum o asemenea personalitate păstrează forțele tinereții, dar cu aceste forțe ale tinereții face mereu noi și noi experiențe de viață. Ceea ce reiese din povestea vieții lui Goethe într-un mod atât de remarcabil pentru sfârșitul anilor 90 ai secolului XVIII, nu a intervenit pentru că el a îmbătrânit, ci pentru că el a trecut printr-o criză care a adus anumite forțe din tinerețea sa la o nouă înviere, ele au fost ridicate din nou, îngăduindu-i să le trăiască de-a dreptul ca pe o minune de Rusalii. Ceea ce am avut de spus acum despre «Faust» este expus mai aprofundat în lucrarea care urmează să apară acum din nou¹³: «„Faust”-ul lui Goethe ca imagine a concepției sale esoterice despre lume». Aceasta va constitui prima parte a unei cărțuli ce va fi publicată în curând: «Specificul spiritual al lui Goethe»; cea de-a doua parte urmând să conțină gândurile lui Goethe despre «Faust»-ul său¹⁴, iar cea de-a treia parte¹⁵ expunerea câtorva gânduri privind «Basmul despre șarpele cel verde și frumoasa Floare-de-Crin».

Am expus acestea din motivul că vreau să atrag atenția că este cu adevărat necesar să cuprindem cu gânduri pătrunzătoare ceea ce conține substanța spirituală a omenirii – dar și a celei trecute –, să luăm în serios ceea ce există aici. Căci noi ne-am dezvățat complet, în ultimele patru-cinci decenii, să primim și să considerăm cu deplină seriozitate tocmai ceea ce este mai mareț în trecutul omenirii. Îngrozitor de multe am neglijat în ultimii patruzeci-cincizeci de ani, și este necesar ca ceea ce era prezent spiritual să apară, desigur, într-o înfățișare înnoită; căci el era atavic în unele părți ale sale, și atunci în multe privințe nu putea trece dincolo de o anumită crustă.

Goethe nu a putut ajunge la scindarea figurii lui Mefistofel într-o ființă luciferică și una ahrimanică, timpul nu era încă copt pentru aceasta. Însă această dualitate trăia în natura lui Goethe. Pe scurt, noi trebuie să învățăm să credem în întreaga viață omenească, nu numai în copilărie. Noi trebuie să învățăm să putem duce o viață plină de

așteptare. Gândiți-vă cum ar fi dacă omul ar fi curios: Ce va fi cu mine când voi avea cincizeci de ani? Câți oameni au în ziua de astăzi astfel de gânduri? Câți duc o viață în așa fel încât să creadă că în sufletul omenesc se revarsă un conținut mereu nou? Ce schimbări s-ar petrece și în viața socială a omenirii dacă această credință în întreaga viață ar cuprinde oamenii! Și ce gând simplu ar putea fi care ar conduce la această credință în întreaga viață omenească? Gândul care constă în întrebarea: Ar avea oare vreun sens ca în medie să ajungem la vârsta de șaptezeci de ani, dacă ne-am încheia dezvoltarea la vârsta de douăzeci și opt de ani? Atunci de ce să devenim mai bătrâni? Dar pentru aceasta sunt în orice caz necesare unele ajutoare din științele naturii, pentru ca ceea ce apare ca știință spirituală să poată fi unit cu ceea ce se ia în mod științific în serios astăzi.

Știința spirituală, spuneam – și cu aceasta mă întorc la începutul considerațiilor de astăzi – a realizat de fapt foarte puțin în cadrul Mișcării noastre. Și, cu toate acestea, ea nu este lipsită de perspective. Aceasta se observă cu multe ocazii. Se observă cel mai bine atunci când apare situația – care s-a întâmplat nu de puține ori în ultimii ani –, ca tineri care sunt în prezent la studii universitare să vină pentru a găsi ceva care să poată lega studiile lor specifice de știința spirituală. Tinerii care se află în ziua de azi la începutul vieții lor simt din științele lor că orice știință poate fi conectată cu știința spirituală, poate fi dusă până la știința spirituală. De aici vor putea rezulta, probabil, cei mai fertili gemeni; căci lucrurile ar trebui luate în serios. Dar dificultățile apar imediat ce acești tineri vor, de exemplu, să scrie o disertație de doctorat cu ceea ce vor să introducă din știința spirituală în studiile lor, și care ar putea fi introdus într-un mod cu totul obiectiv. Ei nu o pot face; ei nu pot realiza ceea ce vor. Știința spirituală este practic ceva foarte plin de perspectivă, dar oamenii sunt opriți de la ea, sunt constrânși să se îndepărteze de ea. Și aceasta trebuie înțeles în sensul cel mai deplin al cuvântului. Cunosco un caz – este deja vreme îndelungată de atunci, astfel încât îl pot povesti; ultimele cazuri din prezent nu s-ar cuveni să le povestesc – în care aici, la Berlin, s-a prezentat o disertație de doctorat care nu a păcătuit cu nimic altceva decât că a menționat cartea mea *Creștinismul ca fapt mistic*. Era o disertație filosofică, și nu una teologică. Persoana în cauză a spus: Ce să fac acum? Paulsen¹⁶ nu o acceptă, mi-a explicat: Dumneavoastră

nu puteți face aceasta, să îl citați aici pe Steiner. – Eu nu am putut decât să-i răspund persoanei: Mergeți la Münster și dați-vă doctoratul cu Gideon Spicker¹⁷; acolo probabil că va merge. – Într-adevăr, a mers. Trebuie să consideri lucrurile în realitatea lor, să privești fiecare lucru în parte, în detalii. Punctele de vedere care pot fi dezvoltate în ziua de azi atunci când cineva încearcă să-și clădească drumul vieții pe baze academice, sunt uneori extrem de ciudate. Astfel, un conferențiar universitar colaborator începător – care a trecut peste acest obstacol într-un mod pe care îl veți auzi de îndată – mi-a povestit odată că el a devenit conferențiar în felul următor: Scrisese un tratat estetic despre opera unui poet – pe care nu vreau să-l menționez, pentru că atunci lucrurile ar putea fi dezvăluite cu oarecare mijloace ajutătoare –; apoi a scris un tratat despre Schopenhauer, și în afară de acestea, desigur, o teză de doctorat. El voia să devină conferențiar universitar colaborator. S-a dus la universitatea în cauză la profesorul respectiv, care îl aprecia foarte mult și îl considera un om foarte capabil, crezând că acel profesor ar putea determina într-un mod foarte simplu ca el să devină conferențiar universitar colaborator. Atunci acel profesor i-a spus: Vedeți dumneavoastră, aceasta nu merge; dumneavoastră ați scris acum un tratat despre un poet, despre o problemă estetică. Dar acest poet a trăit în secolul XIX. Este prea recent. Apoi ați scris despre Schopenhauer. Iar aceasta nu poate fi considerată de noi ca fiind științifică. – Persoana respectivă a spus atunci: Dar ce să fac în acest caz? – Iar profesorul i-a răspuns: Luați-vă un registru mai vechi privind cărțile unui secol anterior, și căutați un estetician cât mai necunoscut, pe care nu îl cunoaște nimeni, și scrieți – ceea ce vă va fi foarte ușor, pentru că nu există nicio literatură în această privință și nu trebuie să studiați prea mult –, scrieți ceea ce este ușor de scris, pentru că le găsiți pur și simplu într-un registru de cărți. – Ei bine, acest, la acea vreme, viitor conferențiar universitar colaborator a luat un vechi registru de cărți, l-a deschis la un vechi estetician italian despre care nu scrisese încă nimeni nimic și a scris o lucrare, pe care el însuși o considera extrem de insuficientă și pe care a considerat-o extrem de insuficientă și cel care trebuia să-o aprecieze. Însă ea a fost baza suficientă pentru a deveni conferențiar universitar colaborator!

Eu nu vreau să menționez acestea pentru a pune gri o personalitate sau alta. Nici nu este vorba de personalități, pentru că eu dau un

exemplu care nu are nimic de a face cu personalitățile. Căci omul care trebuia să aprecieze respectiva disertație râdea despre ceea ce trebuia să-i impună celuilalt conform prejudecăților timpului. Și celălalt, care voia să devină conferențiar universitar colaborator, râdea și el. Doi oameni extraordinar de drăguți, unul mai în vârstă și altul mai tânăr. Nu este nevoie să fie din cauza oamenilor. Este din cauza substanței spirituale în care se află epoca noastră și căreia îi putem face față numai prin gânduri viguroase și puternice. Iar gânduri viguroase și puternice sunt posibile în ziua de azi numai dacă omenirea este fertilizată din spirit, dacă se clădește într-adevăr numai pe ceea ce poate da știința spirituală. Așadar, indiferent că ne îndreptăm privirea înspre Goethe sau asupra prezentului nemijlocit, ceea ce răsună mereu din situația nemijlocită a timpului este: reînnoirea lumii noastre de reprezentare, reînnoirea lumii noastre de simțire, reînnoirea gândurilor noastre, care să se opună în mod puternic prezentului. De aceasta depinde ca minunea de Rusalii să se împlinească în mod individual în suflete, și ca această minune de Rusalii să apară în întreaga omenire în prezentul nostru catastrofal ca înnoire a vieții, prin faptul că oamenii, luminați de spirit, se raportează unii la alții ca ființe individuale astfel încât prin împreună-voirea, împreună-reflectarea și împreună-creșterea lor se poate forma o structură spirituală a omenirii. Din om, din ceea ce este individual trebuie să vină ceea ce este necesar pentru viitor. Nu ne este îngăduit să așteptăm un mesaj general, pe care ar trebui să-l urmeze omenirea. Un asemenea mesaj nu va exista. Dar va exista posibilitatea ca în fiecare suflet omenesc să se aprindă, să lumineze ceea ce poate veni din lumea spirituală. Atunci, prin viața în comun a oamenilor va lua naștere ceea ce urmează să se nască și ceea ce trebuie să se nască.

NOTE

Volumul GA 181 cuprinde 3 cicluri de conferințe:

Moarte pământească și viață cosmică: 7 conferințe, Berlin 22 ianuarie – 26 martie 1918;

Daruri antroposofice pentru viață: 7 conferințe, Berlin 30 martie – 21 mai 1918;

Necesități în privința conștiinței pentru prezent și viitor: 7 conferințe, Berlin 25 iunie – 6 august 1918.

Despre această ediție

Cele trei cicluri din volumul GA 181 au coincis cu sfârșitul Primului Război Mondial. În paralel cu primele două cicluri, Rudolf Steiner a susținut o serie de conferințe publice intitulată ***Eternul în sufletul uman. Nemurire și libertate***, publicată în GA 67. În plus, conferințele sale l-au dus în multe alte orașe, inclusiv la Nürnberg, München, Stuttgart, Leipzig, Viena, Praga și Hamburg. Apoi Rudolf Steiner a plecat în Elveția.

Cu acest volum, marile cicluri pentru membri de la Berlin ajung la sfârșit. Luate împreună, formează un fel de compendiu al antroposofiei, așa cum era disponibil lumii în acel moment. În anii următori, activitățile lui Rudolf Steiner s-au concentrat din ce în ce mai mult la Dornach și Stuttgart. Construcția Goetheanumului, care se apropia de finalizare, mișcarea pentru tripartiție și dezvoltarea pedagogiei antroposofice în legătură cu Școala Waldorf din Stuttgart au preluat cea mai mare parte a forței de muncă a lui Rudolf Steiner.

Bazele textului: conferințele din 22 și 29 ianuarie 1918 (conferințele 1 și 2 din primul ciclu) au fost stenografiate de Hedda Hummel, restul de 19 conferințe de Walter Vegelahn. Stenogramele originale nu au fost păstrate; volumul se bazează pe transcrierile stenogramelor făcute de stenografi.

R. Friedenthal și S. Lötscher au analizat a treia ediție din 1991 și au făcut modificări, listate în ediția germană. Citatele date de Rudolf Steiner au fost comparate cu sursele corespunzătoare și, acolo unde era necesar, adaptate la acestea. Au fost adăugate un registru de nume și un cuprins detaliat. Informațiile au fost verificate și extinse, în special în ceea ce privește numeroasele referințe ale lui Rudolf Steiner la alte conferințe.

Titlul ciclurilor și conferințelor: Conferințele au fost ținute fără titlu și conținut prealabil. Cu toate acestea, primele ediții Vegelahn ale conferințelor din al doilea și al treilea ciclu au deja titluri. Potrivit unui raport, Vegelahn mergea deseori la Rudolf Steiner după ce susținea o conferință și îl punea să-i dea un titlu pentru conferința pe care tocmai o susținuse (vezi Karl Boegner în: „Mitlungen aus der Anthroposphischen Arbeit in Deutschland”, Michaelmas 1959). Deci, se poate presupune că aceste titluri provin de la Rudolf Steiner.

Nu se cunoaște originea titlurilor conferințelor din primul ciclu, dar din moment ce au fost deja incluse în ediția I din 1922, se poate presupune că, dacă nu provin de la el, au fost aprobate de Rudolf Steiner; acest lucru poate fi de asemenea presupus pentru întreg titlul primelor două cicluri și titlul original al celui de al treilea ciclu.

Titlurile primelor 5 conferințe din primul ciclu au fost schimbate în cea de-a doua ediție a anului 1967, acestea fiind inițial: 22 ianuarie: „Poziția actuală a științei spirituale”; 29 ianuarie: „O contribuție la cunoașterea naturii umane”; 5 februarie: „Morții și cei vii”; 5 martie: „Gândurile noastre despre morți și lume”; 12 martie: „Legătura omului cu lumea spirituală”.

În ediția din 1967, titlurile conferințelor au fost doar listate în cuprins.

În ceea ce privește desenele: desenele originale de pe tablă ale lui Rudolf Steiner pentru conferințele din 26 martie (conferința a VII-a din primul ciclu) și 9 aprilie (conferința a IV-a din al doilea ciclu) nu au fost păstrate. Deoarece nici stenograma nu era disponibilă, schițele

deficitare din stenogramă au trebuit să servească drept model pentru desenele realizate aici de Hedwig Frey.

Publicații anterioare: Cele trei cicluri care formează GA 181 au fost publicate în 1922 de Marie Steiner în Philosophisch-Anthroposophischen Verlag din Berlin în trei volume în așa-numitul format de ciclu, dar cu numărarea continuă a conferințelor:

Conferințele 1–7 (primul ciclu): ciclul 48

Conferințele 8–14 (al doilea ciclu): ciclul 49

Conferințele 15–21 (al treilea ciclu): ciclul 50

Prima ediție din ediția completă (GA) Dornach a avut loc în 1967, atât într-un volum, cât și în trei volume separate. Unele dintre edițiile individuale au fost ulterior legate într-un volum la vânzare. Numărarea continuă a prelegerilor a fost păstrată. Cel de-al treilea ciclu a primit noul titlu: «Necesități în privința conștiinței pentru prezent și viitor». Ediția a fost prevăzută cu note la text.

Conferința din 30 martie 1918 (din al doilea ciclu) a apărut și în „Gäa Sophia. Jahrbuch der Naturwissenschaftlichen Sektion am Goetheanum», Vol. II, Dornach 1927; și cea din 5 februarie (din primul ciclu) în seria broșată „Rudolf Steiner – Themen aus dem Gesamtwerk», Vol. 15: „Das Leben nach dem Tode”, Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart 1987.

Note referitoare la text

Lucrările lui Rudolf Steiner în ediția *Operele complete* (GA) sunt indicate în note cu numărul bibliografic.

CONFERINȚA I

1. în diferite conferințe: vezi, printre altele, de exemplu, următoarele conferințe: 6 martie 1911, în: *Misiunea noii revelații spirituale. Evenimentul Christos ca eveniment central al evoluției Pământului* (17 conferințe din diverse locuri, 1911), GA 127; 8 iunie 1913, în: *Lumea spiritului și intervenția ei în existența fizică. Influența morților în lumea*

celor vii (10 conferințe ținute în diverse locuri, 1913), GA 150; 27 ianuarie 1917, în: ***Considerații istorice. Karma neveracității – Partea a II-a*** (12 conferințe, Dornach 1917), GA 174; și 16 noiembrie 1917, în: ***Ființa spirituală individuală și acțiunea ei în sufletul omului*** (9 conferințe ținute în diverse locuri în 1917), GA 178.

2. *ciclul de conferințe ținut la Kristiania despre sufletele popoarelor: Misiunea sufletelor câtorva popoare europene în legătură cu mitologia nord-germanică* (11 conferințe și o alocuțiune, Kristiania (Oslo) 1910), GA 121.
3. *Eu am folosit adesea o comparație: vezi, de exemplu, conferința a IV-a din Moarte pământească și viață cosmică, ciclul 1 din GA 181.*
4. *Eu am expus această relație odată chiar în cifre: vezi, printre altele, conferința din 13 februarie 1917, în: Metamorfoză cosmică și metamorfoză umană (7 conferințe, Berlin 1917), GA 175 și din 11 decembrie 1917, în: Necesitate istorică și libertate. Influențe de destin din lumea morților (8 conferințe, Dornach 1917), GA 179.*
5. *Trebuie să vă amintiți, în acest sens, ceea ce am spus deja adesea: vezi, de exemplu, conferințele din 29 ianuarie și 26 martie 1918, în: Moarte pământească și viață cosmică, ciclul 1 din GA 181.*
6. *în conferința publică: este avută în vedere conferința din 14 martie 1918, din Veșnicul din sufletul omenesc. Nemurire și libertate (10 conferințe, Berlin 1918), GA 67. – Vezi în această privință și conferința «Taina dublului. Medicina geografică» din 16 noiembrie 1917, în: Ființa spirituală individuală și acțiunea ei în sufletul omului (9 conferințe, 1917), GA 178.*
7. *Hermann Grimm: 1828-1901, teoretician al artelor și literaturii.*
8. *Woodrow Wilson: 1856-1924, președinte al Statelor Unite între 1912-1920.*

9. *pot spune exact același lucru*: nu este clar ce pasaje de text are Rudolf Steiner în vedere la Grimm și Wilson. Dacă avem însă în vedere conferința «Viața istorică a omenirii și enigma ei în lumina cercetării spirituale» din 14 martie 1918, în: ***Veșnicul din sufletul omenesc. Nemurire și libertate*** (10 conferințe, Berlin 1918), GA 67, atunci devine vizibil faptul că Rudolf Steiner are în vedere, de exemplu, aprecierile lui Grimm și Wilson despre Macaulay și Gibbon. – Vezi în această privință și expunerile amănunțite din conferința «Cum îl găsesc eu pe Christos?» din 16 octombrie 1918, în: ***Moartea ca transformare a vieții*** (7 conferințe, 1917-18), GA 182 și din răspunsurile la întrebări «Despre dezvoltarea limbajului» din 17 octombrie 1918, în: ***Euritmie. Revelația sufletului vorbitor. O continuare a concepției metamorfozei lui Goethe în sfera mișcării omenеști*** (alocuțiuni 1918-1924), GA 277.
10. *Eu am accentuat deja adesea*: vezi, printre altele, conferința «Cele trei regnuri ale morților. Viața între moarte și o nouă naștere» din 27 noiembrie 1917, în: ***Moartea ca transformare a vieții***. (7 conferințe ținute în diverse locuri, 1917/18), GA 182.

CONFERINȚA a II-a

1. *Eu am expus adesea motivele*: vezi, printre altele, conferințele din 8 octombrie 1906, din: ***Impulsuri inițiale ale științei spirituale. Esoterismul creștin în lumina noii cunoașteri spirituale*** (20 de conferințe, Berlin 1906/07), GA 96; 10 și 23 octombrie 1915, din: ***Mișcarea ocultă în secolul XIX și relația ei cu cultura mondială*** (13 conferințe, Dornach 1915), GA 451; și din 7 august 1916, din: ***Enigma omului. Fundamentele spirituale ale istoriei omenirii*** (15 conferințe, Dornach 1916), GA 170.
2. «Despre enigma omului»: ***Despre enigma omului. Aspecte exprimate și neexprimate în gândirea, vederea și simțirea***

unei serii de personalități germane și austriece (1916), GA 20.

3. *Nikolaus Kopernikus*, 1473-1543, astronom polonez, canonic, matematician, medic, jurist și umanist. Întemeietor al imaginii heliocentrice despre Univers.
4. *Ciclurile noastre de conferințe se înmulțesc*: prin aceste cicluri de conferințe sunt avute în vedere seriile de conferințe pe care le-a ținut Rudolf Steiner în diverse orașe în fața membrilor Societății. În *Cursul vieții mele* (1923-25; GA 28, capitolul XXXV) el scrie în această privință: „La aceste conferințe au participat doar membrii. Ei erau familiarizați cu comunicările inițiale din antroposofie. Puteam să le vorbesc ca unor avansați în domeniul antroposofiei. Ținuta acestor conferințe interne a fost așa cum nu putea fi cea din lucrările destinate în întregime publicării lor.” Pe baza notițelor pe care Rudolf Steiner, din lipsă de timp, nu le-a putut revizui și corecta, au apărut tipărituri particulare, destinate pe atunci exclusiv membrilor. În 1918 existau circa 30 de cicluri sub formă de tipărituri.
5. *Immanuel Kant*, 1724-1804, filosof, matematician, specialist în științele naturii.
6. *Arthur Schopenhauer*, 1788-1860, filosof.
7. *Într-un eseu din anul 1858, el spune*: în eseuul său «Friedrich cel Mare și Macaulay» (1858), din: «Cincisprezece eseuri, Prima serie», Ediția a III-a, Berlin și Gütersloh, 1884, pag. 112 ș.u. Textual, citatul este:

„Ne putem imagina că spiritul unui om, desprins de legăturile corporale, ar pluti ca un fel de oglindă a celor ce se petrec deasupra Pământului. Eu nu expun aici o mărturie de credință, este doar o simplă fantezie. Să acceptăm că pentru unii oameni nemurirea s-ar configura în acest mod, în sensul că nestrâmtorați de tot ceea ce îi orbea mai înainte, plutesc deasupra Pământului și că lor li se revelează toate destinele Pământului și ale oamenilor, începând de la nașterea planetei în sine. Trecutul ar fi pentru ei o urzeală de frumusețe

armonioasă... Și acum, dintr-o dată, dacă e să visăm în continuare, acest spirit care privea liber lucrurile este constrâns să se unească din nou cu corpul unui om muritor. Dacă acestui om i-au fost conferite cele mai înalte talente de tot soiul, să-i fie oare lui posibilă amintirea stării sale anterioare? El s-ar naște într-o anumită epocă. Ar avea un tată și o mamă, o patrie, o stare socială, o inimă care iubește și urăște, vanitate, dureri, bucurie, necazuri, disperare, încântare – când ar fi el, chiar și pentru o clipă, capabil de claritatea din starea liberă care era cândva elementul său? ... În timp ce odinioară avea înaintea ochilor săi inimile oamenilor ca pe niște stupi de sticlă, din care vedea gândurile zburând înăuntru și în afară și lucrând, acum trebuie să le ghicească ca pe niște taine.”

8. *Kant a spus odată*: textual: „Eu afirm însă că în această învățătură specială despre natură poate fi întâlnită numai atâta știință *propriu-zisă*, câtă *matematică* se întâlnește acolo.” În Cuvântul înainte la «Temeiurile metafizice incipiente ale științelor naturii», 1786.
9. *Eu am spus adesea*: vezi conferințele din 29 ianuarie, 26 martie din ***Moarte pământească și viață cosmică*** și 30 martie 1918 din acest volum. – Vezi în continuare, printre multe altele, conferințele din 31 iulie, 5 și 7 august 1917, din: ***Enigma omului. Fundamentele spirituale ale istoriei omenirii***, GA 170.
10. *Capul, spuneam eu, este în special cel asupra căruia ar trebui aplicată teoria darwinistă*: vezi, de exemplu, conferința susmenționată din 26 martie 1918.
11. *Teoria evoluționistă a lui Darwin*: vezi conferința a V-a din acest ciclu.
12. *Cunoașteți cu toții legenda corespunzătoare*: este posibil ca Rudolf Steiner să fi spus aici „Legendele corespunzătoare”.

CONFERINȚA a III-a

1. *Platon*: 427-347 î.Ch., filosof grec, discipol al lui Socrate. Și-a întemeiat Școala sa la Haine Akademos, punctul de pornire al tuturor „Academiilor”.
2. *Aristotel*: 384-322 î.Ch. Discipol al lui Platon și învățător al lui Alexandru cel Mare.
3. *La Platon se mai găsește și o altă reprezentare*: vezi «Timaios», cap. 16, paragrafele 79-82, rândurile 45b-47c.
4. *Alesia*, oraș al celților Mandubii de pe muntele Auxois, de lângă actualul sat Alise-Sainte Reine din regiunea Côte d'Or. A fost distrus în anul 52 î.Ch. de către Cezar. Vezi și conferințele de la Dornach din 11 și 16 iulie 1920, din: ***Factori vindecători ai organismului social*** (17 conferințe, Dornach și Berna 1920), GA 198.
5. *Napoleon al III-lea*, 1808-1873, împărat francez între anii 1852-1870.
6. *Vercingetorix*: gal din seminția Avenier. Conducător al mării răscoale împotriva lui Cezar din anul 52 î.Ch., la început victorios, a fost în final închis de acesta în Alesia și constrâns să se predea. A fost judecat după șase ani de prizonierat, în 46 î.Ch., de către Cezar, la Roma.
7. *Gaius Iulius Cezar*, 100-44 î.Ch., comandant și om de stat roman.
8. *eu am accentuat aceasta adesea*: vezi, de exemplu, conferințele din 11 aprilie 1914 în: ***Făptura interioară a omului și viața dintre moarte și o nouă naștere*** (6 conferințe, Viena 1914), GA 153.; din 17 aprilie 1914, în: ***Cum dobândim înțelegere pentru lumea spirituală? Acțiunea impulsurilor spirituale din lumea morților*** (7 conferințe ținute în diverse locuri în 1914), GA 154; și din 27 iunie 1916, în: ***Ființa Universului și egoitatea*** (7 conferințe, Berlin 1916), GA 169.
9. *Educația copilului: Educația copilului din punctul de vedere al științei spirituale* (1907), multe ediții, apărută în volumul

«Lucifer-Gnosis, articole fundamentale relativ la antroposofie și relatări din revistele „Lucifer” și „Lucifer-Gnosis” 1903-1908», GA 34, și ca ediție separată în Editura de buzunar «Educația copilului din punctul de vedere al științei spirituale. Metodica predării și condițiile de viață ale educatorului», ediția de buzunar 658.

10. *ceea ce este descris în cartea «Teosofie» drept trăiri în lumea sufletească*: Rudolf Steiner: **Teosofie. Introducere în cunoașterea suprasensibilă a lumii și determinarea omului**, GA 9, capitolul «Sufletul în lumea sufletelor după moarte».
11. *în conferințele de la Viena despre viața dintre moarte și o nouă naștere*: **Făptura interioară a omului și viața dintre moarte și o nouă naștere** (6 conferințe, Viena 1914), GA 153.
12. *Eu am arătat în cele mai diferite moduri*: vezi conferințele din 19 martie și 26 martie în **Moarte pământească și viață cosmică**, primul ciclu din GA 181, și conferința din 1 aprilie 1918 în prezentul volum.
13. *„întinerit în epoca ceții”*: «im Nebelalter jung geworden»; vezi «Faust», partea a 2-a, actul 2, Laboratorul (Homunculus); rândul 6924.
14. *Origene*, aproximativ 185-253/54 d.Ch., întemeietor al gnosticiei creștine.
15. *după cum am spus deja*: vezi, printre altele, conferințele din 27 martie și 3 aprilie 1917, din: **Pietre de construcție pentru o cunoaștere a Misteriului de pe Golgota** (10 conferințe, Berlin 1917), GA 175.
16. *Wilhelm Wundt*, 1832-1920, filosof, psiholog și medic. A întemeiat primul institut de psihologie experimentală în Leipzig.
17. *Jakob Frohschammer*, 1821-1893. «Despre originea sufletului omenesc. Justificarea Generaționismului», München 1854, capitolul: Preexistența. Generaționismul și simplitatea spiritului, Anexă, pag. 93-124 și, cu precădere, pag. 98 ș.u. Vezi și lucrarea sa «Filosofia lui Toma d'Aquino», Leipzig

1889, Cuvânt înainte, pag. VIII, unde spune: „...Teoria mea, că și sufletele copiilor provin de la înaintași, deoarece aceștia sunt oameni vii și nu procreează simple trupuri sau chiar animale, la care sufletele să trebuiască de fiecare dată să le fie create abia atunci direct de Dumnezeu ...”

18. *Eu am expus aceasta drept remarcă în «Enigmele sufletului»: Despre enigmele sufletului. Antropologie și antroposofie, Max Dessoir despre antroposofie, Franz Brentano (necrolog). Completări în schiță (1917), GA 21.*
19. *Eu am spus și în conferința publică: conferința „Natura și enigmele ei în lumina cercetării spirituale” din 7 martie 1918 din: Veșnicul din sufletul omenesc. Nemurire și libertate (10 conferințe, Berlin 1918), GA 67.*
20. *dr. Johannes Müller, de exemplu, tratează simplist lucrurile: vezi ultima parte din conferința din 29 ianuarie 1918, în Moarte pământească și viață cosmică, ciclul 1 din GA 181 și Notele aferente.*
21. *ceea ce am remarcat recent: vezi conferința din 29 ianuarie 1918, în Moarte pământească și viață cosmică, primul ciclu din GA 181.*
22. *o cărțuie populară: Max Wentscher: «Introducere în filozofie» (Colecția Göschen 281), ediția a 3-a, Berlin și Leipzig 1912, pag. 59: „Și tot așa, acest lucru este intrinsec «supranaturalului», care conferă tradiției o putere atât de imensă. Naturalul poate spera orice om de bunăvoință să-l găsească în sine; el permite în felul acesta o verificare prin propria judecată. Dar supranaturalul, pe care nu îl află fiecare în sine, trebuie preluat de la alții pur și simplu prin încredere și credință; el este necontrolabil de toți oamenii și provoacă o mentalitate cu necesitate neliberă, dependentă. La aceasta se adaugă faptul că preoții și Bisericile din toate timpurile au înțeles să hrănească și să amplifice credința în supranatural aducând-o în tradiții, față de care masele oricum au o anumită înclinație, în așa fel încât să lase să apară că destinul sufletului*

în lumea de dincolo ar fi dependent de o asemenea <dreaptă credință>. Așadar cel care nu voia să-și pună în joc <mântuirea sufletului> era nevoit să dea ascultare în credință, și cu aceasta era expus, fără salvare, copleșirii cu judecăți morale prin luarea în considerare a lumii de neînțeles a suprasensibilului, așa cum o propovăduia credința tradițională.”

CONFERINȚA a IV-a

1. *În decursul ultimelor considerațiuni eu am atras adesea atenția aici: vezi conferința a II-a, din 1 aprilie 1918 în acest ciclu, și vezi nota 1 de la conferința a II-a.*
2. *noi am subliniat deja: vezi conferința din 12 martie 1918 în **Moarte pământească și viață cosmică**, primul ciclu din GA 181. Vezi și conferința a II-a din acest ciclu.*
3. *pe care l-am indicat deja în această iarnă, chiar într-o conferință publică: vezi conferința: „Țelul și esența cercetării spirituale” din 24 ianuarie 1918, din: **Veșnicul în sufletul omenesc. Nemurire și libertate** (10 conferințe Berlin 1918), GA 67.*
4. *anumite impulsuri pe care probabil că le vom caracteriza cândva mai amănunțit: vezi, pe lângă multe alte expuneri din conferințe ulterioare, pe cea din 9 iulie 1918 în **Necesități în privința conștiinței pentru prezent și viitor**, ciclul 3 din GA 181.*
5. *August Strindberg, 1849-1912, dramaturg suedez.*
6. *Fritz Mauthner, 1849-1923, scriitor și filosof. «Contribuții la o critică a limbajului», trei volume, Berlin 1901/02.*
7. *John Stuart Mill, 1806-1873, filosof englez, politician, specialist în economia națională.*
8. *Herbert Spencer, 1820-1903, filosof englez.*
9. *noua ediție a **Filosofiei libertății**: Este vorba aici de ediția a doua, considerabil extinsă și adăugită, Berlin 1918.*
10. *așa cum am expus-o și în revista «Das Reich»: „Știința spirituală ca antroposofie și metoda de cunoaștere*

contemporană. Personal-impersonal”, în: «Das Reich», München, anul 2 de apariție, 1917/18, Cartea a II-a (iulie 1917); reeditată în: **Filozofie și antroposofie. Articole reunite 1904-1923**, GA 35, pag. 307 ș.u.

- 11.** *Eduard von Hartmann*, 1842-1906, filosof. «Filosofia inconștientului», 1869. – Vezi, relativ la E. von Hartmann, printre altele, articolul lui Rudolf Steiner «Eduard von Hartmann. Teoria sa și importanța ei», în: **Bazele metodice ale antroposofiei 1884-1901, articole reunite relativ la filozofie, științele naturii, estetică și psihologie** GA 30, ca și expunerile din **Cursul vieții mele** (1923-25), GA 28.

Corespondam mult pe atunci cu Eduard von Hartmann: vezi în această privință scrisorile de la și către E. v. Hartmann, în: **Corespondență I 1881-1890**, GA 38 și **Corespondență II 1890-1925**, GA 39, în special scrisorile nr. 364, 400 și 517 din volumul II.

- 12.** *el și-a notat în exemplarul său observațiile... Eu mi-am copiat atunci acele observații*: vezi în această privință «Contribuții la Operele Complete ale lui Rudolf Steiner», nr. 85/86, Dornach, Michaeli 1984, «Relativ la «Filosofia libertății». Comentarii și observații marginale de Eduard von Hartmann».
- 13.** *Așa, de exemplu, aveam pe o pagină fraza: fraza este aici redată într-o altă formă decât în Filosofia libertății*; vezi capitolul VI: „Reprezentarea nu este altceva...”

CONFERINȚA a V-a

- 1.** *ieri în conferința publică*: este avută în vedere conferința «Lumea oamenilor și lumea animală, expuse în privința originii și evoluției, în lumina științei spirituale», din 15 aprilie 1918, din: **Veșnicul în sufletul omenesc. Nemurire și libertate** (10 conferințe, Berlin 1918), GA 67.
- 2.** *Schopenhauer*: vezi opera sa «Lumea ca voință și reprezentare», 6 volume, Rudolstadt 1819, în ediția «Opere

Complete în 12 volume», cu o introducere de Dr. Rudolf Steiner, Stuttgart și Berlin (1894), volumele 2-6.

3. *Ieri am atras atenția asupra unui fapt*: vezi nota 1.
4. *În ultima vreme... pretutindeni unde am putut conferența*: vezi, printre altele, conferința «Cunoașterea suprasensibilului și enigmele sufletului omenesc» din 15 noiembrie 1917, din: ***Ființa spirituală individuală și acțiunile ei în sufletul omului*** (19 conferințe, 1917), GA 178, ca și sus-menționata conferință din 15 aprilie 1918 (vezi nota 1).
5. *Oscar Hertwig*, 1849-1922, anatomist, discipol al lui Ernst Haeckel. «Devenirea organismelor. O combatere a teoriei hazardului a lui Darwin», Jena 1916 și «Întru apărarea darwinismului etic, social și politic», Jena 1918.
6. *Și după cum am indicat deja*: de exemplu în conferința din 15 aprilie 1918 (vezi nota 1).
7. *Și eu am expus un exemplu*: vezi nota 1.
8. *La urma-urmelor, orice știință a naturii: textual*: „După metode asemănătoare celor prin care a devenit posibil să îmbrace în astronomie procesele de pe bolta cerului în forme fixe, pe care noi le numim legile naturii, trebuie cercetate în fizică și chimie legile de structurare a naturii lipsite de viață și, în fine, în biologie, legile de configurare și legile modurilor de acțiune ale ființelor legate de ele”. Oscar Hertwig în «Întru apărarea...», pag. 23.
9. *Emil Du Bois-Reymond*, 1818-1896, fiziolog german. «Dincolo de granițele cunoașterii naturii», conferință ținută la cea de-a 45-a reuniune a cercetătorilor naturii și medicilor germani la Leipzig, pe 14 august 1872; Leipzig, 1872.
10. *un articol de Fritz Mauthner*: «Horoscopul lui Goethe», în: «Berliner Tageblatt», al 47-lea an de apariție, 1918, nr. 161 din 28 martie, ediția de seară.
11. *care a scris o carte*: Franz Boll, clasicist. «Credința în stele și interpretarea constelațiilor. Istoria și esența astrologiei»,

Leipzig și Berlin 1918 («Din natură și lumea spirituală», volumul 638).

12. *criticul limbajului: Fritz Mauthner*: 1849-1923, scriitor și filosof. «Contribuții la o critică a limbajului», trei volume, Berlin 1901/02.
13. *Or, același om care a redactat acea cărțuție, s-a justificat în «Berliner Tageblatt»*: Franz Boll: «Încă o dată horoscopul lui Goethe», «Berliner Tageblatt», anul 47 de apariție, 1918, nr. 192 din 16 aprilie, ediția de dimineață.
14. *Iulian Apostatul*: Flavius Claudius Iulianus, 332-363, împărat roman între 361 și 363. A fost numit de către creștini „Apostatul” deoarece în calitate de inițiat al misterilor eleusine a vrut să reînnoiască misterele păgâne. – Relativ la Iulian vezi, între altele, volumul *Pietre de construcție pentru cunoașterea Misteriului de pe Golgota*. (10 conferințe, Berlin 1917), GA 175, în special conferința din 19 aprilie 1917.
15. *Julius Robert Mayer*, 1814-1878, medic și cercetător al naturii. Tratatul menționat poartă titlul «Observații asupra forțelor din natura nevie», apărut în «Analele» lui Liebig, 1842, volumul 42, (conținut și în: «R. Mayer despre conservarea forței», patru tratate, Bibliografia lui Voigtländer, Leibzig, volumul 12.
16. *Friedrich Ueberweg*, 1826-1871, filosof. «Schiță a unei istorii a filosofiei», 1863-1866. Mayer este menționat în aceasta, în cea de-a treia parte (Perioada contemporană), volumul 2 (Sisteme post-kantiene și filosofia prezentului), ediția a 8-a, 1897, pag. 239: „Joule. Robert Mayer, care deja în 1842, în lucrarea sa «Observații asupra forțelor naturii neviei», în 1845 în lucrarea sa despre «Mișcarea organică în corelația sa cu metabolismul» și în continuare în «Observații asupra echivalentului mecanic al căldurii», a exprimat și dovedit în 1850 că forța se modifică numai în privința calității, dar în privința cantității este indestructibilă, și că și căldura ar fi doar un fel de mișcare, sau că mișcarea și căldura se transformă una în alta, astfel încât legea relației imuabile dintre mișcare și

căldură s-ar putea exprima și numeric; el numește cifra respectivă echivalentul mecanic al caloriei”.

17. *James Prescott Joule*, 1818-1889, fizician englez, fabricant de bere, a realizat cel dintâi o determinare experimentală exactă a echivalentului mecanic al caloriei.
18. *Hermann L. F. von Helmholtz*, 1821-1894, fiziolog și fizician. Aici trebuie menționat în special tratatul său «Despre conservarea forței» (1847).
19. *Charles Robert Darwin*, 1809-1882, cercetător englez al naturii, medic, geolog și botanist. «On the Origin of Species by means of natural Selection», 1859 («Despre originea speciilor prin selecția naturală sau menținerea raselor favorizate în lupta pentru existență»).
20. *a apărut o carte cârpăcită... pe care a editat-o Robert Chambers*: Robert Chambers, 1802-1871, librar și scriitor. «Vestiges of the Natural History of Creation», Edinburgh 1844 (apărută anonim), («Istoria naturală a creației Universului, Pământului și a organismelor aflate pe el, întemeiată pe realitățile cucerite prin știință», Braunschweig 1851).
21. *Jean Baptist Lamarck*, 1744-1829, cercetător francez al naturii.
22. *Patrick Matthew*: «On Naval Timber and Arboriculture», Londra 1831 («Lemnul pentru corăbii și cultura arborilor»); Vezi în această privință și capitolul «Schiță istorică» din Charles Darwin: «Despre originea speciilor...», vezi mai sus nota 19.
23. *Robert Hammerling*, 1830-1889, poet austriac.
24. *am indicat asta deja într-una din ultimele noastre considerațiuni*: vezi conferința precedentă, din 9 aprilie 1918.

CONFERINȚA a VI-a

1. *și aici, la Berlin, într-o conferință publică*: vezi nota 1 de la conferința a V-a.
2. *așa-numitele examinări ale celor dotați*: vezi în această privință și conferințele lui Rudolf Steiner din 23 aprilie 1918,

din: *Fundalurile spirituale ale Primului Război Mondial* (16 conferințe, Stuttgart 1914-1921), GA 174b și din 30 iunie 1918: «Împotrivirea vehementă a oamenilor față de spirit», din: *Moartea ca transformare a vieții* (7 conferințe ținute în diverse locuri, 1917-1918), GA 182. – Vezi și Ernst Neumann: «Prelegeri introductive în pedagogia experimentală și bazele ei fiziologice», trei volume 1907, ediția a doua, Leipzig 1911-14: Volumul I, prelegerea a 4-a, în special pag. 324 ș.u. și volumul II, prelegerea a 10-a, în special pag. 264 ș.u., prelegerea a 11-a, în special pag. 444 ș.u. – Vezi, în afară de acestea, nota următoare.

3. Pentru aceasta vreau să vă dau un exemplu tipic: citatele de pe aceste pagini provin din articolul «Dezvoltarea psihotehnicii în Germania în timpul războiului» de dr. Curt Piorkowski, tipărit în revista «Politica germană. Săptămânal pentru politica mondială și cea culturală», Weimar și Berlin, anul III de apariție, Caietul 16 din 19 aprilie 1918.
4. „Pasiunea și iubirea sunt aripile înspre marile fapte”: cuvintele lui Pylade din «Iphigenia» lui Goethe, actul II scena 1, versurile 665 ș.u.
5. Citiți biografia lui Helmholtz!: vezi, de exemplu, Leo Königsberger: «Hermann von Helmholtz» (biografie), trei volume, Braunschweig 1902-1903.
6. Am ținut recent la München o conferință despre experiențele pe care le face văzătorul cu arta: vezi conferința «Izvoarele fanteziei artistice și izvoarele cunoașterii suprasensibile» din 6 mai 1918, din: *Arta și cunoașterea artei. Bazele unei noi estetici* (Autoreferat 1888, patru articole dintre 1890-1898, 8 conferințe între 1908-1921), GA 271.
7. Am menționat deja adesea că ... Max Dessoir a scris în cartea sa: Max Dessoir, 1867-1947. În cartea sa «Despre transcendența sufletului. Științele oculte în iluminarea lor critică», Stuttgart 1917, capitolul «Antroposofie».

8. *Am încercat deja să-i arăt diferitele denaturări:* Despre capitolul lui Dessoir «Antroposofie», Rudolf Steiner s-a exprimat amănunțit pe 26 iunie 1917 în conferința sa „Fenomene științifice ale timpului”, din: ***Adevăruri ale evoluției omului și omenirii. Karma materialismului*** (17 conferințe, Berlin 1917), GA 176.
9. *Așa, de exemplu, el a citat **Filosofia libertății** a mea:* în prima ediție a cărții «Despre transcendența sufletului».
10. *acum a apărut o a doua ediție a acestei cărți. În Cuvântul înainte Max Dessoir încearcă să se justifice:* «Vom Jenseits der Seele. Die Geheimwissenschaften in kritischer Beleuchtung» («Despre transcendența sufletului. Științele oculte abordate într-o lumină critică»), ediția a 2-a Stuttgart, 1918, pag. VIII-XIII. Cum se raportează acolo Dessoir la afirmațiile lui Rudolf Steiner rezultă, de exemplu, din următorul pasaj: „...Îl rog apoi pe cititor, în modul cel mai insistent, să ia cunoștință de faptul că nu trăiește în cea de-a șasea epocă de cultură <postatlanteană>, ci în cea de-a cincea. Dar pe mine poate să mă creadă că nu mă interesează prea mult aceste date, deoarece pentru mine aceste perioade postatlanteene... sunt vorbărie goală.” (pag. XI).
11. *«Studii despre Kant», ... discută acest produs al lui Dessoir:* analiza cărții lui Dessoir «Vom Jenseits der Seele» («Despre transcendența sufletului») de către E. Utitz în revista «Kantstudien» («Studii despre Kant»), volumul XXII (1918), Caietul 4, pag. 464 ș.u.

CONFERINȚA a VII-a

1. *Vladimir Ilici Lenin* (Ulianov), 1870-1924. Conducător al bolșevicilor. Întemeietor al U.R.S.S.
2. *Leo Trotzki* (de fapt, Leib Bronstein), 1879-1940, colaborator intim al lui Lenin.
3. *În ciclul de conferințe pe care l-am ținut înainte de război la Viena: **Ființa interioară a omului și viața dintre moarte și o***

nouă naștere (6 conferințe, Viena 1914), GA 153, conferința din 14 aprilie 1914.

4. *Am pus cu mult timp în urmă, cândva, la Dornach, într-o conferință, întrebarea:* pe 11 aprilie 1913 în conferința: «Pătrunderea lui Faust în lumea spirituală», din: **Faust. Explicații spiritual-științifice relativ la «Faust-ul lui Goethe, vol. I. Faust, omul care se străduiește** (15 conferințe, 1091-1916), GA 272 – în reprezentațiile lui «Faust» de la Dornach el este expus în acest mod.
5. *convorbirea lui Faust cu Gretchen:* «Faust», parte 1: Grădina lui Marthen, rândurile 3438 ș.u.
6. *„Ah, doar un spectacol!”:* ibidem: Noaptea, camera gotică, rândurile 454 ș.u.
7. *„Tu ești asemeni spiritului pe care îl înțelegi, nu mie!”:* Cuvintele Spiritului Pământului, ibidem, rândurile 512 ș.u.
8. *El însuși spune:* ibidem: rândurile 514 ș.u.
9. *„Doar capul nu își pierde orice speranță...”:* cuvinte ale lui Faust, ibidem, rândurile 602-605.
10. *Jakob Minor, 1855-1912, istoric literar.* «Faust-ul lui Goethe. Istoria apariției și explicații», două volume, Stuttgart 1901; volumul 2, pag. 28, textual: „Dacă l-am aflat pe Goethe în această perioadă (1797) într-o luptă atât de chinuitoare cu lucrările sale poetice și întru totul împotriva obiceiurilor sale, renunțând și schimbător la producțiile sale, ne este îngăduit să căutăm motivul acestei transformări în concepția sa de viață, care și-a găsit expresia cea mai fidelă în poezia sa. Goethe era pe atunci foarte aproape de vârsta de cincizeci de ani, iar din răstimpul călătoriei sale în Elveția provine, după câte știu eu, primul suspin pe care i l-a smuls gândul bătrâneții apropiate din frumoasa poezie «Alpii elvețieni». Chiar și la el, cel veșnic tânăr, care până acum era obișnuit doar să privească și să dea formă, apare tot mai mult în prim-plan acest gând ca premegător al înțelepciunii bătrâneții.”

11. „Dintre toate spiritele...”: ibidem, Prolog în Cer, rândurile 338 ș.u.
12. „Cel mai mult îndrăgesc...”: ibidem, rândurile 320 ș.u.
13. în lucrarea care urmează să apară acum din nou: «„Faust”-ul lui Goethe ca imagine a concepției sale esoterice despre lume» apăruse deja în 1902 la Berlin, în ediția lui F. Grunert și în Editura «Biblioteca teosofică». Lucrarea a apărut în 1918 ca prima parte a volumului *Specificul spiritual al lui Goethe în revelarea sa prin «Faust» și prin basmul despre șarpele cel verde și frumoasa Floare-de-Crin* (1918), GA 22.
14. cea de-a doua parte urmând să conțină gândurile lui Goethe despre «Faust»-ul său: *Specificul spiritual al lui Goethe în revelarea sa prin «Faust» și prin basmul despre șarpele cel verde și frumoasa Floare-de-Crin* (vezi mai sus).
15. cea de-a treia parte: *Specificul spiritual al lui Goethe în revelarea sa prin «Faust» și prin basmul despre șarpele cel verde și frumoasa Floare-de-Crin* (vezi mai sus). Această parte a treia a apărut deja într-o variantă inițială în 1899 în: «Revista pentru literatură», Berlin nr. 34, 26 august 1899, și ca ediție separată (la Berlin). Această primă variantă a fost retipărită în volumul *Bazele metodice ale antroposofiei. Articole despre filozofie, științele naturii, estetică și psihologie 1884-1901*, GA 30.
16. Friedrich Paulsen, 1846-1908, filosof și pedagog. Începând din 1878, profesor la Universitatea din Berlin.
17. Gideon Spicker, 1840-1912, anterior călugăr capucin, ulterior profesor de filozofie.